

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜNEY AVRUPA REFAH MODELİNDE BAKIM VE KADIN GÖÇMENLER

YÜKSEK LİSANS

Gülperi AKTAŞ

KASIM-2022
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜNEY AVRUPA REFAH MODELİNDE BAKIM VE KADIN GÖÇMENLER

**CARE AND WOMEN MIGRANTS IN SOUTHERN EUROPEAN WELFARE
MODEL**

YÜKSEK LİSANS

Gülperi AKTAŞ

**KASIM-2022
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

GÜNEY AVRUPA REFAH MODELİNDE BAKIM VE KADIN GÖÇMENLER

**CARE AND WOMEN MIGRANTS IN SOUTHERN EUROPEAN WELFARE
MODEL**

YÜKSEK LİSANS

Gülperi AKTAŞ

Danışman: Doç. Dr. Hikmet Gülçin BEKEN

**KASIM-2022
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Güney Avrupa Refah Modelinde Bakım ve Kadın Göçmenler**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programını ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

04/11/2022

.....
Gülperi AKTAŞ

TEŞEKKÜR

Tez süreci boyunca konu seçme sürecinden, tamamlanma sürecine kadar güvenini ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Hikmet Gülçin BEKEN hocama teşekkür ederim.

Bu süreç boyunca bana inanan ve her zaman güvenen babam Mustafa Aktaş'a ve annem Hacer Aktaş'a, kardeşlerim Serkan ve Sedat Aktaş'a da teşekkürlerimi sunuyorum. Bu sürece başlamak kadar önemli olan tez sürecini tamamlayabilmenin gururunu yaşıyorum.

Gülperi AKTAŞ
GÜMÜŞHANE-2022

ÖZET

Artan yaşlı nüfus ve değişen toplumsal cinsiyet kalıpları ile birlikte refah sistemlerinin bakım konusuna yaklaşımı da değişmektedir. Türkiye, dâhil olduğu Güney Avrupa refah sistemi nedeniyle devlet-piyasa-aile içinde ele alınan bakım hizmetinde öncelikli olarak aileyi ön plana çıkarmaktadır. Bakım konusunda devletin üstlenmesi gereken sorumlulukları, değişen göç süreciyle birlikte daha ucuza bir şekilde kadın göçmenler sunmaktadır.

Kadın göçmenler konusu; Türkiye, İspanya, İtalya ve Yunanistan Güney Avrupa refah rejimi içinde ele alınarak, toplumsal cinsiyetlendirilmiş bakım hizmeti özelinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ülkelerin doğum ve doğurganlık oranları, nüfus artış hızları, yaşlı nüfus oranı ve ülkelerde bulunan göçmen stoğu verileri ele alınmaktadır. Devletlerin sosyal refahı sağlama konusunda maliyetleri en aza indirme arzusunun, göçmen kadınları sosyal refahın sağlayıcıları haline getirdiği gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bakım, Kadın göçmen, Refah devletleri, Toplumsal cinsiyet

SUMMARY

The approach to care for welfare systems has been changing by the reality of growing aging population and changing gender patterns. Turkey primarily emphasizes the family in the care that is covered in the state-market-family system because of its South European welfare system. The responsibility of the state for care is less expensive by the existence of gendered migration process.

In this study, the issue of female immigrants is analyzed in the Southern European welfare regime, Turkey, Spain, Italy and Greece, and it is evaluated on the ground of gender-based care. Within this framework, the birth and fertility rates of countries, population growth rates, old age population rate and migrant stock data in countries are examined. It is observed that the desire of governments to minimize costs in providing social welfare makes migrant women providers of social welfare.

Keywords: Care, Female immigrant, Welfare states, Gender

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Error! Bookmark not defined.
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
TABLOLAR DİZİNİ	X
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	XI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	XII
1. GİRİŞ	1
2. GÖÇ OLGUSU	4
2.1. Uluslararası Göç Türleri.....	5
2.1.1. Gönüllü Göç	6
2.1.2. Zorunlu Göç	6
2.1.3. Düzenli Göç	6
2.1.4. Düzensiz Göç	7
2.1.5. İç Göç	7
2.1.6. Dış Göç	8
2.1.7. Göç ile İlgili Diğer Kavramlar	8
2.2. Uluslararası Göçün Nedenleri	9
2.2.1. Göçün Ekonomik Nedenleri.....	10
2.2.2. Göçün Siyasi Nedenleri.....	10
2.2.3. Göçün Sosyo- Kültürel Nedenleri	11
2.3. Uluslararası Göç Teorileri.....	11
2.3.1. Neo-Klasik Göç Teorisi	12
2.3.2. Göç Teorisinin Yeni Ekonomisi Teorisi	13
2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Teorisi	13
2.3.4. Dünya Sistemleri Teorisi.....	15
2.3.5. İlişkiler Ağı Teorisi	15
2.3.6. Kurumsal Teori	16
2.3.7. Göç Sistemleri Teorisi	17
3. GÖÇ VE KADIN	19

3.1. Toplumsal Cinsiyet ve Göç Süreci.....	19
3.2. Kamusal-Özel Alan Ayrımı	22
3.3. Göç Teorisinde Kadının Algılanması	23
3.4. Küreselleşme Sürecinin Kadın Göçüne Etkisi	26
4. BAKIM VE ENFORMEL PİYASALAR BAĞLAMINDA GÜNEY AVRUPA REFAH ÜLKELERİNDE GÖÇMEN KADINLAR	29
4.1. Bakım ve Bakım Emeği	29
4.1.1. Yaşlanma ve Bakım Emeği.....	31
4.1.2. Ev-içi Hizmet Olgusu.....	34
4.2. Formel-Enformel Piyasa	36
4.3. Güney Avrupa Refah Devletleri'nde Bakım ve Göçmen Kadın.....	40
4.3.1. Refah Devletleri ve Güney Avrupa Refah Modeli.....	40
4.3.2. Güney Avrupa Refah Devletleri'nde Bakım, Göçmen Kadın ve Enformel Piyasa	46
4.3.2.1. İspanya	46
4.3.2.2. İtalya	47
4.3.2.3. Yunanistan	50
4.3.2.4. Türkiye	52
4.3.2.5. Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Bakım ve Kadın Göçmenler.....	56
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	60
KAYNAKÇA.....	63
ÖZGEÇMİŞ	76

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Seçili ülkelerde işçi dövizleri.....	26
Tablo 2. Esping-Andersen'in üç tür refah kapitalizmi.....	41
Tablo 3. Esping-Andersen'in değişen refah devleti sınıflandırması.....	42
Tablo 4. İspanya doğum oranı (Binde)	46
Tablo 5. İspanya nüfus artış hızı %.....	46
Tablo 6. İspanya'da yaşlı nüfus (Milyon Kişi)	46
Tablo 7. İtalya nüfus artış hızı %	48
Tablo 8. İtalya'da yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi)	48
Tablo 9. Yunanistan doğum oranları (Binde)	50
Tablo 10. Yunanistan nüfus artış hızı %	50
Tablo 11. Yunanistan'da yaşlı nüfus (Milyon Kişi).....	50
Tablo 12. Türkiye'de kadın istihdamının sektörel dağılımı (bin kişi)	53
Tablo 13. Türkiye doğum oranları (Binde).....	53
Tablo 14. Türkiye nüfus artış hızı	53
Tablo 15. Türkiye'de yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi).....	53
Tablo 16. Güney Avrupa refah devletlerinde yaşlı nüfus (Milyon kişi).	57
Tablo 17. Yaş bağımlılık oranı-yaşlı (Çalışma çağındaki nüfus %)	57
Tablo 18. Uluslararası göçmen stoğu (Milyon Kişi).....	59

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Uluslararası göçmen sayısı	5
Şekil 2. Göçün nedenleri	9
Şekil 3. OECD ülkelerinde işgücüne katılım oranları %	24
Şekil 4. 2019 yılı uluslararası göçmen nüfusta erkek ve kadınların yüzdesi	24
Şekil 5. 1960 ve 2020 yılı toplam nüfus ve 65 yaş üstü nüfus (Milyar Kişi).....	33
Şekil 6. Korunmasız istihdam (İstihdamın Yüzdesi-Modellenen ILO Tahmini).....	38
Şekil 7. İtalya’da doğum-doğurganlık oranları %.....	48
Şekil 8. Toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi).....	57
Şekil 9. Güney Avrupa refah devletlerinde mülteci nüfus	58

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
EDB	: Eski Doğu Bloğu
ESB	: Eski Sovyet Birliği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MUDEM	: Mülteci Destek Derneği
OECD	: Ekonomik İş Birliği ve Kakınma Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Göç, kişileri ve toplumları hayatın her alanında etkileyen bir olgudur. Küreselleşen dünyada göçün nedenleri ve göçü etkileyen konular da çeşitlenmekte ve artmaktadır. Göç daha görünür olmakta ve ülkelerin ve devletlerin ana konuları arasında yer almaktadır. Daha iyi bir yaşama sahip olmak, iyi bir eğitim almak, ülkelerindeki savaştan kaçmak gibi çeşitli sebeplerle insanlar sürekli göç etmektedir. Göç veren ve göç alan bir ülke konumunda olan Türkiye, tarih boyunca göçle diğer ülkelere kıyasla daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle komşu ülkelerde yaşanan savaşlar sonrası Türkiye'deki göçmen sayısı 2011'den beri sürekli artmaktadır.

Göç çalışmalarının başında kadınlar erkeğe bağımlı olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmalarda görünmez olan kadınlar 20. yüzyılda yaşanan göçlerde sayılarının artması ve feminist araştırmacıların eleştirileri neticesinde görünür olmaya başlamıştır. Özel alan olan ev içinde tanımlanan, toplumsal cinsiyet ayrımı ve ataerkil yapı nedeniyle kadınlar çalışma hayatına katılmakta ve bu alanlarda eşit işe eşit ücret almakta çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Kadınlar ev içinde bakım veren bireyler olarak görülmektedir. İstihdama katılabilmeleri ancak ev içi işleri başka bir kadına devretmeleri ile mümkün olabilmektedir.

Erkekler ekonomik kazanç sağlayan işlerde var oldukça ve bu alanlarda ortaya çıkan yeni iş alanlarını ele geçirdikçe, kadınlar sadece bu iş kollarından geri çekilmekle kalmamakta ev kadını olarak rolleri ve statüleri yeniden tanımlanmaktadır. Doğum oranlarının azalması, doğumda beklenen yaşam süresinin artması, insanların daha geç yaşlarda ebeveyn olmaları gibi sebepler ülkelerin demografik yapısında değişimlere neden olmaktadır. 65 yaş üstü olarak tanımlanan yaşlı kişilerin sayısı artmaktadır, özellikle ileri yaştaki yaşlıların oranında belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu nedenle bakım konusu çocuk ve yaşlı bireyler için hayati önem teşkil etmektedir. Devletlerin benimsediği refah sistemleri içinde bakım konusunda aileyi ön plana çıkaran yaklaşımları ya da yaşlı kişilerin bakımından sorumlu kurumların mevcut olması/olmaması bakım veren kadınları daha fazla etkilemektedir.

Esping-Andersen ülkeleri “metasızlaştırma/metalaşmanın sınırlandırılması” düzeyine göre ele almakta ve 3 tür refah rejimi tanımlamıştır -Liberal, Muhafazakâr, Sosyal Demokrat- yapmaktadır. Yaptığı çalışmalarda Esping-Andersen benzer özelliklere ve ortak sosyal politikalara sahip olan ülkeleri aynı kategoride ele almaktadır. İtalya'yı sınıflandırmaya dahil etmiş ancak diğer Güney Avrupa ülkelerini sınıflandırmaya dâhil

etmemiştir. Leibfried, 1993 yılında yaptığı çalışmada Esping-Andersen'in sınıflandırmasına Güney Avrupa refah rejimini diğer adıyla "Latin Kuşağı ülkelerini" eklemektedir. Modelde sosyal refahın ve bakımın sorumlusu olarak aile ön plana çıkarılmaktadır. İşgücünün yapısı, enformel sektörün varlığı, gibi konularda benzer özelliklere sahip olan Türkiye de Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilmektedir. Güney Avrupa refah sisteminin geçerli olduğu ülkelerde bakım konusu öncelikle ailenin bir sorumluluğu olarak görülmektedir ve özelde aile içerisindeki kadınlar bakım veren kişiler olmaktadır. Günümüzde aile yapısının değişmesi, geniş aile yapısının yerini alan çekirdek aile olgusu yaşlı bireyleri yalnızlaştırmaktadır. Bakım konusunda öncelikli mercii olan ailedeki bu değişim ve kadınların daha çok istihdama katılması gibi sebeplerle yaşlı kişilerin bakımı konusunda karşılaşılan açık; ailedeki kadınların yerini alan başka kadınlarla özellikle de göçmen kadınlarla kapatılmaktadır.

Tezde, literatürde sıkça ele alınan bir olgu olan göç ve kadın konusu; değişen göç süreçleri ve kadınların göçte değişen motivasyonları bağlamında; Türkiye, Güney Avrupa refah rejimi içinde ele alınarak toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapıya sahip bakım konusu özelinde ele alınmaktadır. Ülkelerin değişen demografik yapıları ve refah sunumunda ailenin ön plana çıkarıldığı Güney Avrupa refah rejiminde kadın göçmenlerin varlıkları değerlendirilmektedir.

Tezin ilk bölümünde etkileri bakımından çok yönlü bir kuram olan göç ele alınmaktadır. Eskiden daha çok ulusal sınırlar içinde gerçekleşen göç, ulusal sınırları aşmakta ve göç türleri çeşitlenmektedir. Gerçekleşme motivasyonu bakımından farklılaşan göç türleri açıklanmakta, göçün nedenleri literatür kapsamında ele alınmaktadır. Uluslararası göç teorileri açıklanarak, kavram karmaşasına neden olmaması açısından, "mülteci", "göçmen", "sığınmacı" ve "yabancı" tanımları verilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte göç süreçleri de değişmektedir. Göç sadece ekonomik motivasyonlarla gerçekleşmediği gibi göç eden bireyler de sadece erkekler değildir. Göç çalışmalarının başlangıcında erkeğe bağımlı olarak tanımlanan kadınlar, değişen göç süreçleri ve feminist araştırmacıların katkısıyla birlikte göç sürecinde birey olarak ele alınmaya başlanmıştır. İkinci bölümde göç ve kadın birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet kalıpları ve küreselleşme sürecinin kadın göçüne etkisi incelenmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir olgu olan bakım hizmetinde göçmen kadınların varlığı incelenmektedir. Ülkelerin dâhil oldukları refah

sistemi, değişen demografik yapıları, toplumda var olan toplumsal cinsiyet kalıpları ve yerli kadınların işgücüne artan katılımları nedeniyle bakım hizmetinde göçmen kadınların bu hizmetin sunumunda önemli bir yere sahip oldukları vurgulanmaktadır. Türkiye, Güney Avrupa refah rejimi içinde kabul edilmekte ve İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye'nin göç süreci ve demografik yapıları toplanan veriler bağlamında ele alınarak, bir değerlendirme yapılmaktadır.

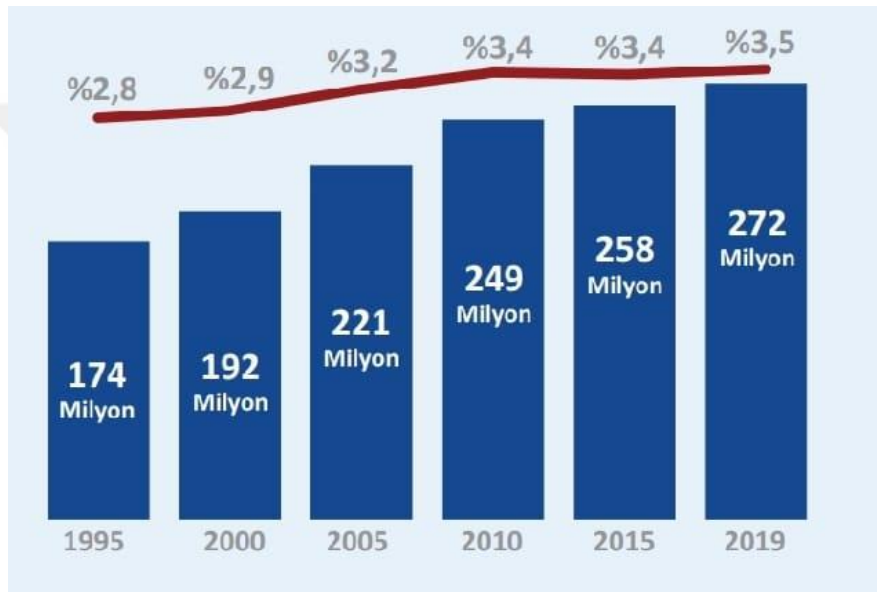
2. GÖÇ OLGUSU

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan göç, insanların buldukları yerleri çeşitli sebeplerle uzun veya kısa vadeli değiştirmesi durumudur. Göç sadece demografik bir durum değildir aynı zamanda toplumsal yapıyı bütünüyle etkileyen bir süreçtir (Açıkalin, 2018: 7). 19. yüzyıla kadar göç, sadece coğrafya bilimi altında incelenmiştir. Sanayi Devrimi ardından ekonomik ve sosyal yapıda ortaya çıkan değişimler sonucunda göç farklı bilim dalları tarafından incelenmeye başlamıştır (A. Durmaz, 2018: 33). Türk Dil Kurumu göçü; ekonomik, toplumsal ve siyasal sebeplerle kişilerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi veya taşınması olarak tanımlamaktadır (URL-1, www.tdk.gov.tr, 2021).

21. yüzyıldan önce savaşlar, fetihler, ulusların yeniden inşası ve devletlerin oluşumu göçün en önemli sebepleri olmuştur. Fethedilen bölgelerdeki insanların sürülmesi ya da köleleştirilmesi ilk zamanlardaki göçün genel özellikleridir (Castles ve Miller, 2008: 69). 21. yüzyılda küreselleşme ile birlikte artan haberleşme imkânı ve ulaşımın kolaylaşması göçlerin nedenlerini de farklılaştırmıştır. İnsanların daha iyiyi ve daha güzeli elde etme arzuları göçü insanla birlikte var eden bir olgu olmuştur. İnsanlar kendi istekleriyle ya da başka bir seçenekleri kalmadığı durumlarda harekete geçmektedir. Ülkelerinden ayrılmak zorunda kalanlar için ortaya çıkan koşullar oldukça eşitsizdir. Son yıllarda gerçekleşen göçlerde küreselleşmenin yarattığı sonuçların payı oldukça önemlidir (Bauman 2012'den aktaran Açıkalin, 2018: 8). Küreselleşme ile birlikte dünyadaki ulus devlet anlayışının yerini dünyanın tek bir ulustan oluştuğu düşüncesi almıştır ve göç olgusu da bu durumdan etkilenmiştir. Sanayileşmenin getirdiği makineleşme süreci ve küreselleşme ile birlikte artan iletişim ağları, bireylerin diğer ülkelerdeki koşullardan haberdar olmalarını kolaylaştırmış, aynı zamanda gitmek istedikleri yere daha hızlı ve daha kolay gidebilmelerinin önünü açmıştır. Küreselleşme ile meydana gelen değişim ve dönüşümler göçün yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır (Lecaj, 2019: 52). Ülke ekonomilerinin giderek birbirine benzemesi, ülkeler arasındaki sınırların önemini yitirmesi, insanların refah seviyesi yüksek ülkeler hakkında daha çok bilgi sahibi olmaları, haberleşme ve ulaşımın kolaylaşması gibi etkenler, göç olgusunu açıklamakta sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bireyler veya topluluklar ekonomik refahı kendi ülke toprakları dışında aramaya küreselleşme sürecinden sonra başlamıştır. Sanayileşme süreciyle birlikte işgücü ihtiyacının büyük bölümünü makinelerin karşılaması, bu alanda çalışan insanların işsizlikle karşılaşmasına

neden olmakta ve bu insanlar geçimlerini sağlayabilmek amacıyla göç etmeye başlamaktadır.

Günümüzde gerçekleşen göçlerin en belirgin özelliği uluslararası alana dağılması değildir. Küreselleşen dünyada meydana gelen göçlerin en önemli özelliği gönüllülük esasından ziyade zorunluluk nedeniyle ortaya çıkmasıdır (Kara ve Korkut, 2010: 154). Yoksulluk, işsizlik, savaş, dini baskılar gibi pek çok sebep son yıllarda gerçekleşen göçün en büyük sebeplerindendir. 2019 yılında, dünyadaki toplam uluslararası göçmen sayısının 272 milyon olduğu ve bu sayının toplam dünya nüfusunun yüzde 3.5'ine karşılık geldiği (Grafik 1) tahmin edilmektedir (UNDP, 2019).

Şekil 1. Uluslararası göçmen sayısı (UNDP, 2019).

2.1. Uluslararası Göç Türleri

Göç etkileri bakımından çok yönlü bir kuramdır. Tarih boyunca insanlar ve toplumlar ekonomik, siyasal, kültürel birçok farklı sebeple buldukları yeri terk etmek zorunda kalmıştır (Engin ve Konuk, 2020: 105). Göçler insanların istekli olup olmaması, ülkelerin kanunlarına uygunlukları bakımından ve ülke sınırları içerisinde gerçekleşip gerçekleşmeme durumuna bağlı olarak çeşitli şekillerde tanımlanabilmektedir.

Eskiden yoğun bir şekilde ulusal sınırlar içinde gerçekleşen göç, küreselleşme ile birlikte ulusal sınırları aşmış ve daha görünür olmaya başlamıştır. Haberleşmenin artması ve seyahat imkânlarının kolaylaşması dünyada göçü artırmıştır. Göç, ulusal ve uluslararası bağlamda incelenen bir olgudur fakat tezin içeriği dolayısıyla bu bölümde sadece uluslararası göç türleri açıklanmıştır.

2.1.1. Gönüllü Göç

İnsanların daha iyi bir yaşama kavuşma arzusuyla, kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirdikleri göç “gönüllü göç” olarak tanımlanmaktadır (A. Yılmaz, 2014: 1687). Gönüllü göçte diğer göç türlerinden farklı olarak, göç edilen ülkelerin çekici faktörleri etkili olmaktadır. İnsanlar inançlarını özgür bir şekilde yaşayabilmek, içinde buldukları yaşam standartlarını arttırmak, sağlık, alışveriş gibi sosyal faaliyetlerden yararlanmak ve daha iyi kariyer imkânları, farklı kültürleri tanımak, daha iyi bir eğitim gibi çekici faktörler nedeniyle göç edebilmektedir (URL-2, 2021).

Gönüllü göç kişilerin kendi istekleri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Daha çok İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa Birliği ülkelerinde ortaya çıkan işgücü açığını kapatmada bu göç türü etkili olmuştur. Yunanistan, İtalya, Portekiz gibi ülkelere ve yine imzalanan “Türk İşgücü Anlaşması” ile 1961 yılında Türkiye’den bireyler kendi istekleriyle Avrupa ülkelerine çalışmak amacıyla gitmiştir (Kara, 2015: 26-27).

2.1.2. Zorunlu Göç

Kişilerin savaş, doğal afet, ekonomik sorunlar ve iklim değişiklikleri gibi nedenlerle buldukları yeri terk etmek zorunda kaldıkları göç türü “zorunlu göç” olarak tanımlanabilmektedir. Zorunlu göç halinde bir nevi kişilerin yerinden edilmeleri; genellikle savaşlar ve silahlı çatışmalar neticesinde kişilerin evinden ve ülkesinden zorla çıkarılmaları (URL-3, 2021) vb. durumlar söz konusudur.

Zorunlu göç kavramı, kendi yaşamlarını tehditlerden korumak amacıyla evlerinden, ülkelerinden kaçan insanları kapsamaktadır. Genel olarak savaşlar, çatışmalar ve kişilerin uğradıkları zulüm ile ilgilidir (Amini, 2019: 26). İnsanların yerinden edilmeleri söz konusu olmaktadır. Zorunlu göçte çekici faktörler değil itici (terör, demografi ve ekonomik sorunlar vb.) faktörler etkili olmaktadır. Türkiye’ye 2011 yılında gelmeye başlayan ve sayıları her geçen yıl artan Suriyeli insanların gerçekleştirdikleri göç, zorunlu göçün en belirgin örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılı itibarıyla Türkiye’de, geçici koruma statüsünde bulunan Suriyeli göçmen sayısı 3 milyon 641 bin 370’dir (URL-4, 2021).

2.1.3. Düzenli Göç

Uluslararası göç akımları yasal açıdan ele alındığında, yasal çerçeve içerisinde gerçekleşen göçler “düzenli göç” olarak tanımlanabilmektedir. Burada kişilerin göç edecekleri ülkeye başvuru yapmaları, ülkelerin işgücü ihtiyacı ve demografik yapıları

neticesinde değerlendirilip başvurularının kabul edilmesi durumu söz konusudur (Engin ve Konuk, 2020: 106).

Bazı ülkelerin nüfus ve işgücü piyasalarını göz önüne alarak göçmen talep etmesi durumu da düzenli göç olarak kabul edilmektedir. Almanya'nın emek piyasalarındaki işçi açığını kapatmak amacıyla Türkiye, Yunanistan gibi ülkelere işçi göçü alması bu duruma örnek verilebilir (Somuncu, 2006: 8).

Göçmen kendi ülkesinden ayrılırken, yolu üzerinde bulunan bir ülkeden geçerken, göç etmeyi istediği ülkeye girişte veya bu ülkede bulunduğu süre içinde o ülkenin yasalarına uyup uymama durumuna bağlı olarak, "düzenli ya da düzensiz göçmen" statüsünde değerlendirilebilmektedir (A. Yılmaz, 2014: 1688).

2.1.4. Düzensiz Göç

"Düzensiz göç" kişilerin belge ve kâğıtlarının (evraklarının) olmaması veya eksik olması durumudur. Göç ettikleri ülkelere o ülkelerin yasalarını ihlal ederek giren kişiler düzensiz göçmen olarak adlandırılmaktadır (Vardar, 2015: 1). Göçmenlerin düzensiz göçmen konumuna düşmeleri farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Kişiler ülkeye yasal yollardan giriş yapmamaları ve yasal süre içerisinde buldukları ülkeyi terk etmemeleri gibi durumlarda da düzensiz göçmen konumuna düşebilmektedir.

Ülkelerde yaşanan iç savaş, dini çatışma gibi ortamlar kişileri göçe zorlamakta ve bireyler çoğu zaman gerekli belgeleri olmadan göç etmek zorunda kalmaktadır. 2021 yılında Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayısı 162 bin 996'dır¹ (URL-5, 2021). Özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş Türkiye'ye yönelik düzensiz göçmen akımını artırmış durumdadır.

2.1.5. İç Göç

Yeni bir ikamete sahip olmak amacıyla insanların buldukları ülke içerisinde bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmeleri durumu "iç göç" olarak tanımlanmaktadır (URL-6, 2021). İç göç ülkedeki nüfusun mekânsal olarak yeniden dağılması halidir ve bunu etkileyen ekonomik gelişmişlik durumudur (Kara, 2015: 21).

Bir ülke sınırları içerisinde gerçekleşen iç göç, ülkelerin büyüklüğü, gelişmişlik düzeyleri ve ülkelerin yerleşme tarihlerine bağlı olarak genellikle, kırdan kente, kırsal kesimden kırsal kesime (Anadolu'nun güneyindeki kırsal kesimlerden kentlere yakın kırsal kesimlere vb.) doğru gerçekleşmektedir (Pazarlıoğlu, 2007: 121). Göçün nedeni

¹ Eylül 2021 itibarıyla Türkiye'deki toplam göçmen sayısı 5.4 milyon kişidir (Url-7, www.hukukidestek.net, 2 Ekim 2022 tarihinde erişildi).

değişse bile insanlar özellikle kırsal alanda yaşanan sorunların kentsel alanda çözüleceği düşüncesiyle hareket etmektedir ve bu durum özellikle kırdan kente göçü artırmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016: 1349). Türkiye’de iç göç en yoğun şekilde 1945-1995 arası dönemde kırsal kesimden kente yönelik gerçekleşmiştir (İçduygu vd., 1998: 223). Tarımda makineleşme sürecinin hız kazanması, liberal ekonomiye geçiş ve ülkenin doğu kesimlerinde yaşanan terör sorunları iç göçün artmasının en önemli nedenleridir.

2.1.6. Dış Göç

Türk Dil Kurumuna göre, ekonomik, siyasi ve toplumsal sebeplerle bir ülkeden başka bir ülkeye doğru gerçekleşen göç “dış göç” olarak tanımlanmaktadır (URL-8, 2021). Kişilerin iş bulmak veya yerleşmek amacıyla kısa veya uzun vadeli olarak ülkelerinden ayrılmaları durumudur. Dış göçler ülkelerin nüfus yapılarını değiştirdikleri için oldukça önemlidir.

Ulaşım ve haberleşme teknolojilerindeki gelişme ile birlikte ülkeler arasında gerçekleşen dış göç de artmıştır. Doğal afetler, kıtlık, savaş, terör olayları ve yoksulluk dolayısıyla zorunlu olarak veya daha iyi yaşam koşulları gibi sebeplerle gönüllü olarak dış göç gerçekleştirebilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 172). 1923 Türk-Yunan nüfus mübadelesi, 1960’lı yıllarda Türkiye’den Almanya’ya işçi göçü, özellikle bilim insanlarının Almanya, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelere gitmesi kendi içinde beyin göçü, mübadele göçü ve işçi göçü olarak ayrılan dış göçün örnekleridir.

2.1.7. Göç ile İlgili Diğer Kavramlar

Göç olgusunu sadece türleri ve nedenleri ile ele almak konunun tam olarak açıklanmasını sağlamamaktadır. Tez içerisinde bir kavram karmaşasına neden olmaması bakımından göçle ilgili sıkça kullanılan; mülteci, göçmen, sığınmacı ve yabancı kavramları kısaca açıklanmaktadır. “Mülteci” kısaca

ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi

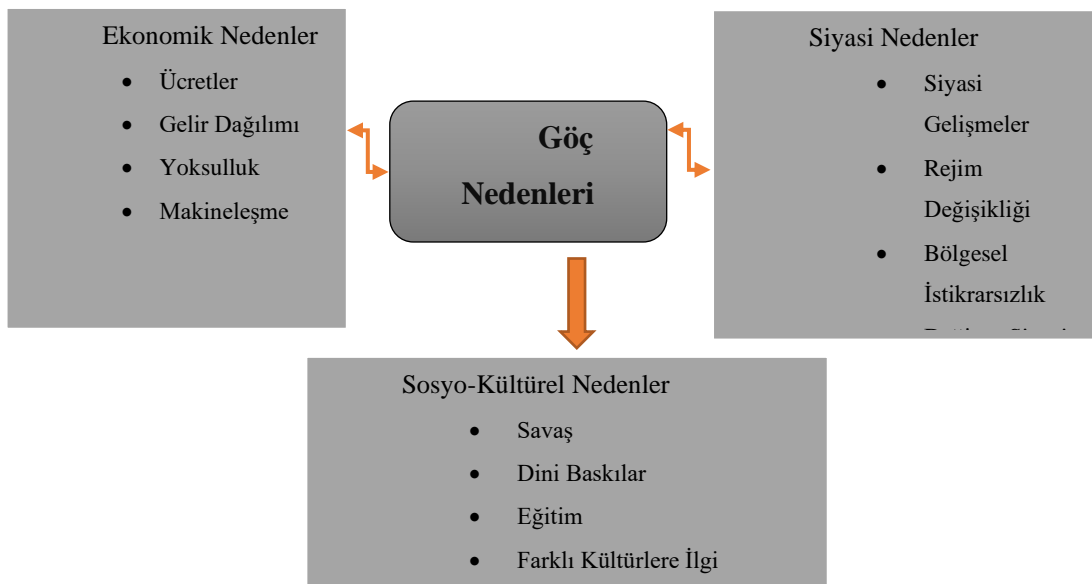
olarak tanımlanmaktadır (URL-9, 2021). Sıklıkla mülteci olan kişileri tanımlamakta kullanılan “sığınmacı” kavramı ise “uluslararası koruma arayan, başvuruda bulunduğu ülkede yetkili makamlarca başvurusu henüz sonuçlandırılmamış, yani henüz resmi olarak mülteci statüsü verilmemiş kişilerdir” (URL-10, 2021). Ayrıca henüz başvuru

yapmamış kişiler de sığınmacı olarak tanımlanmaktadır (Tamer, 2020:2810). Tüm bu kavramlar içerisinde literatürde en sık karşımıza çıkan “göçmen” kavramı “göçün nedeni ve hukuki statüsünden bağımsız olarak ikamet ettiği ülkeden ayrılarak başka bir ülkeye giden kişi” olarak tanımlanır (URL-11, 2021). Ancak göçmenin resmi bir tanımı bulunmamaktadır. “Yabancı” kavramı ise bir ülkenin vatandaşı olmayan herkes için kullanılmaktadır (Ergül, 2012: 214).

2.2. Uluslararası Göçün Nedenleri

Göç birey ve toplumu siyasi, sosyal ve ekonomik olarak birçok açıdan etkileyen kapsamlı bir olgudur (Barbaros, 2009: 5). Bu nedenle göçün nedenleri ve sonuçları birçok bilim dalı açısından ele alınmaktadır. Uluslararası göç, bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye doğru gerçekleştirdikleri hareket olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin nedenleri ve gerçekleşme şekillerine bakıldığında, göç alan ve göç veren ülkelerde uygulanan ekonomik ve siyasi politikaların göç kararında etkili olduğu görülmektedir (Somuncu, 2006: 2-20).

Uluslararası göçün meydana gelmesinde siyasi istikrarsızlıklar, insan haklarına yeteri kadar özen gösterilmemesi, diktatör rejimler, iç savaşlar, işsizlik, ekonomik bunalımlar ve can güvenliğinin ortadan kalkması gibi durumlar etkili olmaktadır. İnsanlar iyi bir eğitim almak, daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek gibi nedenlerle de göç etmektedir. Uluslararası göçün nedenlerini, ekonomik, siyasi ve kültürel nedenler olarak ayırmak mümkündür (Şekil 2).

Şekil 2. Göçün nedenleri.

2.2.1. Göçün Ekonomik Nedenleri

Bireyler gidecekleri ülkede elde etmeyi istedikleri ücret, göç sürecinde karşılaşacakları maliyetten daha yüksekse göç ederler (Castles ve Miller, 2008: 31). Ülkelerin kapalı ekonomi yapısından liberal ekonomiye geçişleri ile birlikte üretim ve bölüşüm kentlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. Tarihsel süreç içerisinde sanayileşme hareketleri ile birlikte tarımda makineleşme süreçleri başlamış, üretim ve verimliliğin artması hedeflenmiştir. Bu gelişmeler, tarımda çalışan köylüyü toprakta tutmayı başaramamış ve kırdan kente yönelik göçü tetiklemiş (Adıgüzel, 2010: 53), tarımda çalışarak geçimini sağlayan kişiler göç etmek zorunda kalmıştır (Tamer, 2020: 2081). Ülke ekonomilerinin gelişmesi ile birlikte sanayi sektörüne yapılan yatırımın artması ve ortaya çıkan emek talebi, tarım sektöründe çalışan kişilerin sanayi sektörüne geçmesi ile karşılanmıştır (Demir ve Sırım, 2020: 80). Kırsal kesimde çalışan tarım işçileri daha iyi bir ücret için, kentlere göç ederek sanayi sektöründe çalışmaktadır.

Küreselleşme süreciyle birlikte artan ülkeler arası gelir dağılımı adaletsizliği, az gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşen göçü artırmıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen bu göç gelişmiş ülkeler için de bir baskı oluşturmaktadır. İşçi göçü ekonomik sebeplere bağlı olarak gerçekleşen bir göç türüdür. Ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan göçlere; İrlandalı göçmenlerin 20. yüzyılın ortalarında ve 2000 yılında artan bir şekilde iş için İngiltere'ye, Doğu ve Güney Avrupa'dan insanların, Kuzey Avrupa'daki endüstriyel bölgelere gitmeleri örnek gösterilebilir (M. Özcan, 2018: 14). Aksoy (2012: 294)'a göre, çağdaş dünyada bölgeler ve ülkeler arasındaki göçün en önemli sebebi ekonomik şartlardır, insanlar daha iyi bir yaşam ve daha iyi bir gelir elde etmek arzusuyla göç etmektedir. Tamer (2020: 2812)'e göre özellikle genç nüfus işsizliğinin yoğun olduğu bölgelerde, işsizlik, yoksulluk gibi ekonomik sebepler göç sürecini etkilemektedir.

2.2.2. Göçün Siyasi Nedenleri

Ülkelerin siyasi sınırlarının yeniden çizilmesi, savaş, terör olayları, ülkeler arasında imzalanan mübadele sözleşmeleri gibi olaylar insanların gönüllü veya zorunlu olarak göç etmesine neden olmaktadır. Egemen devletlerin iç ve dış çatışmaları insanları ülkelerinden ayrılmaya zorlamaktadır (Amini, 2019: 10). 1877-1878 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rus Harbi'nde yenilmesi ile birlikte kaybedilen Kafkasya ve Balkanlar'dan insanların Anadolu'ya doğru gerçekleştirdikleri göç, 1923 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında gerçekleşen mübadele göçleri bu göçe örnek olarak verilebilir (Tamer, 2020: 2812).

Dünyada siyasal sebeplerden dolayı ortaya çıkan bölgesel istikrarsızlıklar da göçü etkilemektedir. Ortadoğu ve Asya bölgesine bakıldığında özellikle 1979'da İran'da yaşanan rejim değişikliği, bu bölgede yaşanan iç savaşlar ve 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının bölgede yaşayan insanların göç etmesinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Kara, 2015: 20). Özellikle 2011 yılı ve sonrasında Suriyeli insanların Esat rejiminden kaçarak Türkiye, İran gibi yakın ülkelere göç etmesi de siyasal sebeplerle gerçekleşen göç türüne bir örnek oluşturmaktadır. 2020 yılında Rusya Federasyonu'nun Ukrayna'nın doğusuna yönelik başlattığı işgal neticesinde Ukraynalı insanlar, ülkede oluşan güvensiz ortam sonucu toplu bir şekilde göç etmeye başlamıştır. Göç edilen yerlerin aile ve akrabalık bağlarını içeren sosyal ağların güçlü olduğu ülkeler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Polonya, Ukraynalı göçmenlerin ilk tercih ettiği ülke olmaktadır (Lloyd ve Sirkeci, 2022: 272-273). Ukraynalı insanların gerçekleştirdiği bu göç de siyasal sebeplerle gerçekleşen göçe bir örnek oluşturmaktadır.

2.2.3. Göçün Sosyo- Kültürel Nedenleri

İnsanlar eğitim, daha iyi bir yaşam seviyesine ulaşmak, dini baskılar ve savaş sebepleriyle doğdukları ülkelerden başka ülkelere göç etmektedir. Yeni deneyimler kazanma isteği, farklı kültürlerle olan ilgi ve macera arayışı gibi sebeplerle de kişiler göç edebilmektedir (Bayraklı, 2007: 31).

Kişiler kendi düşünce yapıları, içinde yaşadıkları toplumun kültürüyle çatıştığında başka bir ülkeye göç edebilmektedir. Kültürel çeşitliliğin ortaya çıkardığı siyasi istikrarsızlık, belli bir kültür yapısına ait olan insanları ülkelere yabancı hissettirmektedir. Bir kültür grubuna ait insanlar başka bir kültüre ait insanları yerinden edebilmektedir (M. Özcan, 2018: 15). Ülkede yaşanan iç savaşlar da kişileri can güvenlikleriyle tehdit ettiğinden, insanlar göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Nazi zulmünden kaçan Yahudiler, Arap Baharı sonrası, Suriye'de yaşanan iç savaş sonucunda binlerce insanın ülkelerini terk ederek komşu ülkelere göç etmesi bu göç türüne örnek verilebilir.

2.3. Uluslararası Göç Teorileri

Göç hareketleri insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen göç ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar, 19. yüzyılda Alman-İngiliz kökenli coğrafya ve harita uzmanı Ravenstein tarafından yapılmıştır. Ravenstein 1885 ve 1889'da sunduğu "Göç Yasaları" adlı iki tebliğ sonucunda göç tartışmalarını başlatmıştır (Abadan-Unat, 2017: 52). 1871-

1881 yıllarında yapılan nüfus sayımlarından hareket eden Ravenstein, göçün nedenini ekonomik sebeplerle ve insanların daha iyi bir yaşam isteğiyle açıklamaktadır (A. Durmaz, 2018: 37-38). Bu çalışma daha sonraki çalışmalar için de bir referans olmuştur. Küreselleşme ile birlikte artan haberleşme imkânları ve ulaşımın kolaylaşması göçü ulusal sınırlardan uluslararası sınırlara genişletmiştir. Uluslararası göçü açıklayan çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır. Çalışmanın içeriği kapsamında, bu bölümde göçü, ekonomik sebeplerle açıklayan teoriler ve göçün neden sona ermediğini açıklayan teoriler literatür bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Neo-Klasik Göç Teorisi

Çağdaş göç teorilerinin başlangıcı olan Neo-klasik teori göçü, makro ve mikro düzeyde incelemektedir. Makro kurama göre uluslararası göç, emek arz ve talebindeki mekânsal farklar sebebiyle ortaya çıkmaktadır (Massey vd., 2014: 13). İşgücünün çeşitli pazarlarda karşılaştığı ücret farkları göçü meydana getirmektedir (D. E. Özcan, 2016: 195). Teoriye göre ücret farklılıkları ortadan kaldırıldığında göç duracaktır (Özdil, 2019: 266). Uluslararası göç tıpkı iç göç gibi emek arz ve talebindeki coğrafi farktan kaynaklanmaktadır. İşçiler ücret farkı nedeniyle, düşük ücret elde ettikleri ülkelerden yüksek ücret elde edebilecekleri ülkeye doğru göç etmektedirler (Massey vd., 2014: 13). Sermaye zengini ülkelere gerçekleşen işgücü göçü ile yüksek ücret düzeyleri zamanla düşme eğilimi gösterecek, göç veren bölgelerde işgücünde ortaya çıkan azalma neticesinde ücretler artacak ve bu süreç sonunda ücretler dengelenecektir (Coşkun, 2005: 4). Neo-klasik ekonominin makro kuramının göçe dair bazı varsayımları bulunmaktadır (Massey vd., 2014: 14):

- ✓ Uluslararası göçü ülkeler arasındaki ücret farkları neden olmaktadır.
- ✓ Ücret farkları ortadan kaldırıldığında işçi göçü duracaktır.
- ✓ Beşeri sermayenin yani vasıflı işgücünün hareketliliği beşeri sermayenin getiri oranındaki farktan kaynaklanmaktadır ve vasıfsız işgücü göçünün tersi yönde bir harekete neden olur.
- ✓ Uluslararası göçün temel belirleyicisi emek piyasalarıdır.
- ✓ Devletler için uluslararası göçü kontrol etmenin yolu göç veren ülkelerdeki emek piyasalarını düzenlemekten geçmektedir.

Neo-klasik teorinin makro kuramıyla bağlantılı olan mikro kuram, göç kararlarında bireysel tercihlerin etkili olduğunu dile getirmektedir (Develi, 2017: 1346). Borjas ve Todaro'nun geliştirdiği bu modelde bireyler; rasyonel bir şekilde düşünmekte ve maliyet/kâr hesaplaması yaparak yüksek kazançlar elde edebilecekleri ülkeye göç

etmektedirler (Abadan-Unat, 2017: 54). Göç etme isteği bulunan birey, göç sonucunda elde edeceği kazancı ve tüm getirilerini hesaplayarak bunu göçte maruz kalacağı maliyetle karşılaştırır ve göç kârlı olduğu durumda göç yönündeki kararını verecektir (Coşkun, 2005:5). Göç, daha yüksek ücret elde ederek daha sonra göç ettikleri ülkeye geri dönme arzusunda olan bireylerin tercihlerinin bir ürünüdür (Sirkeci ve Yaylacı, 2019:22). Bu bağlamda göç, göç alan ve göç veren ülkedeki ücret beklentilerini etkileyecek hükümet politikaları ile kontrol edilebilir (Massey vd., 2014:14-16).

2.3.2. Göç Teorisinin Yeni Ekonomisi Teorisi

Neo-klasik göç teorisi, ekonomik bir birim olarak göçmeni ele almaktadır. Bireyin göç kararını sadece kendi çıkarlarını artırmak amacıyla aldığını ileri sürmektedir (Güllüpnar, 2012: 61). Göç teorisinin yeni ekonomisi, neo-klasik göç teorisi yaklaşımına karşı ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre göç kararı, yalnızca birey tarafından değil, bireylerden oluşan aile birimleri tarafından alınmaktadır (Massey vd., 2014:16).

Bireylerin kendi başına aldıkları kararlardan farklı olarak, aileler ya da hanehalkları, riskleri en aza indirme ve işgücü kaynaklarının dağılımını çeşitlendirme şansına sahiptir. Gelişmiş ülkelerde, hane gelirleri piyasada oluşabilecek risklere karşı hükümetler veya özel sigorta şirketleri aracılığıyla güvence altına alınmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu tür koruma sistemleri mevcut değildir veya ulaşmak zordur (Massey vd., 2014: 16). Göç kararında etkili olan sadece geliri yükseltme isteği değil, riskleri (işsiz kalma, güvencesiz çalışma, düşük ücret) çeşitlendirme arzusudur (Amini, 2019: 14). Bu teori yoksul olmayan kişilerin neden göç ettiklerini açıklamaktadır (Güllüpnar, 2012: 62).

2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Teorisi

Bireylerin rasyonel birer karar verici olduğu düşüncesine dayanan Neo-Klasik görüşün karşısında ‘ikiye bölünmüş piyasalar’ modeli farklı bir yer edinmektedir. Bu model, uluslararası göç hareketlerinin modern sanayi toplumlarının işgücü talebi nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. İkiye bölünmüş emek piyasası modelinin en temel savunucularından olan Piore’a göre, uluslararası göç gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarının özelliğinden kaynaklanmaktadır. Göç hareketleri göç veren ülkelerin, yoksulluk, işsizlik gibi itici faktörleri nedeniyle değil, göç edilen ülkelerin düşük işgücü ihtiyacından kaynaklanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 57-58).

İkili işgücü piyasası kuramına göre, işgücü piyasası birincil ve ikincil olmak üzere ikili bir yapıdan oluşmaktadır ve bu yapıların her birinde yapılan işler ve istihdam edilen işgücü farklıdır (D. E. Özcan, 2016: 199). Sermaye-yoğun birincil piyasada çalışan işçiler, en iyi donanım ve aletlere sahip olan vasıflı işlerde çalışmaktadır. İşverenler bu sektörde çalışanları eğitmekte ve onlara yatırım yapmaktadır. Emek-yoğun ikincil piyasadaki işçiler vasıfsız işler yapmaktadır ve işverenler onların işine istediği zaman son verebilmektedir (Abadan-Unat, 2017: 60). Birincil işgücü piyasasında çalışan kalifiye işgücü, yüksek ücret ve daha iyi çalışma koşullarına sahip olmaktadır. İkincil işgücü² piyasalarında ise düşük ücretler geçerlidir ve daha düşük statüde olan vasıfsız işgücü istihdam edilmektedir (Uyanık, 1999: 2).

Kadınların giderek artan bir şekilde emek piyasalarına dahil olmaları, artan boşanmalar, işgücüne dahil olan genç nüfusun örgün öğretimin genişlemesi sonucu işgücünden çekilmesi, azalan doğum oranları gibi sebeplerle endüstriyel toplumlarda ikincil piyasalarda çalışan nüfus azalmış ve bu açık göçmenlere olan talebi artırmıştır (Massey vd., 2014: 23). Sermaye-yoğun ülkelerde vasıflı işgücünün çalışmak istemediği ikincil piyasada ortaya çıkan işgücü açığı göçmenlerle kapatılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki yerli halkın sendikalar aracılığıyla aldıkları ücretleri yükseltmeleri sonucu, vasıf gerektirmeyen işlerde göçmen işgücünün kullanılması işverenler açısından ücretlerin aşağıda tutulmasının yolu olarak kullanılmıştır (Bayraklı, 2007: 13). “İkiye bölünmüş emek piyasası” teorisi Neo-klasik teoriden çok daha farklı varsayımlara dayanmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 60-61):

1. Uluslararası göç büyük oranda gelişmiş ülkelerin işverenleri ve hükümet tarafından belirlenen işgücü talebine bağlı olarak meydana gelmektedir.
2. Göçmen işçi talebi ekonominin yapısal zorunluluklarında meydana gelmediği için, ücret farklılıkları göçü açıklamada yeterli değildir.
3. Göç edilen ülkelerdeki düşük ücretler göçmen sayısına bağlı değildir. Ücreti belirleyen toplumsal mekanizmadır.
4. Göçmen işçi sayısının artması ücretleri daha da aşağıya çekmektedir.
5. Hükümetler ücret ve istihdamda yapacakları değişikliklerle göç hareketini etkileyemezler, göçmenler yapısal olarak modern toplumlarda var olan işgücü açığını gidermektedir.

İkiye bölünmüş emek piyasası teorisi ABD ve Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan göç eğilimlerini açıkladığı için önemlidir. Teori göçle ilgili çekici

² Düşük ücret, düşük statü, uygun olmayan çalışma koşulları ile yükselme fırsatının pek mümkün olmadığı bir yapının geçerli olduğu emek piyasasına “ikincil işgücü piyasası” denilmektedir (Uyanık, 1999:2).

faktörlere yoğunlaştığı ve piyasanın sadece talep yönünü ele aldığı için eleştirilmektedir (D. E. Özcan, 2016: 199).

2.3.4. Dünya Sistemleri Teorisi

Wallerstein'in geliştirdiği kavramları ele alarak birçok toplumbilimci uluslararası göçün nedenini ikili emek piyasasında değil, 16. yüzyıldan beri dünya pazarlarının genişlemesinde bulur (Abadan-Unat, 2017: 61). Dünya sistemleri teorisi, kapitalist ekonominin dinamikleri ile uluslararası göçün nedenlerini açıklayan makro bir teoridir (Amini, 2019:18).

Dünya sistemleri teorisi uluslararası göçü, kapitalist ekonomilerin gelişmesinin sebep olduğu ayrılma ve yer değiştirmelerin bir sonucu olarak tanımlamaktadır. Kapitalist ekonomi merkez ülkelerden daha geniş halkalar halinde yayıldıkça dünya nüfusunun giderek büyüyen kısmı dünya pazar ekonomisine dahil edilmektedir (Massey vd., 2014: 24-25). Toprak, hammadde ve emeğin dünya pazarlarının denetimine girmesi sonucu göç akımları oluşmakta ve bu göçün önemli bir kısmı dış ülkelere yönelmektedir (Abadan-Unat, 2017: 61).

Dünya sistemleri teorisine göre, emek göçü merkez ülkeler ve onların çevresindeki az gelişmiş ülkeler arasında oluşmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 35). Birbirine ekonomik yönden bağlı olan, merkez ve çevre ülkeler yaklaşımına göre, merkezde bulunan kapitalist ülkelerin kapitalist olmayan çevre ülkelerin ekonomik yapılarına sızmaları sonucu çevre ülkelerde bulunan nüfus göç etmeye başlamaktadır (D. E. Özcan, 2016: 200). Çevre ülkelerden merkeze doğru emek göçü gerçekleşirken, merkez ülkelerden çevre ülkelere sermaye akımları gerçekleşmektedir. Merkez ülkelerdeki kapitalist firmaların çevre ülkelerde kurdukları fabrikalar ve bu fabrikalarda çalışan işgücü, çevre ülkelerdeki geleneksel yapıyı da bozmakta ve bu ülkeler içerisinde de bir göç oluşturmaktadır (Çağlayan, 2006: 81). Merkez ülkeler ucuz emek, hammadde ve ürünlerini satabilmek için çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Aynı şekilde çevre ülkeler de gelişmek ve refah seviyelerini artırabilmek için merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Böylece çift yönlü bir bağımlılık durumu söz konusu olmaktadır. Bu da ekonomik faktörlerle göç hareketlerini etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

2.3.5. İlişkiler Ağı Teorisi

İlişkiler ağı kuramı; yeni göçmenler, eski göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki bağı, aile, akrabalık, arkadaşlık ve paylaşılan kültür aracılığıyla açıklayan bireyler arası bir kuramdır (Massey vd., 2014: 28). Bu ilişkiler ağının varlığı,

uluslararası göçü özendiren yapılarıdır. İlişkiler ağı teorisi, ücret farklılıkları ya da istihdam politikalarına rağmen göçün neden devam ettiğini açıklamaya çalışmaktadır (D. E. Özcan, 2016: 202). İlk göçmenler bir ülkeye gittiklerinde, eğer illegal yollardan gitmişlerse, yardım alabilecekleri bir ağ olmadığı için yüksek maliyetlerle karşılaşmaktadırlar. Ancak göç eden her yeni göçmen, akrabalık ve arkadaşlık bağları sayesinde destek görebilmekte ve göç sonucu katlandıkları maliyet azalmaktadır. Bu nedenle göç hareketi kesintisiz bir şekilde devam etmektedir (Abadan-Unat, 2017: 64).

Kurulan ilişkiler ağı sayesinde göçün ekonomik ve sosyal maliyeti bir hayli düşmektedir. Göç edilen ülkedeki göçmen ağlarının varlığı ekonomik yükleri hafifletmekte, bürokratik işler daha hızlı bir şekilde çözülmektedir. Kişiler bu yardımlaşma ağları sayesinde yalnızlık hissinden kurtulmakta bu sayede sosyal maliyet de azalmaktadır (Çağlayan, 2006: 86). İlişkiler ağının varlığı göçmenlerin göç kararlarını ve gidilecek ülke seçimlerini de etkilemektedir. Bu teorinin varsayımları şu şekildedir (Abadan-Unat, 2017: 65):

1. İlişkiler ağı teorisi, göçü özendirmekte ve sürekli yaygınlaştırmaktadır.
2. Ücret farklılıkları önemini yitirmektedir çünkü göçmen ağları göçün maliyetlerini azaltmaktadır.
3. Göçmen ağları kurumsallaştıkları sürece daha az seçici olmakta ve göç veren ülke topluluğunu daha iyi yansıtmaktadır.
4. Göçmen ağlarının kurulmasına izin verilen ülkelerde bu kurumların denetlenmesi zorlaşmaktadır.
5. Aile birleşmesi hedefleri bu ağları güçlendirmektedir.

İlişkiler ağı teorisi göçmenleri ele alarak göçü açıklamakta ve bu yönüyle diğer kuramlardan ayrılmaktadır (Çağlayan, 2006: 88). Ülkelerin göçmen kabulünde isteksiz olmalarına rağmen göçün hala neden devam ettiği bu teori bağlamında açıklanmaktadır. İlişkiler ağı teorisi sadece kişilerin kendi istekleri doğrultusunda göç ettiklerini varsaymakta; savaş, terör, dini baskılar gibi zorunlu nedenlerle ortaya çıkan göçü ele almamaktadır.

2.3.6. Kurumsal Teori

Kurumsal teori, göçün engellenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen düzenlemelere rağmen göçün, yapılan bazı müdahalelerle devam etmesi durumuna odaklanmaktadır (Sirkeci ve Yaylacı, 2019: 28). Uluslararası göçün başlangıcında, emek göçü alan ülkeler tarafından verilen az sayıdaki göçmen vizesi ve emek göçü veren ülkelerdeki çalışma isteğinde olan göçmen sayısı arasındaki dengesizlik için

çeşitli kurumlar ve kuruluşlar harekete geçmiştir (Massey vd., 2014: 30). Ortaya çıkan bu kurumlardan biri karaborsalardır (Abadan-Unat, 2017: 66). Ülkelerdeki göçmen ihtiyacına rağmen, ülkelerin göçmen almakta isteksiz oluşu uluslararası göç alanında çalışan kurumlar açısından girişimcilik fırsatı yaratmakta ve düzensiz göçe neden olmaktadır (Sirkeci ve Göktuna, 2019: 28). Düzensiz göçmen konumunda olan kişilerden çok yüksek ücretler tahsil edilmektedir.

Göçün oluşturduğu diğer bir kurumsal yapılanma ise kâr amacı gütmeyen, gönüllülük esasıyla çalışan kurumlardır (Bayraklı, 2007: 16). Göçmenlerin uğradıkları haksızlık nedeniyle gönüllü kurumlar göçmenlere yardımcı olmaya çalışmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 66). Gönüllülük esasıyla çalışan ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, göçmenlere belirli ücretler karşılığında çeşitli hizmetler (varış yerine nakliye, işveren ve göçmen arasında sözleşme, barınma, yasal tavsiye vb.) sunmaktadır (Massey vd., 2014: 30). 1990'da Prag'da kurulan Helsinki Yurттаşlar Meclisi, Türkiye'de Mülteci-Der ve farklı yerlerde merkezi olan, yurtdışında İrlanda-Dublin'de temsilciliği bulunan Mülteci Destek Derneği (MUDEM) gibi kurumlar günümüzde göçmenlere çeşitli projelerle (Suriyeli hazır giyim işçilerinin güçlendirilmesi, özel sağlık hizmetlerine erişim ve hizmetlerin devrinin desteklenmesi vb.) destek vermeye devam etmektedir. Bu dernekler hali hazırda ülkeye gelmiş olan göçmenlere yardım etmekte, göçmenlerin ülkeye uyum sürecini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Ülkeye yerleşen göçmenler, aile ve arkadaşlık bağları ile yeni gelecek göçmenlerin yaşayacağı zorlukları en aza indirmekte ve onlara öncülük etmektedir. Yapılan müdahalelere rağmen bu yardımlar ve eski göçmenlerin varlığı göçün devam etmesine neden olmaktadır. Kurumsal teori, göçü açıklamakta çok daha yeni bir teoridir. Sınır ötesi göçlerin artması ile birlikte uluslararası göçmen akımı giderek daha fazla şekilde kurumsallaşmaktadır. Yaşanan bu süreç ülkelerin göçü denetlemesini zorlaştırmaktadır. Ülkelerin yaptığı müdahaleler, sınırlarda göçmenlerin verdiği yaşam mücadelesini zorlaştırmakta, düzensiz göçün artmasına neden olmakta, aynı zamanda karaborsa fiyatını artırmakta ve bu durum insan hakları savunucularının gerçekleştirdiği direniş hareketleriyle karşılaşmaktadır.

2.3.7. Göç Sistemleri Teorisi

Göç sistemleri kuramı, göçü uluslararası ilişkiler, ekonomi ve politika bağlamında ele alan bir teoridir (Güllüpnar, 2012: 76). Bu teoriye göre göç, coğrafi yakınlıktan çok ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi bağlarla ilgilidir (Sirkeci ve Göktuna, 2019: 28).

Göç hareketi; ülkeler arasındaki sömürgecilik, kültürel bağlar gibi daha önceden var olan ilişkilerle açıklanmaktadır. Bu teoriye göre iki veya daha fazla ülke göçmen alıp vererek bir ilişkiler ağı oluşturur. Bu ülkeler coğrafi olarak yakın olabileceği gibi birbirine uzak ülkeler de olabilir (Çağlayan, 2006: 82). Ülkeler pek çok göç sisteminin parçası haline gelmektedir ve bu durum daha çok göç veren ülkeler için geçerli olmaktadır (Sirkeci ve Göktuna, 2019: 28). Siyasi ve ekonomik yapıda meydana gelen değişimler, göç sistemlerini değiştirdiği için göç sisteminin istikrarlı yapısının değişmeyeceği vurgulanmaktadır (Massey vd., 2014: 34).

3. GÖÇ VE KADIN

3.1. Toplumsal Cinsiyet ve Göç Süreci

Cinsiyet, kişilerin kadın ve erkek olarak taşıdıkları genetik, biyolojik ve fizyolojik özelliklerdir. Bu özellikler dışında toplumun kadın ve erkek cinsiyetine yüklediği toplumsal cinsiyet olgusu mevcuttur. Toplumsal cinsiyet; toplumun kadın ve erkeğe yüklediği roller, görevler, sorumluluklar ve toplumun kadın ve erkeği nasıl algıladığı ile ilgili genel yargı olarak tanımlanmaktadır (Akdemir vd., 2019: 186).

Bir bireyin toplumsal cinsiyeti, sadece doğal ve biyolojik olarak belirlenmeyen, daha çok norm ve kalıp yargılar tarafından dayatılan rol ve özelliklerden oluşur. Kadınlar ve erkekler için toplum tarafından ve toplumsal olarak inşa edilen roller, davranışlar, eylemler ve nitelikler “toplumsal cinsiyet” kavramı

ile ifade edilmektedir (UNDP, 2019: 7). Toplumsal cinsiyet kavramı biyolojik cinsiyetten farklı, kadın ve erkeğin sosyal ve kültürel açıdan ele alınmasını, toplumun bu iki cinsi tanımlama şeklini, onlara atfettiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan kavramdır (Ecevit, 2011: 4). *“Cinsiyet kavramından farklı şekilde toplumsal cinsiyet kavramıyla bireyin biyolojik cinsiyeti değil, kültürel olarak cinsiyetlendirilmesi”* söz konusu olmaktadır (Akis, 2018: 381). Hayaller, hayattan beklentiler, davranış biçimleri veya erkeklik ve kadınlık olgusunun ifade edilmesinden oluşan cinsel kimlik, toplumlara göre farklılık göstermektedir. Sosyal bilimlerde inşa edilen toplumsal cinsiyet kavramı, göçün ve göç ile ilgili sürecin de temelini oluşturmaktadır (Coşkun, 2005: 16). Toplumsal cinsiyet var olan toplumda, belli bir zaman ve toplumun belli bir kesimi için kadın ve erkek olmanın ne anlam içerdiğiyle ilgilidir. Başka bir deyişle, kadın ve erkekte; aile, toplum ve iş hayatında beklenen davranışlar, onlara yüklenen sorumluluklar ve toplumun kabul ettiği ahlaki değerlerdir (Sancar, 2021: 11). Toplumsal cinsiyet ile ilgili çalışmalarda üç noktaya odaklanılmaktadır. İlk önce, toplumsal cinsiyetin kişilerin biyolojik özelliklerinden kaynaklandığı konusunda bir görüş birliği sağlanmıştır. İkincide; toplumsal cinsiyet, toplumsal düzenlemelere özgü (kadını bireye indirgemeyen) bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Üçüncüde ise toplumsal cinsiyet, ücretli çalışma, aile, politika, günlük hayat, ekonomik kalkınma, hukuk, eğitim ve farklı birden çok alanda analizlere konu edilmiştir (Ecevit, 2011: 4).

Kadın ve erkek cinsinin farklı davranışlarına neden olan ve biyolojik yapılarının gereği olduğu düşünülen özellikler, kişilerin içine doğduğu toplumda var olan cinsiyet

kalıbı yargılarına bağılı olan, doğumlarından itibaren toplumun içerisinde bulunarak öğrenilen özelliklerdir (Sancar, 2021: 12). Kadınların ev içerisinde gerçekleştirdiği yeniden üretim faaliyeti insanlar için oldukça önemli olmasına rağmen kadınların, sorumluluk bilinciyle ve sevgiyle gönüllü olarak yaptıkları varsayılan ve kadın olmanın doğal bir parçası olarak görülen işlerdir. Ekonomik bir karşılığı yoktur, görünmezdir ve “karşılıksız emek” olarak değerlendirilmektedir (Dedeoğlu, 2018: 21-22). Ev içi, aile, özel alan ve bu alanlardaki cinsiyete bağılı iş bölümü, kapitalist düzen içinde doğal bir alan olarak kurulmaktadır ve bu alandaki işler kadının doğasının gereği kabul edilerek cinsiyetçi durum derinleştirilmektedir. Kadınlara atfedilen uysallık, sabırlı olmak gibi özellikler onların düşük ücretli, emek yoğun ve vasıf gerektirmeyen işlerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 27). Ataerki³ düşüncesinin getirisi olarak kadınlar işgücü piyasalarına ancak kadın işi olarak görülen işlerde katılabilmektedir. Kadınların en çok istihdama katıldığı alan başka insanların yeniden üretimini sağlamaya yönelik alanlar olmaktadır (Özbek ve Köşk, 2018: 45-46). Toplumda benimsenen toplumsal cinsiyet anlayışı; kadınların istihdamının düşük olmasının en büyük nedenlerinden birisidir. Kadın ve erkek arasındaki iş bölümünün derecesi, toplumda var olan kültürel ve tarihsel gelişime bağılı olarak değişiklikler gösterse bile, kadınları, çocuk ve yaşlı bakımı, ev işleri gibi yeniden üretimin gerçekleştirildiği özel alana bağlayan genel bir görüş mevcuttur (Bütün, 2010: 14). Kadınların işgücü piyasasına katılmasını engelleyen ve işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin (aynı işe farklı ücret vb.) önemli nedenlerinden biri ev içindeki işin eşitsiz dağılımıdır. Kadınlar tarafından yerine getirilen ev içi bakım faaliyetleri hem kadınların işgücüne katılımını azaltmakta hem de işgücü piyasalarında geçici ve enformel işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır (Memiş, 2018: 29). Türkiye için Türkiye İstatistik Kurumu’nun verili zaman kullanımı anketlerine bakıldığında; erkekler günün 4.5 saatini istihdamla, 1 saatini hanehalkı ve aile bakımı ile; kadınlar günün 1.15 saatini istihdamla ve 4.5 saatini hanehalkı ve aile bakımı işleriyle geçirmektedir (Sancar ve Göç-Bilgin, 2021: 198). Gelişmiş ülkelerde kadınların ev içi işler ve bakıma ayırdığı zaman günde ortalama 6 saat, erkeklerde ise bu oran kadınların yarısı kadar yani ortalama 3 saat olarak gerçekleşmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede ise, kadınların ev içi işler ve bakıma ayırdığı zamanla, erkeklerin ev içi işler ve bakıma ayırdığı zaman arasındaki fark 5 saate çıkmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının artmasının

³ “Ataerki” genellikle hem ekonomik hem de akrabalık bağlarıyla birbirine bağılı bir grupta, hanehalkı üzerinde söz hakkının babadan oğula geçmesi durumu olarak açıklanmaktadır (Weber, 1995’ten aktaran Güneş, 2017:247). Ataerki kelime olarak erkek iktidarı anlamına gelmektedir. Erkek otoritesine dayanan toplumsal örgütlenme düzeni olarak açıklanmaktadır (Korkmaz ve Başer, 2019:72).

arkasındaki neden erkeklerin bakıma ayırdıkları zamanın artması değil, kadınların çok daha fazla sorumluluk üstlenmeleri olmaktadır (Memiş, 2018: 29-30). Kadının işgücüne katılımı akrabalık-hemşerilik ilişkilerinin işçi-işveren ilişkisi halinde düzenlendiği enformel sektörde gerçekleşmektedir (White, 1994'den aktaran Dedeoğlu, 2000: 159). Hane içinde kadınlar tarafından yerine getirilen bakım işleri, göç alan ülkelerde de cinsiyetçi doğasını korumaktadır ve bu alanlarda göçmen kadınlar yerli kadınların yerini almaktadır. Kadın işi olarak görülen çocuk, yaşlı, engelli bakımı gibi işler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde göçmen kadınların çalışma alanı haline gelmektedir (Şeker ve Uçan, 2016: 209). Kadınlar ev içi sorumluluklarını başka bir kadına devrederek istihdama katılmaktadır. Ev içi ve bakım işlerinin devredildiği kadınlar da genellikle göçmen kadınlar olmaktadır.

Önceki dönemlerde göç, erkeklerin şekillendirdiği ve gerçekleştirdiği bir süreç olarak algılanırken, kadınlar bu sürecin nesnelere olarak ele alınmıştır. Günümüzde kadınlar da erkekler kadar göçte etkin durumdadır ve göç sürecinin öznesi olarak ele alınmaktadır (Özbey, 2017: 108). Yirminci yüzyıl, kadın göçünün artmasında dönüm noktasıdır. Her geçen gün göç artmakta, çeşitlenmekte ve kadınlaşmaktadır. Göç hareketleri artık sadece çevre ve merkez ülkeler arasında gerçekleşmediği gibi göçmenler de sadece ekonomik motivasyonlarla göç eden erkek göçmenler olmaktan çıkmıştır. Günümüzde göçmenlerin yarısını kadınlar oluşturmaktadır (Korkmaz, 2020: 43). Filipinler gibi ülkelerden göç edenler arasında kadın göçmenlerin oranı erkek göçmenlerden daha fazladır. Kadın göçünün büyük bir bölümü vasıflı ve vasıfsız emek göçü şeklinde gerçekleşmektedir. Göçün kadınlaşmasının toplumsal cinsiyetle bağdaştırılmasının en büyük nedeni, göç alan ülkelerde yaşlı-çocuk-engelli gibi bakıma ihtiyacı olan kişilerin, özelde ise çalışan kadınların ev içi işleri devredecek başka kadınlara duydukları ihtiyaç olmaktadır (Kurdoğlu, 2011: 118).

Göç eden kadınlardan beklenti, göç ettikleri ülkede de cinsiyete bağlı rolleri devam ettirmeleri, geldikleri ülkenin geleneklerini kalıplaşmış bu roller üzerinden korumaları ve devamlılığını sağlamaları yönündedir. Zira göçmen kadına, eş ve çocuğun bakımını sağlaması, ev temizliği yapması gibi cinsiyete dayalı roller verilmektedir. (Zengin, 2020: 444). Kadınlar ve erkekler, içinde büyüdükleri toplumun toplumsal cinsiyete atfettikleri anlamı ve toplumun değer yargılarını, sosyal öğrenme ve toplumsallaşma süreciyle beraber içselleştirmekte ve yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Toplumsal cinsiyet kalıpları zaman içerisinde bireyin ve toplumun gelişimine bağlı olarak değiştirilebilir (Küçük, 2022: 28). Erkekler ataerkil düşünce yapısının geçerli olduğu toplumlarda kamusal alan içinde tanımlanmakta ve buna bağlı

olarak kadın özel alan içinde ele alınmaktadır. Kamusal ve özel alanın tanımlanması göç sürecinde kadın ve erkeğin ele alınmasını etkilemektedir. Bu nedenle alt başlıkta kamusal-özel alan ayrımına değinilmektedir.

3.2. Kamusal-Özel Alan Ayrımı

Antik Yunan'dan beri var olan kamusal-özel alan ayrımı toplumsal cinsiyet ile yakından ilgilidir. Kamusal ve özel alan ayrımı, yalnızca ücretli ve ücretsiz iş arasındaki fark değildir. Özel alan daha çok kadının ev içerisinde olduğu, erkekle ilgilendiği ve çocuk doğurarak yeniden üretime katkı yaptığı alandır. Kamusal alan ise erkeğin kendi aklıyla hareket ettiği ve üretim yaptığı alandır. Kamusal alan erkekle, özel alan ise kadımla ilişkilendirilmektedir (Slater, 2012'den aktaran; Günindi Ersöz, 2015: 87). Kamusal alanın oluşumundaki en önemli etken tarihsel olarak yaşanan dönüşümde üretimin "hane" içinden "fabrika" içine taşınması ve "ev içi" ücretsiz emeğin ücretli emekle arasındaki farkların görünür olmaya başlamasıdır (Sancar, 2021: 16). Yüzyıllardan beri süregelen genel görüş, kadını ev ve özel yaşam ile sınırlamakta ve ekonomik yönden erkeğe bağımlı olarak ele almaktadır. Bu görüşte kadının yeri ev olarak kabul edilmekte ve kadın anne ya da eş olarak tanımlanmaktadır. Erkek ise üreten ve kazanan kişi olarak tanımlanmaktadır ve toplumsal değeri bu yönde belirlenmektedir (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 2). 17. yüzyıldan beri gelişmekte olan ve 19. yüzyılda oluşumunu büyük oranda tamamlayan kamusal alanın görünür bireyleri büyük bir çoğunlukla erkeklerdir. Özel alan kamusal alanın karşıtı olarak görülmektedir; taşıdığı soyut anlamlar ve somut olan yaşam şekilleri ile kamusal alandan dışlanmaktadır. Bireyin özeli olarak tanımlanan bu alan devletin müdahale alanının dışında ve dışarıya kapalı olarak kabul edilmektedir (Sancar, 2021: 16-17).

Kadın, içinde yaşadığı kültüre bağlı olarak, yaş, eğitim gibi etkenlerden bağımsız bir şekilde özel alan olan ev üzerinden tanımlanmaktadır. Bunun sonucu olarak da ev ve ev içi işler kadının öznelliğinin tanımlanmasında önemli bir yer tutmaktadır (Açıkalın, 2018: 23). Kamusal ve özel alan ayrımı ataerkil düşüncenin bir ürünüdür. Kadınların kamusal alan dışına itilmesinin arkasında da ataerkil düşünce yapısı etkili olmaktadır (Günindi Ersöz, 2015: 87). Ailedeki iktidar doğal zorunluluklar nedeniyle kadını erkeğe bağımlı olarak kabul etmekte, kamusal alandaki güç ise erkeği "yurttaş" olarak tanımlayarak özgürleştirmektedir. Doğuştan eşit ve özgür olan kişi, kamusal alanda yurttaş kimliği kazanmakta, aynı şekilde eşit ve özgür doğan kadın ise özel alanda "doğası" gereği erkeğe bağımlı olarak kabul edilmektedir (Sancar, 2021: 18). Sanayileşme ile birlikte kadın ev dışına çıkmış ve kamusal alana giriş yapmıştır. Sanayi

ve hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü içerisinde kadınlar da yer almaktadır ve kadınlar burada gerçekleştirdiği iş karşılığında ücret elde etmektedir (Gökkaya, 2014: 373). İlk toplumlardan itibaren gelişmiş olan cinsiyetçi iş bölümü, kapitalist toplumda da devam etmiştir. Bu konuda bir farklılaşma kadının özel alan olarak tanımlanan ev içindeki sorumluluğuna ev dışında çalışmasının da eklenmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Ergüder, 2006: 62). Geleneksel bağlamda kadınların yaptığı ve toplum tarafından değersizleştirilmiş ev içi emek ve bakım emeği, zamanla ücretli bir hale gelmiş olsa bile, cinsiyete dayalı rolü aynı kalmaktadır (Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2013: 166).

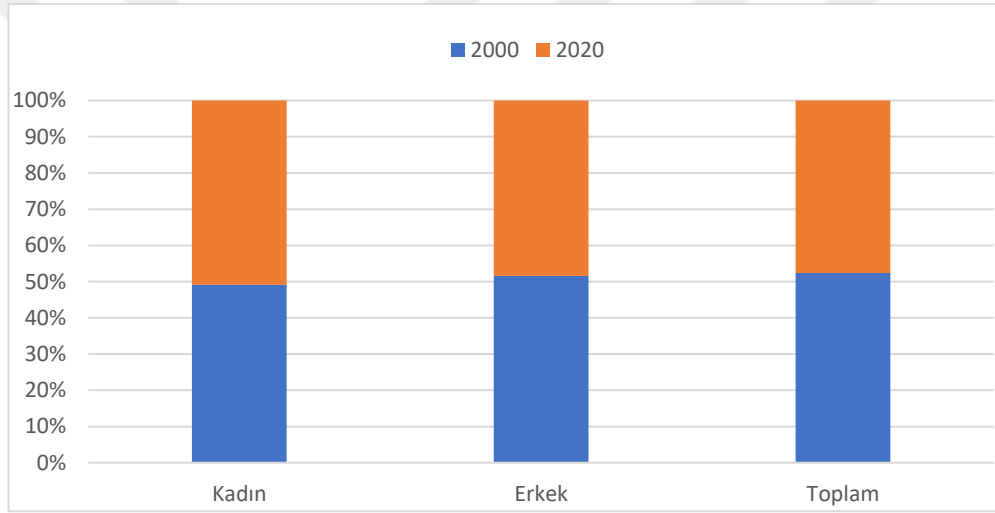
3.3. Göç Teorisinde Kadının Algılanması

Göç üzerine yapılan çalışmaların geçmişine bakıldığında özellikle emek göçünde ve mülteci hareketlerde erkek egemen bir yapı mevcuttur ve bu çalışmalarda kadınlar aile birleşimi içerisinde ele alınmaktadır. Kadınlara pasif bir rol çizilmektedir. Feminist yaklaşımın etkisi ile birlikte 1960'lardan itibaren kadınlar göç sürecinde merkezi bir rol üstlenmektedir (Castles ve Miller, 2008: 12). Kadınlar 1970'lerin ortalarına kadar istatistiki ve sosyal olarak göçte var olmalarına rağmen sosyolojik olarak görünmez kalmışlar, göç teorilerinde ele alınmamışlardır (Morokvasic, 1983'den aktaran Kurdoğlu, 2011: 118). Emek göçünün çoğu erkek egemen yapıda olduğundan kadınlar bu sürece aile birleşimi yoluyla dahil olabilmektedir. Günümüzde kadın işçiler göç hareketlerinde çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu nedenle çağdaş göçlerde kadınların görünürlüğü artmaktadır (Castles ve Miller, 2008: 12-13). Yaşanan süreçle beraber 1970'lerden itibaren göç çalışmaları, yapılan analizlerde erkeği ön plana alan yapısından sıyrılmış ve kadınların deneyimlerine yer vermeye başlamıştır (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15).

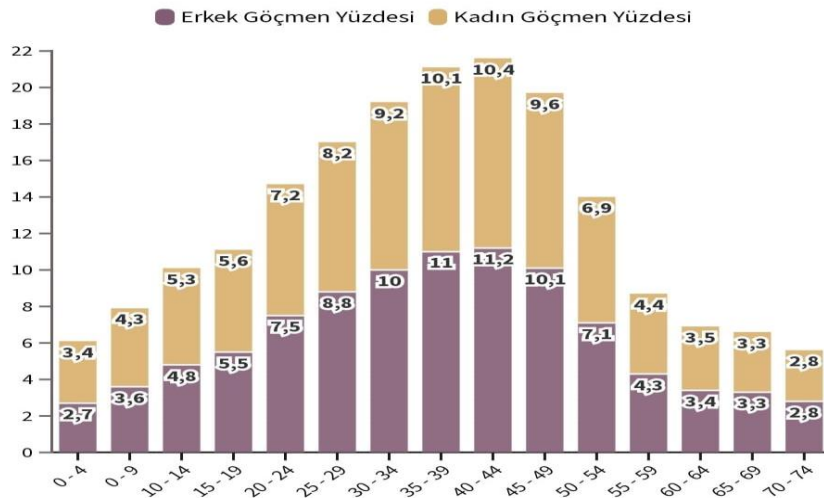
Kadının göç sürecinde erkekten bağımsız bir şekilde ele alınması ilk olarak uluslararası kadın konulu konferanslarda; Birleşmiş Milletler Kadınlar Üzerine Dünya Konferansı (1975, Meksika) ve Kadınların On Yılı Üzerine Dünya Konferansı'nda (Kopenhag, 1980) "Bütün Dünya'da Mülteci Kadınların Durumu" başlıklı bir metin sunumuyla dile getirilmiştir (Şeker ve Uçan, 2016: 205). 1980'lerden sonra göç akımlarında kadınların konumları, işgücü piyasalarındaki varlıkları, refaha etkileri üzerinde durulmuştur. Neo-liberal politikalarla birlikte yaşanan toplumsal ve ekonomik dönüşümler kadın göçünün artmasını sağlamış; bu artış, feminist göç literatürüne de yansımıştır (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15). 1990'larda kadının göç süreçlerine aileden veya eşlerden bağımsız bir şekilde katılmasının artması ile birlikte göç

literatüründe kadının görünürlüğü de artmıştır. Feminist çalışmaların kadını pasif gösteren, kadın emeğini değersizleştiren ve görünmez kılan çalışmalara karşı yaptıkları eleştiriler bu konuda etkili olmuştur (Gönül, 2020: 83).

Kadın odaklı çalışmaların artması ve göç sürecinde kadınların bireysel olarak daha aktif hale gelmeleri ile göç çalışmalarında kadınlar daha görünür hale gelmektedir. Bu durum kadınların işgücü piyasalarındaki görünürlüğünün artması ile doğru orantılı gerçekleşmektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020: 26). 2020 yılında dünyadaki toplam göçmen nüfus 281 milyon, bu oran içinde kadınların oranı ise 135 milyondur (URL 12, 2021). Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkelerinde 2020 yılı istihdam oranlarına bakıldığında, istihdama katılan kadınların oranının %51.2 olduğu görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 3. OECD ülkelerinde işgücüne katılım oranları % (URL-13, 2021).

Şekil 4. 2019 yılı uluslararası göçmen nüfusta erkek ve kadınların yüzdesi (UNDP, 2019).

Kadınlar göç hareketlerine, eşe veya babaya bağlı bir aile üyesi olarak değil, tek başına hareket eden bireyler olarak katılmaktadır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2020: 25). Uluslararası göçler içerisinde öne çıkan önemli bir özellik, giderek artan sayıda kadının göç akımları içerisinde yerini almasıdır. Göçün feminizasyonu⁴ olarak tanımlanan bu olgu, kadınların daha önceki dönemlerde erkeğe bağımlı göçmen statüsünden farklı, çalışmak amacıyla bağımsız olarak göçünü temsil etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 12-13). 2005 yılı verilerine göre toplam göçmenler içinde kadın göçmenlerin oranı %49.6'dır. Göç veren bölgelere göre kadın göçmenlerin dağılımı ise şu şekildedir; Avrupa 34 milyon kadın göçmen ile birinci sırada yer almaktadır; Asya 23.8 milyon kadın göçmen ile ikinci sırada, Afrika 8.1 milyon kadın göçmen ile üçüncü sırada ve Latin Amerika ile Karayipler bölgesi 3.3 milyon kadın göçmen ile son sırada yer almaktadır. Göçmen kadın açısından, göç veren bölgelerin başında Avrupa'nın gelmesinin nedeni, Eski Doğu Bloğu (EDB) ülkelerinin yaşadığı ekonomik ve sosyal dönüşümlerdir (Gökbayrak 2009: 63). Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Eski Sovyet Birliği (ESB) ülkelerinden kadınlar ve 1990'lı yıllarda Güney Doğu Asya' dan kadınların ailelerinin geçimini sağlamak amacıyla başka ülkelere göç ettikleri bilinmektedir. Bu kadınlar yüksek eğitim düzeyine sahip ve vasıflı olmalarına rağmen göç ettikleri ülkede yerli kadınların tercih etmediği ev içi ve bakım gibi işlerde çalışmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15). Günümüzdeki göç hareketlerinde kadınların sayısındaki artış, kadınların göç ettikleri ülkelerde ev içi ve bakım işlerinde çalışmaları, özellikle gelişmiş ülkelerin bakım konusundaki işgücü açığı ile açıklanmaktadır (Gökbayrak, 2009: 64). Avrupa'da yaşlı nüfusun artması ve ortaya çıkan bakım ihtiyacı, kadınların işgücüne artan katılımıyla birlikte ev içi işler ve bakımda yardım alma ihtiyaçları ve geride kalana para göndermek konusunda kadına duyulan güven gibi unsurlar ulus aşırı göçlerde kadınların daha fazla olmasını ve bağımsız hareket etmelerini doğurmuştur (Barın, 2015: 15). Küreselleşme ve refah harcamalarındaki kısıtlılık kadınları daha fazla etkilemekte, göçmen kadınların işverenler için kârlı hale gelmelerine aracı olmaktadır ve kadınlar hükümetler için sorunsuz bir döviz kaynağı haline gelmektedir (Sassen, 2003'den aktaran Erder, 2011:197).

⁴ Göçün feminizasyonu terimi ilk kez 2007'de çalışma raporunda Birleşmiş Milletler tarafından kullanılmıştır. Kadın göçmen işçi sayısının artışı ifade etmektedir.

Tablo 1. Seçili ülkelerde işçi dövizleri

ÜLKE	Alınan (Received)	Gönderilen (Sent)
ABD	6.2 Milyar \$	68.0 Milyar \$
ALMANYA	17.9 Milyar \$	22.0 Milyar \$
FRANSA	24.5 Milyar \$	15.0 Milyar \$
KANADA	910.8 Milyon \$	6.5 Milyar \$
ÇİN	59.5 Milyar \$	18.1 Milyar \$
AVUSTRALYA	1.2 Milyar \$	4.3 Milyar \$
JAPONYA	4.9 Milyar \$	8.2 Milyar \$
İSPANYA	8.5 Milyar \$	349.3 Milyon \$
İTALYA	9.7 Milyar \$	10.2 Milyar \$
YUNANİSTAN	611.4 Milyon \$	2.7 Milyar \$
TÜRKİYE	795.0 Milyon \$	1.3 Milyar \$
MOLDOVA	1.9 Milyar \$	206.0 Milyon \$
UKRAYNA	15.1 Milyar \$	843.0 Milyon \$
BELARUS	1.0 Milyar \$	200.7 Milyon \$
ÖZBEKİSTAN	7.0 Milyar \$	336.9 Milyon \$
PAKİSTAN	26.1 Milyar \$	188.0 Milyon \$
ENDONEZYA	9.7 Milyar \$	4.5 Milyar \$
FİLİPİNLER	34.9 Milyar \$	211.2 Milyon \$
ERMENİSTAN	1.3 Milyar \$	304.6 Milyon \$
GÜRCİSTAN	2.1 Milyar \$	76.9 Milyon \$
HİNDİSTAN	83.1 Milyar \$	7.0 Milyar \$
MOĞOLİSTAN	549.0 Milyon \$	148.4 Milyon \$

Uluslararası göç ile ilgili yapılan çalışmalardan çıkan genel sonuç, özellikle Doğu Avrupa, Orta Doğu, Latin Amerika ve Karayipler’de işçi dövizlerinin bu ülkelerin alım güçlerini olumlu etkilediği, yurtiçi yatırım ve tüketimi desteklediği, göç veren ailelerin yaşam standartlarını yükselttiği yönündedir (Massey vd., 2009’dan aktaran Akalın, 2014:148-149). Özellikle göçmen kadınlar tarafından göç ettikleri ülkelere aktarılan dövizler o ülkenin ekonomisi için önemlidir (Akalın, 2014:149).

3.4. Küreselleşme Sürecinin Kadın Göçüne Etkisi

Küreselleşme dünya genelinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönden her alandaki değişimi ifade etmektedir (Balay, 2004: 63). Kavram her alanda mesafenin önemini yitirdiği, ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda ülkelerin bütünleşmesi durumudur (Mercan, 2009:134). Küreselleşme sürecinin en belirgin sonucu; sermayenin dolaşımının serbestlik kazanması, üretim faaliyetlerinin işgücünün çok daha ucuz olduğu yerlere kayması, iş çeşitlerinin esnek ve istikrarsız bir yapıya dönüşmesidir (Coşkun, 2005: 19). Küreselleşme ile birlikte yaşanan göçlerin, daha önceki dönemde gerçekleşen göçlerden farklılaştığı görülmektedir. Küreselleşme ile dönüşen, emek, çalışma yaşamı, örgütlenme biçimleri, iletişim teknolojileri ve ulaşım ağları ülkeler arasındaki sınırların çok daha kolay bir şekilde aşılmasını sağlamaktadır (Adıgüzel, 2010: 124). Göçler sadece kırdan kente doğru belli bir çizgi üzerinde değil, sermayenin

birikimine ve akışına bağlı bir seyir izlemektedir (Çubukçu, 2013: 232). Küreselleşmeyi etkileyen sanayileşme ile birlikte işgücü ihtiyacının büyük kısmının makineleşmeyle karşılanması, üretim sürecinde çalışan insanların işsizliğiyle sonuçlanmaktadır. İşsiz kalan, yoksullaşan insanlar bu süreçte sanayinin yoğun olduğu yerlere göç etmeye başlamakta veya sanayileşen ülkelerin etkisi altında kalmaktadır (Lecaj, 2019: 52). Küreselleşmenin etkisiyle hissedilir derecede yoksullaşan az gelişmiş ülkelerdeki kadınlar bu durumdan daha fazla etkilenmektedir. Kadınların istihdamda karşılaştıkları toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, eşitsiz ücret, yetersiz eğitim durumu, çocuk-yaşlı bakımı ve ev işlerinin cinsiyetçi paylaşımı kadınların yoksulluğunun derinleşmesine neden olmakta ve kadınların göçünün nedenini oluşturmaktadır (Şeker ve Uçan, 2016: 206).

Küreselleşmenin işgücü piyasaları üzerine etkisi; üretimin taşeronlaşması ve üretim üzerindeki denetimin zorlaşması ile kayıt dışı ekonominin hacminin artması, esnek işgücü olarak görülen kadın, göçmen ve çocuk emeğinin daha fazla kullanılması olarak gerçekleşmektedir (Ergüder, 2006: 67). 2016 yılı işgücü verileri dikkate alındığında, Türkiye’de işgücüne katılım oranı erkeklerde %72, kadınlarda ise %32.5 düzeyindedir. Buna göre işgücüne dâhil olan her on kişiden yaklaşık olarak sadece üçü kadındır. İstihdam oranlarına bakıldığında Türkiye’de kadınların istihdamda yer alma olasılığının da erkeklerle kıyaslandığında çok düşük olduğu gözlenmektedir. İstihdam oranı erkeklerde %65.1 iken kadınlarda bu oran %28 olarak gerçekleşmektedir. Türkiye’de 2016 yılı itibariyle istihdamdaki kadınların %44’ünün sosyal güvencesiz bir şekilde çalıştığı görülmektedir, erkeklerde de yüksek olan bu oran yaklaşık %30 düzeyindedir (Memiş, 2018:25-35). Kadınlar tarafından üstlenilmiş olan işler genel olarak düşük ücretli, sosyal güvenceden yoksun ve görünmeyen işlerdir (Ergüder, 2006: 68). Karşılıksız emek olan ev içi işler küreselleşmekte; düşük ücretli, vasıfsız, güvencesiz halini devam ettirmektedir. Değişen göç hareketleri ile birlikte ev içi işler değişiklik gösterse bile kadınların sorumlu olduğu alan olarak görülmeye devam etmektedir (Dinçer, 2015: 96).

Küreselleşme süreci sayesinde kadınlar daha fazla hareket etmektedir, günümüzde milyonlarca kadın, üçüncü dünya ülkelerinden birinci dünya ülkelerine bakıcı, hizmetçi, hizmet sektörü işçisi olarak göç etmektedir (Coşkun, 2005: 22). 2017 yılındaki verilere bakıldığında göçmenlerin 68 milyonunun kadın işçiler olduğu görülmektedir (URL-15, <https://www.dogrulukpayi.com>, 2021). Gelişmiş ekonomilerde, üst ve orta sınıf kadınların işgücüne katılımlarını sağlayan en önemli etken, düşük ücretli göçmen kadın ev işçilerinin varlığı olmaktadır (İlkkaracan, 2018: 37). Avrupa’daki yaşlı nüfusun bakıma olan ihtiyacı, kadınların iş gücüne daha fazla katılmasıyla ev içi işlerde ve çocuk

bakımında yardıma ihtiyaç duymaları, geride kalana para göndermek konusunda kadına daha çok güvenilmesi gibi sebepler kadınların ulus aşırı göçlerde daha fazla olmalarını, eş ve aileden bağımsız hareket etmelerini etkilemektedir (Barın, 2015: 15). Küresel sermayenin ucuz işgücü talebinin göçmenler sayesinde karşılanması, gelişmiş ülkeler ve diğer ülkeler arasındaki ekonomik uçurumun sürekli olarak artması durumları göz önünde bulundurulduğunda, göçün devam edeceği ve yıllar içinde artması beklenmektedir (Korkmaz, 2020: 41).

4. BAKIM VE ENFORMEL PİYASALAR BAĞLAMINDA GÜNEY AVRUPA REFAH ÜLKELERİNDE GÖÇMEN KADINLAR

4.1. Bakım ve Bakım Emeği

Türk Dil Kurumu bakımı; “1) *bakma işi*, 2) *bir şeyin gelişmesi ve iyi durumda kalması için verilen emek ve 3) birinin beslenme, giyinme gibi gereksinimlerini üstlenme ve sağlama işi*” olarak tanımlamaktadır (URL-16, 2022). Başka bir tanıma göre ise bakım; “*insanların temel ihtiyaçlarını karşılamalarına, yeteneklerini geliştirme ve sürdürmelerine, hayatta kalabilmek ve asgari düzeyde işlev görebilmeleri için mümkün olduğunca acıdan uzak yaşayabilmelerine yardım etmek üzere özenle ve saygılı bir şekilde gerçekleştirilen her türlü iş*” (Engster’den aktaran Dinç, 2010: 77). Bakım, kişisel sağlık ve refahını kendisi sağlayamayacak kişilere, bu hizmetlerin verilmesini içeren çeşitli görev ve sorumlulukları kapsamaktadır (Yeates 2004’den aktaran Gökbayrak, 2009: 59). Bakım emeği kavramı, yüz yüze yapılan, özel dikkat gerektiren ve kendi ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda olan çocuk, hasta ve yaşlılara yönelik çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Aldemir, 2016: 13).

Bettio ve Plantenga, bakımı enformel ve formel olarak iki şekilde incelemekte; enformel bakımı daha çok aile üyeleri tarafından verilen ücretsiz hizmet olarak değerlendirmekte, formel bakımı devlet veya piyasa tarafından yasalarla ya da çeşitli sözleşmelerle verilen hizmetler olarak ele almaktadır (2004’den aktaran Gökbayrak, 2009: 59). Bakım tanımında, bakım sadece fiziksel bir iş olarak ele alınmaktadır. Oysa ki bakım emeği duygusal emeği de içermektedir. Bakımın kendine özel bu durumu yani bakımın bakım veren kişiden ayrılmasını ve bakılan kişi ile kurulan duygusal bağ, bakım emeğini metalaşmış diğer emek türlerinden ayırmaktadır (Özkaplan, 2009: 17). Bakım, genel olarak kadınlarla, kadına ait olarak görülen ve pasif olarak nitelendirilen işlerle özdeşleştirildiği için değersizleştirilmektedir. Bakım işi eğitilmiş ve özel bakıcılar haricinde verildiğinde daha düşük ücretler karşılığında sunulmaya ve değersiz olarak nitelendirilmeye devam etmektedir (Chatzidakis vd., 2020: 10). Bakım işinin düşük statülü olması, kadına özgü bir iş olarak görülmesi ve duygusal bağın gerekliliği olarak algılanması, piyasalaştığında bile bakım hizmetinin gerçek bir iş olarak ele alınmamasına neden olmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 282).

Bakımın genellikle kadınlara özgü bir faaliyet olarak görülmesi ve kadınlığın da bakımın doğasına uygun olduğunun kabul edilmesi bakımın cinsiyetçi bir olgu olarak

ele alınmasına neden olmaktadır (Bütün, 2010: 18). Cinsiyetçi iş bölümü kadınları, ev içindeki diğer üyelerin bakımını sağlamak, mal ve hizmet üretimi ile sorumlu tutmakta ve bu sorumluluktan kaynaklı olarak kamusal alana dâhil olmasını sınırlandırmaktadır (Akduran, 2011: 15). Türkiye için TÜİK' in verili zaman kullanım anketlerine bakıldığında; “hanehalkı ve ev bakımı” için ayrılan süre, 15 yaş ve üzeri fertler için, çalışan kişilerde 94 dakika iken, çalışmayan kişilerde bu süre 227 dakikadır. Cinsiyet ayrımı göz önüne alındığında, kadınlar için bu süre 211 dakika, çalışan erkekler için ise 46 dakikadır (URL-17, 2015).

Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeni, neo-liberal yeniden yapılanma sürecinde refah rejimlerinin zayıflaması ve devletin bakım hizmetlerinde daha az sorumluluk alması, aile bağlarının güçsüzleşmesi, bakım işini üstlenen kadınların işgücüne katılımlarının artması, “bakım açığı” sorununu ortaya çıkarmaktadır (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 283; Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2013: 161). 1970’lerde artan kadın istihdamının sonucu olarak bakım hizmetinde ortaya çıkan açığa ilgili, ülkelerin kamusal bakımı destekleyici uygulamalar yerine, aile içi çözümlere ve piyasa mekanizmasına yönelmesi; kadınların işgücüne katılımında “hane içi sorumluluklarını” yerine getirmeye elverişli işlerde istihdam edilmelerine özen gösterdikleri görülmektedir (N. Durmaz, 2018: 69).

Devletin sağlık ve bakım hizmetleri sunumundan çekilmesi ile bakım işi yeniden metalaşmıştır (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 283). Kadınların kadın olmalarından dolayı sorumluluğu addedilen bakım işi, metalaşıp ücretli emek kategorisine girdiğinde bile, cinsiyetlendirilmiş düşük statülü bir iş olarak görülmeye devam etmektedir (Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2013: 166). Kadınların çalışma hayatına dâhil olduklarında ev içi sorumluluklarının devam etmesi, onların yaşamında bir değişiklik olmasını engellemektedir. Kadınların işgücü piyasalarında artması, çocuk ve yaşlı bakımında kamu hizmetlerinin yetersiz olması, yaşlı nüfus oranının yükselmesi ve devlet tarafından sunulan sosyal refah hizmetlerinin metalaşması aile içerisinde kadınların karşıladığı bakım işlerini düşük maliyetlerde karşılayacak işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (Korkmaz, 2020: 63).

İşgücü piyasalarının esnekleşmesi, güvencesiz işlerdeki artış ile birlikte kadınlar enformel istihdamın ve yedek işgücünün önemli bir parçası haline gelmektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 30). Küreselleşme, refah harcamalarındaki sınırlamalar kadınları doğrudan etkilemekte, dolayısıyla göçmen kadınlar işverenler için yasa dışı kâr elde etme aracı, hükümetler için de sorunsuz döviz kaynağı olarak görülmektedir (Sassen 2000 ve 2003’den aktaran Erder, 2011: 187).

Neo-liberal dönüşüm, gelişmiş ülkeleri bakım hizmeti açığı ile karşılaştırmakta, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri ise yoksulluk ve işsizlik ile yüz yüze getirmektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 280). Uluslararası göçü açıklamak için kullanılan merkez-çevre kuramı bakım alan ve bakım veren ülkelerin konumunu da belirlemektedir (Özbek ve Köşk, 2018: 51). İşçi ve işveren arasındaki bağ, ev içindeki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü içerisinde, “kadının görevi olarak addedilen bir işi ücret karşılığı başka bir kadına devretmesi” olarak görülmekte ve enformel doğasını korumaktadır (Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 13). Bu bağlamda bakıldığında gelişmiş ülkelerdeki kadınların bakım işlerini gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlara devrettikleri görülmektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 280).

Göçmen kadınların göç ettiklerinde ev içi bakım işlerinde kadın işi olarak görülen bakım emeğini aile içindeki üyelerden birine veya ücretli çalışan başka bir kadına devretmesi durumu “küresel bakım zinciri” olarak adlandırılmaktadır. Böylece kadınlar, bir yandan göç ettikleri ülkede toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünden dolayı bakım hizmetlerinde ücretli kadın çalışan olarak kendini göstermekte, diğer yandan geride bıraktıkları ailelerinin bakımını da başka bir kadına devrederek bu zincirin devam etmesini sağlamaktadır (Kurt, 2014: 43). Doğu Avrupa’dan, Batı Avrupa’ya; Meksika, Orta ve Güney Amerika’dan ABD’ye, Filipinler’den Dünya’nın birçok yerine göç gerçekleşmektedir (Hochschild, 2007’den aktaran Gökbayrak, 2009: 64). Göç veren bir ülke olan Filipinler, uzman işgücü (bakım alanında bakım hizmeti verebilmek için) yetiştirmekte ve göçü teşvik etmektedir. Göç alan ülkeler ise bakım hizmetlerindeki açığı gidermek için, göçmen kadınların enformel ve yasa dışı çalışmalarına ortam hazırlamaktadır (Gökbayrak, 2009: 66).

Bakım; yaşlılar, çocuklar ve engelli bireylere yönelik olmakla beraber tüm insanlar hayatlarının herhangi bir döneminde bakıma ihtiyaç duymaktadır. Bakım insan hayatında önemli bir yere sahiptir (Bütün, 2010: 17). Tezin içeriğinden dolayı bakım konusu yaşlanma olgusu ve yaşlı bakımı özelinde, göçmen kadınlar ele alınarak incelenmektedir.

4.1.1. Yaşlanma ve Bakım Emeği

Yaşlanma ve yaşlılık geniş ve karmaşık bir olgudur. Biyolojik anlamda yaşlılık; “çeşitli molekül ve hücrede zaman içerisinde meydana gelen hasarın birikiminin sonucu” olarak tanımlanmaktadır (Bilir, 2018: 13). Yaşlanma,

Birbirine bağlı çok sayıda karmaşık fizyolojik, nörolojik ve psikolojik mekanizmanın kişiden kişiye büyük farklılıklar göstererek seyreden dinamik bir değişim ve hatta gerileme

ve bozulma sürecidir” (Canbeyli, 2018: 38). Yaşlanma ile ilgilenen gerontoloji bilimi yaşlanmayı “kronolojik yaşı ilerlemesiyle, çevresel koşullar altında yaşayan organizmada ya da yetişkin insanda meydana gelen düzenli değişiklikler

olarak tanımlamaktadır (Aykaç ve Yertüm, 2017: 170). Yaşlanma bireylerin ölüm ile karşı karşıya kaldıkları, yaşlılık hastalıkları, yoksunluklar, sosyal yalnızlaşma ve kazançlarının azaldığı zor bir süreç olarak algılanmaktadır (Salur, 2018: 9). Bu kavramların tek bir tanımla açıklanması oldukça güçtür. Yaşlanma; kronolojik, fizyolojik, sosyal ve psikolojik yaşlanma olarak alt gruplara ayrılarak açıklanmaktadır (Soyuer ve Soyuer, 2008: 219).

Kronolojik Yaşlanma: “İnsanların doğumundan, içinde buldukları zamana kadar, yıllara bağlı olan yaşlanma” olarak tanımlanmaktadır (URL-18, 2022).

Fizyolojik Yaşlanma: “İnsanların üretkenliklerinde ve fizyolojik süreçlerde meydana gelen sürekli ve kaçınılmaz düşüşlerin görülmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (URL-19, 2022).

Psikolojik Yaşlanma: “İnsanların duygu, algılama ve davranışlarında oluşan değişim” olarak tanımlanmaktadır (Soyuer ve Soyuer, 2008: 219).

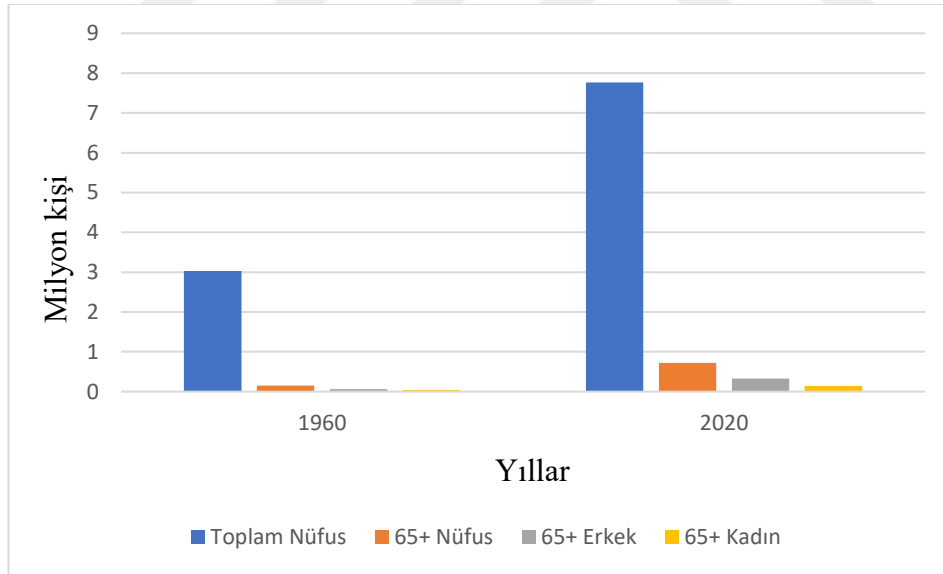
Sosyal Yaşlanma: “Kişilerin toplumun sosyal yapısı içinde rollerinin, konumlarının ve sosyal ilişkilerinin yaşlanma ile birlikte değişmesi” olarak tanımlanmaktadır (Aslan ve Hocaoğlu, 2017: 53).

Yaşlanma olgusu bir diğer şekilde birincil, ikincil ve üçüncül yaşlanma şeklinde de açıklanabilmektedir. Birincil yaşlanma; insanların yaşları ilerledikçe karşı karşıya kaldıkları biyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve yaşam döngüsüyle ilgili deneyimlerindeki normal ve beklenen değişimlerdir. İkincil yaşlanma; bir hastalık sonucunda veya çevresel, yaşam şekliyle ilişkili olarak ortaya çıkan, birincil yaşlanmadaki gibi kaçınılmaz olmayan değişimlerdir. Üçüncül yaşlanma; ölmeden kısa bir süre önce gerçekleşen hızlı fiziksel ve bilişsel çöküş olarak tanımlanmaktadır (Wise; 2018: 61). Yaşlanma ile meydana gelen fiziksel ve zihinsel değişikliklerin başlaması kişiye özgü bir durumdur. Bazı insanlar 50’li yaşlarda yaşlanma belirtisi gösterirken, bazı insanlar 80-90’lı yaşlarına fiziksel ve zihinsel sağlıklarını koruyarak ulaşabilmektedir (Salur, 2018: 10).

Yaşam süresinin uzaması ülkelerdeki demografik değişimin en önemli nedenlerindedir (Tufan, 2014: 41). 2019 yılı Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre Türkiye’de beklenen yaşam süresi 77.63 yıl iken, İtalya, İspanya, Japonya gibi ülkelerde sırasıyla 83.56 yıl, 83.61 yıl ve 84.67 yıldır (URL-20, 2019). Tek faktör olmamakla birlikte doğum oranlarındaki azalma toplumun yaşlanmasına neden olmaktadır (Tufan,

2014: 41). Türkiye’de doğurganlık oranı 2001 yılında %2.38 iken 2020 yılında bu oran %1.76 olmuştur (URL-21, 2022). Ülkeler doğurganlık oranlarını %2.1’in üzerine çıkararak yaşlanma süreçlerini erteleyebilmektedir fakat bu yöntemi kullanmak zaten yaşlı bir nüfusa sahip olan ülkeler için oldukça zordur. Ülkeler az gelişmiş ülkelere aldıkları dış göçlerle birlikte nüfuslarının yaşlanma sürecini dengelemeye çalışmaktadır (Aykaç ve Yertüm, 2017: 177).

Nüfusun yaşlanması, kişilerin yaşlanmasından farklı şekilde, toplumun yaşlı olarak tanımlanan kesiminin, artan bir şekilde nüfusun daha büyük bir kısmını oluşturması anlamına gelmektedir. Şekil 5’de de görüleceği üzere 1960 yılında toplam dünya nüfusu 3 milyar 32 milyon 156 bin 70 kişi iken, 65 yaş üstü nüfus 150 milyon 633 bin 690 kişi, 2020 yılında toplam dünya nüfusu 7 milyar 761 milyon 620 bin 146 kişi ve 65 yaş üzeri nüfus 723 milyon 184 bin 486 kişidir. 1960 yılında toplam nüfus içerisinde yaşlıların oranı %5 iken bu oran 2020 yılında %9.4 olmaktadır (URL-22, 2021). Duben (2018: 68)’e göre 2050 yılında dünyanın %16’sı yaşlı kişilerden oluşacaktır. Nüfusu ülkemizden daha yaşlı olan Avrupa’da bu oran %30, genç nüfusu azalan Türkiye’de ise bu oran %18 olacaktır.

Şekil 5. 1960 ve 2020 yılı toplam nüfus ve 65 yaş üstü nüfus (Milyar Kişi) (URL-23, 2021).

Dünya nüfusu giderek yaşlanmaktadır, Avrupa Birliği de bir “ihtiyarlar-yaşlılar” kulübüne dönmektedir (Kalaycı, 2013: 22). Dünyadaki yaşlı nüfus olarak tanımlanan 65 yaş üstü insan sayısı 2020 yılında 723 milyon 184 bin 486’dır. Bu oranın 324 milyon 801 bin 126’sı erkek, 398 milyon 383 bin 360’ı ise kadınlardan (%55’i kadın ve %45’i erkek) oluşmaktadır (URL-24, 2021). 1996-2040 yılları arasında evde bakılan yaşlıların

oranında %45, kurumlarda bakılan yaşlıların %85 oranında artacağı düşünülmektedir (Schneekloth, 1996'dan aktaran Tufan, 2014: 99). Gelişmiş birçok ülke de dâhil olmak üzere genel olarak ülkelerde yaşlı bakımı aile üyeleri tarafından üstlenilmektedir. Ataerkil yapı, çocuk ve yaşlı bakımında görevi kadına yüklemektedir ve bakım görevi ailedeki kız çocukları veya gelinler tarafından yerine getirilmektedir (Aldemir, 2016: 14-15). 2005 yılında OECD ülkelerinde toplam yaşlı bakımının %80'i enformel, ücretsiz bakım emeği şeklinde gerçekleşmektedir. Ülkeler arasında farklılıklar olsa bile bakım genellikle kadınlar tarafından üstlenilmektedir (OECD, 2005'den aktaran Memiş ve İzdeş, 2018: 108).

Devletlerin sürekli yaşlanmakta olan nüfusları için hizmetleri sınırlı kaynak kullanarak sağlama isteği göçmen bakıcıları düşük ücretli sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında bir çözüm yolu haline getirmektedir (O'Connor, 1996'dan aktaran İhlamur-Öner, 2018: 358). Nüfusun yaşlanması, kadınların işgücü piyasalarına katılımlarının artması ve ülkelerdeki refah devleti anlayışının dönüşümü ile birlikte bakım hizmetlerinin piyasa yoluyla sağlanmasına artan ilgi, bakım hizmetlerinde göçmen kadın istihdamının artmasının başlıca sebeplerindedir (Deniz, 2018: 290). Kadınların işgücü piyasalarına katılımı ile birlikte yine kadınlar tarafından yerine getirilen bakım hizmetlerinde, bir bakım açığı oluşturmaktadır ve bu açığı göçmen kadınlar doldurmaktadır (Gökbayrak, 2009: 56). Bakım hizmetlerinin metalaşması ülkelerin uyguladığı kamu politikalarının eksikliğinin bir sonucudur. Özellikle yaşlı bakımında hizmeti sunanlara ücret ve kalacak yer sağlanmasını gerektirmektedir (Moreno, 2009'dan aktaran Salido ve Moreno, 2014: 49). Çalışan göçmen kadınların yardımıyla, başka göçmen kadınlar da istihdama dahil olmaktadır. Böylece enformel ağlar genişlemekte ve güçlenmektedir (Deniz, 2018: 292).

4.1.2. Ev-içi Hizmet Olgusu

Küreselleşme ile birlikte kadınlar ağırlıklı olarak hizmet sektöründe çalışmaya başlamakta, buna karşın bu işlerin daha çok geleneksel kadın istihdamına uygun bir şekilde dönüştürüldüğü görülmektedir (Yalçın, 2015: 52). Ev hizmetleri, konusu bakımından diğer işlerle arasında farklılıklar olan, çeşitli sorumlulukların bir arada olduğu bir faaliyet alanıdır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği yer ev yani kişilerin özel alanı olmaktadır (Fidan ve Özdemir, 2011: 84). Ev-içi hizmet her yaş ve cinsiyetten kişiler tarafından yapılmakta ancak bu işler daha çok kadına atfedilmektedir (Gökçek-Karaca ve Kocabaş, 2009: 166). Ev-içi hizmet kadınlara özgü bir alan olarak algılanmaktadır (Uğur ve Yanık, 2016: 66). Yaşamın sürdürülmesi için harcanan emek

anlamında toplumsal yeniden üretim, sonraki kuşakların yetiştirilmesi anlamında insanların yeniden üretimi, kadınların görünmeyen emeğidir ve “ev işi-kadın işi” olarak görülmektedir (Özkaplan, 2009: 15; Uğur ve Yanık, 2016 :66).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından ev eksenli çalışma,

... bir kişi tarafından yürütülen, işverenin işyeri dışında kalan, kişinin kendi evi veya kendi seçtiği diğer tesislerde, ücret karşılığında, donanım, malzeme veya kullanılan diğer girdileri kimin sağladığına bakılmaksızın işveren tarafından belirlenen bir ürün veya hizmet ile sonuçlanan çalışmadır”⁵

şeklinde tanımlanmaktadır. Ev hizmetleri, çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı, temizlik gibi birçok işin dahil olduğu geniş bir alanı kapsamaktadır. Kadınların işgücü piyasalarına dahil olmalarıyla birlikte ev işlerine zaman ayıramaması, temizlik, çocuk bakımı gibi ev işlerinde ücret karşılığı çalışan ev işçisi talebini ortaya çıkarmaktadır (Uğur ve Yanık, 2016: 67).

Kadın doğasının bir parçası, kadınlık rollerinin gerekliliği olarak görülen bu hizmetler, ücretli olarak sunulduğunda da yine kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Düşük toplumsal statüsü ve kadın olmanın bir gerekliliği olarak görülmesi nedeniyle ev hizmetleri piyasalaştığında bile gerçek bir iş olarak görülmemektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010). Kadınların nitelik gerektirmeyen işlerde, uzun süreli ve sosyal güvenlikten yoksun düşük ücretlerle çalıştırılması, kadınların işgücü piyasalarına katılımını artırıyor olarak görünse de bu artış daha çok tarım sektöründe, ev içi hizmetlerde ya da enformel piyasalarda gerçekleşmektedir (Yalçın, 2015: 51).

Kadınların göç akımlarında önemli aktörler haline gelmesinin nedeni, Avrupa’da sosyal hizmetlerin piyasalaştırılması ile Avrupalı çalışan çocuklu kadınların ev içi hizmetlerini satın alma yoluna gitmeleri olmaktadır. Neo-liberal politikalar sonucu devletin, çocuk ve yaşlı bakımından çekilmesiyle birlikte bu hizmetler alınıp satılan bir metaya dönüşmektedir (Erdem ve Şahin, 2008: 58-62).

Gelişmiş ülkelerde orta ve üst tabakadaki kadınların işgücü piyasasına katılımını destekleyen önemli etkenlerden biri, düşük ücretlerle çalışan göçmen ev işçilerinin varlığı olmaktadır (İlkkaracan, 2018: 37). Göç hareketlerinde kadın sayısının artması, kadınların göç ettikleri ülkelerde ev işleri ile bakım hizmetlerinde istihdam edilmesi ve kadın emeğine duyulan uluslararası talebin artması (Erdem ve Şahin, 2008: 288; Castles ve Miller, 2008: 38); gelişmiş ülkelerin ev işleri ve bakım hizmetleri alanında ortaya

⁵ ILO’nun tanımlaması 1996 tarihli 177 sayılı Ev İşleri Sözleşmesi ve 1996 tarihli 184 sayılı Ev İşleri Hakkında Tavsiye Kararında yer almaktadır.

çıkan iş gücü açığı ile açıklanmaktadır. Bu ilişki içerisinde göçmen kadın işçiler, ucuz ve uysal iş gücü olarak tanımlanmaktadır (Gökbayrak, 2009: 64). İşgücü piyasalarında sınırların kalkması, emek piyasasının serbestleşmesi ve göçmen işçi sayısının artması küreselleşmenin sonucu olarak görülmektedir. Bu noktada, küreselleşmenin olumsuz sonuçları kayıt dışı istihdam ve göçmen işçi emeğinin sömürülmesi olarak gösterilmektedir. Yerel halkın çalışmadığı işlerde, düşük ücretlerle çok sayıda göçmen ev işçisi çalıştırılmaktadır (Uğur ve Yanık, 2016: 73).

Ev hizmetleri göçmen kadınlar için evin kamusal alandan izole bir ortam olması nedeniyle daha çok tercih ettikleri bir çalışma ortamı olmaktadır (Kurt, 2014: 34). İspanya, Yunanistan gibi ülkelerde göçmen kadınların en çok istihdam edildiği yerin ev hizmetleri alanı olduğu vurgulanmaktadır. İtalya’da 1995 yılında verilen çalışma izinlerinin üçte biri ev hizmetlerinde çalışan kadınlar içindir (Giovanetti’ den aktaran Erdem ve Şahin, 2008: 62). 2012 yılında Türkiye’de toplam 32 bin 179 yabancıya çalışma izni verilmiştir. Çalışma izni verilen kişilerin %39.4’ü erkek, %60.6’sı kadın çalışanlardan oluşmaktadır. 2020 yılında ise 123 bin 574 yabancıya çalışma izni verilmiştir (URL-25, 2020).

4.2. Formel-Enformel Piyasa

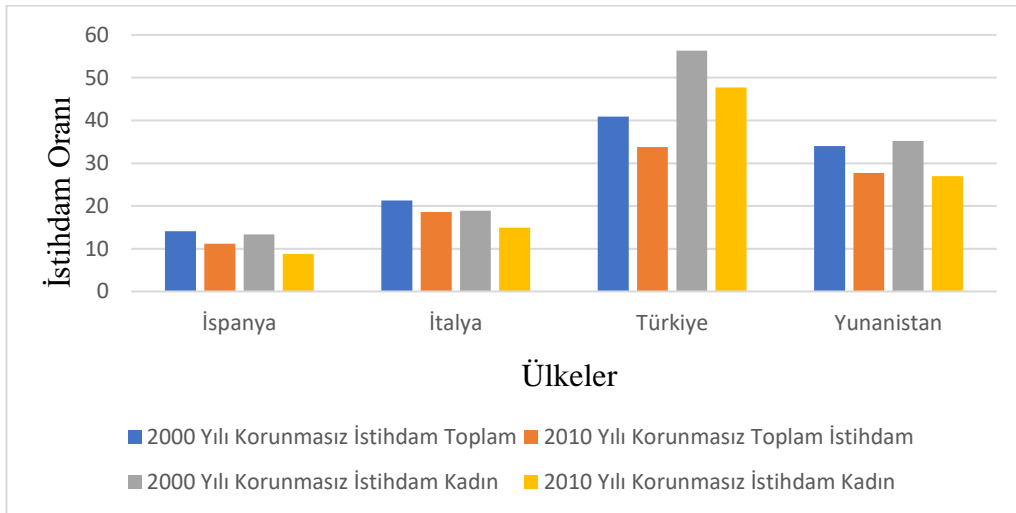
Formel sektör yasa ile düzenlenmiş, sosyal güvenceli ve vergiye tabi olan istihdam biçimidir. Enformel sektör, formel istihdamdan dışlanan işgücü fazlasının yasa ile düzenlenmemiş, geçimlik ekonomik faaliyetleri olarak görülmektedir (Pollin ve Heintz 2003’den aktaran T. Erdut, 2005: 12). *Kayıt dışı istihdam, “çalışanların yeterli çalışma standartlarına sahip olmadan, asgari yaş haddi, asgari ücret hakkı, fazla mesai ücreti ve işyeri çalışma standartları gibi konularda düzenlemelere uyulmadan, sosyal güvenlik ve vergi gibi unsurların eksik ödendiği veya hiç ödenmediği istihdam türünü”* ifade etmektedir ve enformel sektörün ağırlıklı kısmı kayıt dışı olarak gerçekleşmektedir (İlgın 1999’dan aktaran Öztepe, 2018: 193). Enformel ve formel piyasa ayrımı ilk olarak 70’li yıllarda tarım dışı sektörler için kullanılmıştır (T. Erdut, 2005: 15). Bu dönemden sonra dünyada yaşanan ekonomik kriz, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışanları ve işverenleri farklı arayışlara yöneltmiştir. Piyasanın esnekleşme süreci, işverenlerin ucuz işgücü arayışı gibi etkenler enformelleşme sürecinin başlangıcı olarak görülmektedir (Lordoğlu, 1998: 5). Emek yoğun üretimin gerçekleştiği alanlarda, emek girdi maliyetinin toplam girdi maliyeti içindeki payının fazla olması, işletmeleri kayıt dışılığa yöneltmekte, ülkelerin denetim yapısının zayıf olması da enformelleşmeyi ve enformel sektör istihdamının artmasını desteklemektedir (Parlak ve Çiftçi, 2022: 98).

Enformel sektör, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente göç ile genişleyen, kayıt dışı ekonomik işlerin yürütüldüğü bir alandır. 1980’li yıllardan itibaren uygulanan neo-liberal politikalar, yaşanan krizler, işsizlik ve yoksulluğun artması sonucu enformel kesim genişlemiştir (Topateş, 2016: 45). 80’li yıllarda küresel ekonomide meydana gelen gelişmelerle formel sektör içinde dönüştürülmesi ve küçülmesi beklenen enformel sektör hızla genişlerken, enformel istihdam biçimleri gelişmiş ülkelerde geleneksel sektörlerde formel istihdamın yerini almaya başlamıştır. 90’lı yıllarda enformel sektörün özellikleri ve formel sektörle bağlantıları açıklanırken farklı bir yaklaşım ele alınmıştır. Buna göre enformelleşme, devlet müdahalelerinin ve işletmelerin formel olmanın getirdiği maliyetleri en aza indirmek için enformel faaliyete yönelmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (T. Erdut, 2005: 14).

Enformel sektörde çalışanlar kayıt dışı işgücünü oluşturmaktadır. Enformel sektörün özelliği iş yasalarının düzenlenme alanının dışında tutulmasıdır. Bu sektörde çalışanlar sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmemektedir. Enformel istihdamın tek ortak ölçütü sadece sosyal güvencesiz çalışmadır (Lordoğlu, 1998: 6). Enformelleşme süreci ekonominin formel kesiminde de üretimin ve emeğin örgütlenmesi aşamasında esneklik, kurumsallıktan uzaklaşma şeklinde kendini gösteren kuralsızlık, örgütlenememe ve kayıt dışılığın bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Güngör, 1999: 120-123). Enformel sektör, girdiler (hammadde, ara malı) ve nihai ürün bakımından formel sektöre bağlı olduğundan, geriye dönük ve sorun kaynağı olarak görülürken, formel sektör, enformel sektörde geçerli olan düşük verimlilik ve insan onuruyla bağdaşmayan çalışma koşullarına çağdaş bir çözüm olarak sunulmaktadır (Beneria 2001’den aktaran T. Erdut, 2005: 13). Enformel sektör kentsel istihdamla orantılı olarak artmış ve bu sektörün kentsel istihdam içindeki payının %40-60 olduğu ortaya konulmuştur (Charmes, 1990’dan aktaran Özşuca ve Toksöz, 2003: 5). Kentsel alanlarda işgücü arzının artması, formel istihdam olanaklarının bu arz karşısında yetersiz kalması, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde geniş kesimlerin enformel sektörlerde, düzensiz, sosyal güvenceden yoksun ve güvencesiz işlerde çalışmasına neden olmaktadır (Topateş, 2016: 26).

Enformel sektörde ağırlıkla görülen ücret dışı çalışmadır. Kendi hesabına çalışma ve aile işçiliği de enformel sektörde çok yaygındır. “İstihdamın türü ister ücretli ister kendi hesabına çalışma olsun enformelleşme, kanunlar veya diğer düzenlemelerle tanımlanmayan, düzenlenmemiş veya korumasız bütün ücret karşılığı yapılan işleri ve ücretsiz yapılan işleri” kapsamaktadır (T. Erdut, 2005: 17-18). Küresel piyasalarda rekabet edebilme güçlerini artırmak için yatırımcılar işgücü maliyetlerinin düşük olduğu

ülkelere doğru yönelmektedir ve enformel istihdama başvurmaktadır (Z. Erdut, 2007: 63). Kayıt dışı istihdam, genellikle düşük eğitimli-vasıflı emeğin istihdam edildiği ekonomik faaliyet alanlarında yaygın durumdadır. Bu durum, enformel sektörde en yaygın kullanılan emek türünün kadın emeği olmasının en temel sebeplerindendir (Parlak ve Çiftçi, 2022: 98). Küreselleşme, ihracata dayalı endüstrileşme süreci ve endüstrilerin gelişmiş ülkelere kayması enformel istihdamın artmasına yol açmakta, ucuz ve esnek işgücü olarak kadınların tercih edilmesine neden olmaktadır (Beneria 2001'den aktaran T. Erdut, 2005: 33). Kadınlar, ihracata dayalı sanayileşme modeli uygulayan ülkelerde, kolay yönetilebilir, ucuz, esnek ve örgütsüz işgücü olarak talep görmektedir. İşgücüne katılan kadınların sayısındaki artış, düşük gelirlili, düşük statülü ve sosyal güvenceden yoksun işlerde gerçekleşmektedir (Thomsen 2008'den aktaran Aşkın ve Aşkın, 2019: 980). Kadınların toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle iş ve aile hayatı arasında denge kurmak zorunda olmaları onları iş yaşamında, eğitimde, iş bulma ve işte yükselmekte, ücret alma konusunda ve sosyal haklardan yararlanma konusunda eşitsizliklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Kadınlar eve katkı sağlamak ya da kendi kişisel giderlerini karşılamak için ev içi çalışmaya ve enformel istihdama yönelmektedir (Göktepe, 2011: 2). Ev eksenli çalışma biçimi kadınların işgücü piyasasında kayıtlı-formel olarak istihdam edilmelerini azaltmakta, enformel işgücünde istihdam edilme oranlarını artırmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2019: 982).

Şekil 6. Korunmasız istihdam⁶ (İstihdamın yüzdesi-modellenen ILO tahmini) (URL-26, 2021).

⁶ Sosyal güvenlik sistemi içinde tanımlanmayan, iş güvencesinden yoksun, asgari ücret düzeyinden çalışmayan ve sendikalaşma hakları olmayan ya da yararlanılamayan istihdam şeklidir.

Korunmasız olarak istihdam edilen kişilerin oranı 2000 yılında İspanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan gibi Güney Avrupa ülkelerinde sırasıyla; %14.06, %21.24, %40.9, %33.98 iken bu oran içinde kadınların payı; %13.32, %18.88, %56.33 ve %35.2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oranlara 2010 yılı için bakıldığında, yine İspanya, İtalya, Türkiye ve Yunanistan için toplam korunmasız istihdam oranları sırasıyla; %11.18, %18.58, %33.78 ve %27.75'dir. Kadınlarda bu oranın; %8.79, %14.91, %47.71 ve %26.98 olduğu görülmektedir (URL-27, 2021). Kayıt dışı istihdamda kadınlar, erkeklerden daha fazla yer almaktadır. Ev içi çalışma, kadınların enformel sektörde en çok başvurduğu çalışma türüdür. Kayıt dışı istihdamda 1990'lı yıllardan bugüne göçmenler de yoğun bir şekilde yer almaya başlamıştır (Tosun, 2019: 24-25).

Türkiye'de işgücü piyasası, parçalı bir yapıya sahiptir ve bu yapısından dolayı gelişmiş ekonomilerdeki işgücü piyasalarıyla arasında farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de istihdamın yapı taşını, vasıflı, yüksek ücretli ve sosyal güvenlik olanaklarına sahip ve toplam istihdama kıyasla küçük bir ölçüğe sahip bir merkez ve bunun etrafında toplanan ve istihdamın büyük kısmını oluşturan düşük verimlilik düzeylerine sahip tarım sektörü ve enformel sektör oluşturmaktadır (Şenses, 2003'den aktaran Aydın, 2009: 16). Türkiye'de enformel sektörün başlangıcı 1945 yılına kadar götürülebilir. Kırdan kente göç neticesinde, sanayi ve hizmetler sektöründe iş bulamayan insanlar sokak satıcılığı, hamallık gibi kent ekonomisinin vasıf gerektirmeyen enformel işlerinde çalışmışlardır. 1950'li yıllar ülke ekonomisinin tarımsal üretimle dünya piyasalarına açıldığı bir dönemdir. Enformel sektör, Türkiye'de 1960-1980 yılları arasında işgücü piyasasına ucuz emek gücü sağlamış, üretim ve tüketim düzeyinde ulusal pazarın sürdürülebilirliğini desteklemiştir. Türkiye hem kırsal hem kentsel alanlarda küçük üretimin ve kişilerin kendi hesabına çalışmalarının geleneksel olarak yaygın olduğu bir ülkedir. Ülkede uygulanan ithal ikameci politikalar, kişilerin kendi hesabına çalışması, hane işletmelerinde genellikle aile emeğinden yararlanılması, enformel sektörün kent ekonomisinde artmasını ve yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Geniş kesimlere ucuz ve düşük kaliteli mal ve hizmetler bu faaliyetler aracılığıyla sunulmaktadır (Özşuca ve Toksöz, 2003: 45).

1980 sonrası dönemde enformelleşme süreci ülkede yaygınlaşmış ve güçlenmeye devam etmiştir. Türkiye'de kadınlar, genel olarak enformel sektörde ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır (Tosun, 2019: 23). Türkiye'de emek piyasaları, küresel piyasalarla bütünleşmeyi amaçlayan yeni ekonomi politikaları ile birlikte yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmek amacıyla uygulamaya geçirilen ihracata dayalı büyüme politikası benimsenmiştir. Devletin

ekonomiye müdahalesini en aza indirmek amaçlanmış, mal ve faktör fiyatlarına müdahale kaldırılmış, kamu kesimi daraltılarak özel girişime ağırlık verilmiş, ihracat ve yabancı sermaye teşvik edilmiştir. Ekonomide rekabetin sağlanması amaçlanmış bu bağlamda ucuz işgücü ihtiyacı artmıştır (Karluk, 2016: 221). Ticaret rejiminin liberalleştirilmesi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'ni özelleştirme gibi politikalar formel sektördeki istihdam olanaklarını azaltmıştır. Emek piyasalarının kuralsız hale getirilmesi ile birlikte işverenlerin işçi çıkarması kolaylaşmıştır. Esnek istihdam olanakları enformelliğe zemin hazırlamıştır. Taşeronluk ve ulusal olmayan kaynakların kullanımı formel ve enformel kesim arasındaki ayrımı belirsiz hale getirmiştir. Bu sayede formel işgücü bulunduran işverenler bile enformel çalışanlar ile işlerini yürütmeye başlamıştır (Şenses, 1994'den aktaran Buğra ve Özkan, 2014: 140). Formel kesimde yeterli istihdam olanaklarının oluşturulamaması, işsizlik sigortası uygulamasının çok yakın dönemde yürürlüğe girmesi ve kapsamının darlığı nedeniyle işsiz kalanların genellikle enformel sektöre yönelmek zorunda kalması, enformel faaliyetlerin ve istihdamın artışıdaki en büyük nedenlerden biridir (Özsuca ve Toksöz, 2003: 46).

Üretim tekniklerinin değişmesiyle birlikte iş becerisine sahip olma durumu önemini yitirmektedir. Bu alanlarda tam-zamanlı çalışan erkeklerin yerine uysal ve itaatkâr olarak nitelendirilen kadınlar talep edilmeye başlamıştır. Kadınların haneyi geçindiren kişi olsalar dahi onların asıl maaş kazanan olarak görülmemeleri daha düşük ücret karşılığında çalışmalarına neden olmaktadır. Erkek çalışanların tam zamanlı iş bulma olanaklarının azalması, kadınları azalan aile gelirini telafi etmek için çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Neo-liberal küreselleşme süreci işçilerin tamamını geniş perspektifte etkilemektedir, özellikle kadınların çalışma hayatındaki konumlarında belirgin değişiklikler ortaya çıkmaktadır (Buğra ve Özkan, 2014: 141). Özellikle yaşanan kriz dönemlerinde, erkeklerin işsiz kaldığı durumlarda kadınların işgücü piyasalarına enformel sektör üzerinden dâhil oldukları görülmektedir. Kadınlar aile geçimini sağlamak amacıyla geçici süreli işlere girebilmektedir.

4.3. Güney Avrupa Refah Devletleri'nde Bakım ve Göçmen Kadın

4.3.1. Refah Devletleri ve Güney Avrupa Refah Modeli

Refah rejimi ayrımı her ne kadar farklı kişilerce ele alınmış olsa da bu konuyla ilgili genel kabul gören çalışma Esping-Andersen'in "Three Worlds of Welfare Capitalism" kitabında ana hatları belirlenen sınıflandırmadır (Özdemir, 2010: 234-235).

Kitabında Esping-Andersen üç tür refah rejimi tanımlamaktadır. Bunlar; “Liberal Model”, “Muhafazakâr Model” ve “Sosyal Demokrat” modeldir (Modellerin özellikleri Tablo 2’de gösterilmektedir). Sınıflandırmada benzer özelliklere ve ortak sosyal politikalara sahip olan ülkeler aynı refah rejiminin içinde yer almaktadır (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2529).

Tablo 2. Esping-Andersen’in üç tür refah kapitalizmi (Ebbinghaus, 2001’den aktaran Özdemir, 2010:240).

Rejim	Liberal	Muhafazakâr	Sosyal Demokrat
Önde gelen örnekleri	ABD, İngiltere	Almanya	İsveç
Felsefi Temeli	Klasik Liberalizm	Muhafazakâr Sosyal politika	Sosyalizm/Marksizm
Dekomüdfikasyon	Düşük	Orta	Yüksek
Sosyal Haklar	Gereksinim temelli	Katkıya dayalı	Evrensel
Refah Önlemleri	Karma hizmetler	Transfer ödemeleri	Kamu hizmetleri
Haklar	Düz oranlı ödenekler	Katkıya dayalı	Yeniden dağıtıcı
Sosyal politika sağlayan kurumlar	Piyasa (Kalıntısalsal)	Devlet (Mesleksel)	Devlet (Evrensel)

“Anglo-Sakson model”, “kalıntı refah rejimi” olarak da adlandırılan “liberal refah rejimleri” piyasa mantığı ile şekillenmektedir. Devletin vatandaşlara sağladığı hizmet asgari düzeyde, gelir artışına bağlı ve kullanıcıları damgalayıcı özelliktedir. ABD, Kanada ve Avustralya bu refah rejiminin önde gelen ülkelerindedir. Bakım konusunda refah sağlayıcı olarak devlet son çare kabul edilmektedir. Kamu sektörü istihdamı düşük, özel sektör istihdamı ise diğer OECD ülkelerinden fazladır. Kadınların işgücüne katılım oranları yüksektir. Temel sorun sosyal eşitsizlik ve yoksulluktur. Sosyal refah harcamaları orta düzeyde ya da sınırlıdır ve sosyal refah programlarının geliri telafi edici gücü oldukça düşüktür, minimum gelir garantisi sağlanmaktadır (Marangoz, 2001; Özdemir, 2010: 242-243).

“Kıta Avrupası Modeli”, “Sosyal Sigorta Modeli”, “Alman Modeli” gibi farklı isimler alan “Muhafazakâr Model” piyasa verimliliğinden çok, geçmişten gelen hiyerarşik sosyal düzeni devam ettirmekle ilgilidir. Bu model, piyasa önceliğinin reddedildiği, sosyal refahın merkezi olarak aileyi ele aldığı doktrinlerden etkilenmektedir. Sosyal harcamalar, liberal rejime sahip ülkelere kıyasla daha fazladır ve gelir transferlerinde erkeklerin ön planda olduğu görülmektedir. Kadın istihdamı ve kadınların işgücü piyasalarına dahil olmasını kolaylaştırıcı etkenler daha mütevazı boyuttadır. Bu modelde piyasaya bağımlılık daha düşük düzeydedir, vatandaşlara

sağlanan yararlar kademeli bir süreç olarak gerçekleşmektedir. Bu rejim kilise gelenekleri tarafından şekillendirilmektedir (Özdemir, 2010: 245-246).

“İskandinav modeli” olarak da adlandırılan Sosyal Demokrat Refah Rejiminde önde gelen ülke İsveç’tir. Bu nedenle “İsveç Modeli” adıyla da bilinmektedir. Bu rejime dahil olan diğer ülkeler Norveç, Finlandiya, Danimarka ve Hollanda’dır (Özdemir, 2010: 248). Rejimin öne çıkan ilkeleri sınıflar arasında eşitlik, sosyal dayanışma ve evrenseldir (Yıldırım ve Şahin, 2019: 2534). Özel refah sunumu minimum düzeydedir, devlet sosyal hakları asli sağlayıcı konumdadır. Toplam istihdam düzeyinin yüksek olması devletin önceliğidir, kadın istihdamı diğer rejimlere kıyasla daha fazla önemsenmektedir. Kamu istihdamı fazla, özel sektör istihdamı ise görece daha azdır (Özdemir, 2010:249, Yıldırım ve Şahin, 2019: 2535).

Tablo 3. Esping-Andersen’in değişen refah devleti sınıflandırması (Esping-Andersen, 1990’dan aktaran Özdemir, 2010: 242).

1990’da Yaptığı Sınıflandırma	
Sosyal Demokrat	Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda
Liberal	Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya
Muhafazakâr	İtalya, Fransa, Avusturya, Belçika
Sınıflanmayanlar	İrlanda, Yeni Zelanda, İngiltere
1999’da Yaptığı Sınıflandırma	
Evrensel	Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Kalıntı	Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Amerika ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Sosyal Sigorta	Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya,
Sınıflanmayan	İrlanda, İsviçre

Esping-Andersen’in refah rejimi sınıflandırması “metasızlaştırma/metalaşmanın sınırlandırılması” düzeyine göre ele alınmaktadır. “Metasızlaştırma” ailelerin ya da kişilerin piyasadan bağımsız olmaları durumudur (Esping-Andersen, 1990’dan aktaran B. O. Yılmaz, 2013: 143). Esping-Andersen refah devletlerini karşılaştırmakta, ülke vatandaşlarının sahip oldukları sosyal hakların nitelik ve içeriklerini değerlendirmektedir (Kilkey ve Bradshaw, 1999’dan aktaran B. O. Yılmaz, 2013: 143).

Esping-Andersen yaptığı çalışmada devletleri “emeği meta olmaktan çıkarma” oranına göre, devletin piyasadan bağımsız olarak kişilere hangi konularda ve ne düzeyde yardım ettiğine göre sınıflamaktadır. Bu oranlamada, ev dışında çalışan ve gelir sağlayan erkekler sosyal haklara sahipken; ev içinde çalışan kadınların sosyal haklara kavuşması erkeğe bağımlı olarak açıklanmaktadır (Üstek, 2015: 3). Esping-Andersen’in çalışması, refah devletlerinin bakım konusundaki farklılıklarını ele alması

bakımından önemli bir başlangıç noktasıdır ve sosyal politika araştırmalarında bir çerçeve oluşturmaktadır (Bütün, 2010: 30).

Esping-Andersen'in modeli kadar Lewis'in refah devletleri ayırımı modeline de bu alanda bakılabilir. Lewis'in "erkek hane reisi" olarak adlandırılan ve kadınlarla erkekler arasında keskin bir iş bölümüne dayanan, gelir getiren erkek ve bakım veren kadın modeli; refah rejimlerini kadın istihdamı bağlamında ele almaktadır (Dedeoğlu, 2017: 213). Lewis'in modelinde incelenen refah devletlerinde ülkeler; 1) erkek aile reisi fikrinin egemen olduğu, 2) erkek aile reisi fikrinin değişmekte olduğu ve 3) erkek aile reisinin etkisinin azalmakta olduğu sosyal devletler olarak üç grupta ele alınmaktadır. Bu kategoriler erkek ve kadın arasında ev işlerinin paylaşımına göre ve ev işine atfedilen değere göre sıralanmaktadır. Modelde, sosyal devletlerin toplumsal cinsiyet rollerini sosyal politikaya nasıl eklediği ve bu rolleri nasıl dönüştürdüğüne bakılmaktadır (Üstek, 2015: 3). Lewis'in modeli politika yapıcıların toplumdaki aile yapısı hakkındaki normatif değerlerini ortaya çıkarmakta ve bu değerlerin toplumsal organizasyona katkısını göstermektedir (Dedeoğlu, 2017: 213).

Refah devleti, ülkelerin kültürel, kurumsal ve yapısal farklılıklarıyla açıklanmaktadır. Bu konuyla ilgili en kapsamlı açıklamayı Esping-Andersen yapmıştır. Onun geliştirdiği sistem orijinal ve kapitalist ülkeler ile sınırlı kalmaktadır. Refahın elde edilmesinde kamu ve özel oyuncular rol almaktadır ve sosyal politikanın sağlanmasında üç tür refah devleti ortaya çıkmaktadır (Kalaycı, 2013: 34).

Çalışmalarda refah devletleri; enformel bakım oranının yüksek olduğu "geleneksel refah devleti" ve düzenlenmiş bir kamusal alanın bulunduğu, kadınların işgücüne katılımını kolaylaştıran bakım hizmetlerinin var olduğu "kadın dostu" refah devleti olarak ele alınmaktadır (Bütün, 2010: 34). Küreselleşme süreci refah devletlerinin algılanmasında da önemli değişikliklere neden olmakta ve sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle 1970'lerde kadınların işgücüne artan oranda katılımları, artan boşanma oranları, geniş aile yapısındaki değişim ve tek ebeveynli aile yapısının artması gibi olgular hem aile hem de iş yaşamını etkilemekte ve dönüştürmektedir. Refah devleti olgusu yeniden yapılanma talebi ile karşılaşmaktadır. Sosyalist düzenin çökmesi, ekonominin küreselleşmesi, ulus devlet anlayışının değişmesi refah devletlerindeki sosyal politikaların yeniden gözden geçirilmesine yol açmaktadır (Gökbunar vd., 2008: 162). Refahın sunumunda devlet kadar etkili olan diğer bir aktör ailedir ve sosyal refahın üreticisidir. Aile aldığı kararlar ve davranışlarıyla refah devletini ve emek piyasasını etkilemekte ve aynı şekilde etkilenmektedir. Sanayileşen toplumla birlikte değişime uğrayan aile, kaynakların diğer

kuşaklara aktarımı konusunda başarısız olmaktadır ve bu da refah devletini ortaya çıkaran en önemli sebeplerden biridir (Esping-Andersen, 1999'dan aktaran Bütün, 2010: 26-27).

Refah devletinin yeniden yapılanması, farklı refah rejimlerinin özelliklerine göre farklı şekillerde, farklı hız ve yoğunlukta gerçekleşse bile, yeniden yapılanmada iki temel unsur ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, aktif yurttaşlık kültürü temelinde bireylerin refahının, artan oranda çalışmalarına ve işgücü piyasasında var olmalarına bağlanmasıdır. Bu bağlamda refah rejimlerinin, Esping-Andersen'in (1990) belirttiği temel işlevi olan metasızlaştırmadan; yeniden metalaşmaya doğru bir yönelme yaşadıkları görülmektedir. İkinci temel özellik ise, kamu yönetimde ortaya çıkan dönüşüme paralel olarak, refah hizmetlerinin sunumunda "refah karması" formülünde somutlaşan, kamu dışındaki aktörlerden (piyasa, gönüllü kuruluşlar ve aile) daha fazla yararlanılması durumudur (Pavolini ve Ranci, 2008'den aktaran Gökbayrak, 2009: 58).

Esping-Andersen'in sınıflandırması ülkeler arası farklılıkları basit bir şekilde ele alması, Güney Avrupa ülkelerinde var olan enformel bağların ve aile bağlarının refah konusundaki öneminin dikkate alınmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Tiyek ve Yertüm, 2016: 35). Çalışmada kadınların ev içindeki emeği, erkeklerin ev dışındaki emeğinden daha değersiz sayıldığı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirdiği için feminist araştırmacılar tarafından eleştirilmektedir (Üstek, 2015: 3). Esping-Andersen yaptığı çalışmalarda Akdeniz ülkelerini ele almamıştır. İtalya'yı sınıflandırmaya dahil etmiş ancak İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ı sınıflandırma dışı bırakmıştır. Leibfried, Andersen'in sınıflandırmasına Güney Avrupa refah modelinin diğer adı olan "Latin kuşağı ülkeleri" modelini eklemektedir (Leibfried, 1993'ten aktaran Çelik, 2020: 24). İtalya, İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkelerin dahil olduğu Güney Avrupa refah modeli Titmuss'un "tam oluşmamış refah devletleri" ya da "Katolik Korporatist Model" ve bazı yazarlar tarafından "kurumsallaşmış vaatler devleti" gibi farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Tiyek ve Yertüm, 2016: 35; Gough, 2006'dan aktaran Çelik, 2020: 25).

Esping-Andersen'in çalışmasını takiben ortaya çıkan Güney Avrupa refah rejimi, muhafazakâr rejimlerden aile ve çalışma hayatını yakınlaştıran politikalarıyla ve aileye verilen maddi destek açısından daha az gelişmiş olan aile hizmeti sunumlarıyla ayrılmaktadır (Ülgen ve Özalp, 2017: 642). Bu refah rejiminde yasal ve kurumsal alanda gelişme tam olarak sağlanamamıştır. Sosyal refah ve bakım sorumlulukları aileye yüklenmekte, aile toplumsal refahın çatısını oluşturmaktadır. Aile

dayanışmasının bu etkisi, devletin sorumluluk almamasına neden olabilmektedir (Salido ve Moreno, 2014: 36).

Güney Avrupa Refah modeline dahil olan ülkelerdeki en belirgin özellik aile ve akraba gibi enformel bağların refahı sağlama konusunda öncelikli olmasıdır. Modelde aile refahın taşıyıcısı konumundadır ve devletin bu konudaki yükünü hafifletmektedir (Danacıoğlu, 2019: 15). Bu ülkelerde sosyal yardım ve hizmet uygulamaları yetersiz kurumsallaşmaya bağlı olarak parçalı bir yapı sergilemektedir ve dağınıktır. Aile sosyal yardım konusunda merkezi bir rol oynamaktadır. Ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları da benzerlik göstermektedir, ekonomik krizlere eğilim birbirine benzer durumdadır. Kayıt dışı istihdam uzun yıllardan beri varlığını sürdürmektedir (Ersin ve Baş, 2019: 196). Bu modelde çocuk ve yaşlı bakımı temelde aile üyeleri ve genel olarak kadınların işgücüne dâhil olmayıp bakım ve hizmet işlerini üstlenmesi ile gerçekleştirilmektedir (Çelik, 2020: 26). Modelde tarım kesimi önemli bir yer tutmaktadır ve tam istihdam geleneği yoktur. Kadınların iş gücüne katılımı ve istihdam düzeyi düşüktür (Toprak, 2015: 167). Güney Avrupa ülkelerinin bu özelliklerinin Türkiye’de de benzer özellikler taşıması nedeniyle Türkiye bu model içinde değerlendirilmektedir (Ersin ve Baş, 2019: 196).

Güney Avrupa ülkeleri ile Türkiye’nin benzer noktası aileyi toplumun en değerli birimi olarak ele almasıdır. Ailenin refah sağlama konusunda öncelikli birim olarak değerlendirilmesi kadınların annelik görevleriyle, aile içi bakımla ve ev işleriyle sorumlu olan bireyler olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır (Çelik, 2020: 25). Geç sanayileşmesi, sosyal korumanın prim esasına dayalı olması ile Güney Avrupa ülkeleri ile benzer özellikler taşıyan Türkiye; işgücü ve istihdam yapısı ile de bu ülkelere benzemektedir. İşgücünün cinsiyetlendirilmiş yapısı ve kadın istihdamının düşük olması da Türkiye’nin bu ülkelerle olan benzerliklerindedir (Tiyek ve Yertüm, 2016: 45). Türkiye bu modele dahil edilen Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelere hem sosyo-ekonomik olarak hem de krizlere yatkınlığı ve kayıt dışı ekonominin büyüklüğü yönünden de benzer özellikler taşımaktadır (Toprak, 2015: 172). Türkiye de Yunanistan, İtalya, İspanya ve Portekiz gibi geç sanayileşen ülkelerdendir. Türkiye’nin refah rejimi Güney Avrupa ülkeleriyle ortaklaşmakta, pek çok yazar ülkenin refah rejimini Güney Avrupa ülkeleriyle aynı kategoride ele almaktadır (Saraceno, 2002’den aktaran Buğra ve Özkan, 2014: 132). Bu modelde aile önemli bir rol oynamaktadır ve refahı sağlayan temel kurum olmaktadır (Moreno, 2006’dan aktaran B. O. Yılmaz, 2013: 144). Kadınlar aile/hane içinde bakımı ücretsiz sağlayan aktörler olarak önemli bir rol oynamaktadır (Moreno, 2001’den aktaran Bütün, 2010: 31). Güney Avrupa refah rejiminde aile dayanışması, piyasa ekonomisinin ve rekabetin ağır şartlarını

üstlenmektedir, çözüm sosyal devlette aranmaktadır (B. O. Yılmaz, 2013: 144). Bu nedenlerden dolayı çalışmada Türkiye, Güney Avrupa refah rejimi içinde ele alınarak değerlendirilmektedir.

4.3.2. Güney Avrupa Refah Devletleri'nde Bakım, Göçmen Kadın ve Enformel Piyasa

4.3.2.1. İspanya

İspanya'nın göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna gelmesi 1980 sonrası döneme denk gelmektedir. İspanya'nın göç konusundaki bu dönüşümü Franco rejiminin sona ermesiyle başlayan demokratikleşme süreci ve AB'ye katılımı ile birlikte devam eden ekonomik kalkınma sürecine bağlanmaktadır (Öztürk, 2014: 111). İspanya'nın Türkiye ile göç konusundaki benzerliği de buradan kaynaklanmaktadır. İspanya da Türkiye gibi göç veren ülke konumundan göç alan-transit ülke konumuna geçmiştir.

Tablo 4'den de görüleceği üzere İspanya'da doğum oranları 2000 yılında binde 9.8'dir; bu oran 2005 yılında artmış olsa bile 2020 yılında binde 7.1'lere düşmektedir.

Tablo 4. İspanya doğum oranı (Binde) (URL-28, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
İSPANYA	9.1	9.8	10.6	10.4	9	7.1

Ülkedeki nüfus artış hızı da (Bk. Tablo 5) doğum oranlarındaki azalmaya bağlı olarak düşüktür. 2000 yılında %0.44 olan oranın, 2015 yılında %-0.07 olduğu görülmektedir. Ülkede nüfus artışı yok denilecek boyutlardadır. 2020 yılında nüfus artış hızı pozitif yönde değişmiş olsa da bu artışın düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İspanya nüfus artış hızı % (URL-29, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
İSPANYA	0.44	0.44	1.68	0.46	-0.07	0.48

Tablo 6. İspanya'da yaşlı nüfus (Milyon Kişi) (URL-30, 2021).

	1970	1980	1990	2000	2010	2020
İspanya	3.258.534	4.157.613	5.204.505	6.761.414	7.943.308	9.462.080

İspanya'da geniş aile yapısının bozulması, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi, daha fazla istihdama katılmaları, doğumda beklenen yaşam süresinin artması gibi sebeplerle ülkedeki toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı hızla artmaktadır.

İspanya’da doğumda beklenen yaşam süresi 1980’de 75.34 yıl iken bu oran 2020 yılında 82.33 yıldır. Doğum oranı ise 1980 yılında binde 15.2 iken bu oran 2020 yılında binde 7.1 olmaktadır (URL-31, 2021). 1980’de 4 milyon 157 bin 613 olan toplam yaşlı nüfus oranı, 2020 yılında 9 milyon 462 bin 80 kişiye yükselmiştir.

İspanya’nın refah rejiminde de aile merkezde yer almaktadır (Salido ve Moreno, 2014:35). Kadınlar 1980 sonrası dönemde emek piyasasına aktif bir şekilde katılmaya başlamıştır (Parella, 2003’den aktaran Öztürk, 2014: 117). İspanya’da anneliğe ve profesyonel kariyerlerine hayatlarında önemli bir yer veren 30 yaş civarı kadınların hayatını etkileyen eğilimlerin; eğitim, istihdam ve annelik olarak üç başlıkta toplandığı görülmektedir.

Yunanistan ve İtalya’da olduğu gibi kaynaklar aile bütçesinde toplanmaktadır, aile üyeleri arasında karşılıklı yardımlaşma ve bakımla ortaya çıkan aile içi dayanışma, vatandaşların yüksek bir refah seviyesine ulaşmasını sağlamakta, aynı zamanda devletin bu konuda sorumluluk almamasına neden olmaktadır (Salido ve Moreno, 2014: 32-36).

İspanya’da bakım hizmetleri diğer Güney Avrupa ülkelerinden farklı olarak, bakım hizmetlerinin metalaşmasıyla birlikte düşük ücretle çalışan göçmenler tarafından karşılanmaktadır (Salido ve Moreno, 2014: 46). Göçmen kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün devamını sağlamaktadır ve refah devletinin almadığı sorumluluğu çok daha ucuza emek piyasasına sunarak sistemin devamlılığını sağlamaktadır (Öztürk, 2014: 117). İspanya’da yaşlı bakımında çoğu aile enformel bakıma yönelmektedir ve bakıcıların çok az bir kısmı ücret almaktadır (Rodriquer-Cabrero, 2009’dan aktaran Salido ve Moreno, 2014: 52).

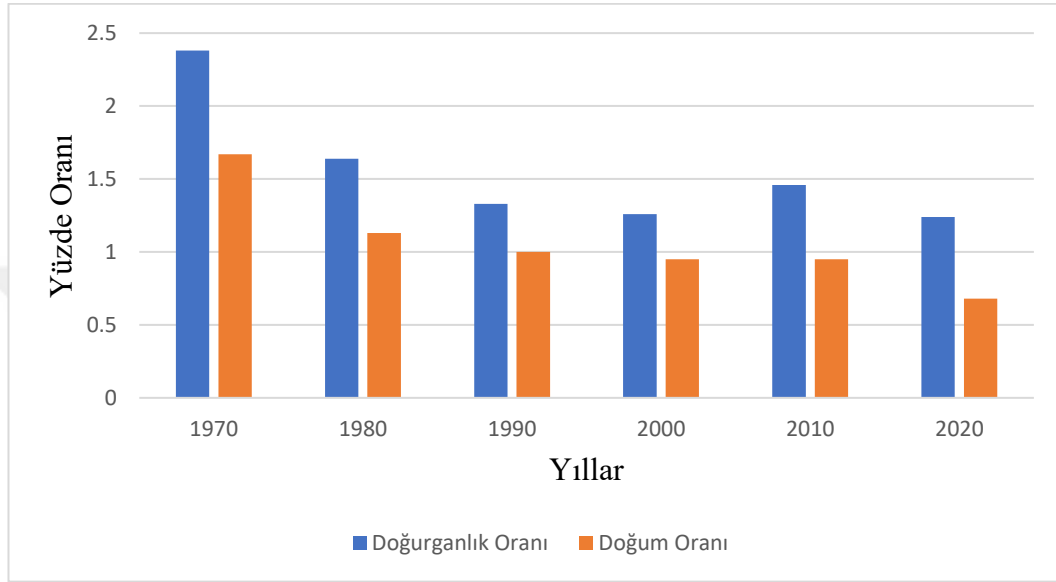
İspanya’da yabancı göçmen kadınlar temizlik ve turizm sektöründe çalışmakta, erkekler ise daha çok inşaat ve tarım sektöründe yoğunlaşmaktadır (Öztürk, 2014: 112). 2002 yılında İspanya’da yapılan bir araştırmada İspanyol kadınların %17’sinin kayıt dışı çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu kadınların %30’u ev içi işlerde çalışmaktadır ve %11’i göçmen kadınlardan oluşmaktadır (Fausto’dan aktaran Erdem ve Şahin, 2008: 63).

4.3.2.2. İtalya

Göç veren bir ülke olarak tanımlanan İtalya; İspanya ve Yunanistan gibi diğer Güney Avrupa ülkeleriyle benzer şekilde 1970’li yıllardan itibaren göç veren ülke düzeyinden göç alan ülke düzeyine geçmeye başlamıştır ve bu durum 1980’li yıllardan sonra süreklilik kazanmıştır. İtalya göçmenler için hem hedef ülke hem de Kuzey

Avrupa ülkelerine geçişte kullandıkları transit bir ülke görevini üstlenmektedir (Purkis ve Güngör, 2015: 2).

İtalya’da doğum ve doğurganlık oranları değişen ekonomik ve sosyal yapıya paralel şekilde yıllar itibariyle düşmektedir. 1970 yılında doğum oranı binde 16.7 ve doğurganlık oranı %2.38 iken 2020 yılında doğum oranı binde 6.8 ve doğurganlık oranı %1.24 (Şekil 7) olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 7. İtalya’da doğum-doğurganlık oranları % (URL-32, 2021).

İtalya’daki nüfus artış hızı da doğum oranlarındaki azalmaya paralel bir şekilde azalmaktadır. Tablo 7’de bu rakamlar verilmektedir. Nüfus artış hızı 1970 yılında %0.001 iken bu oran 2020 yılında %-0.46’ya düşmüştür.

Tablo 7. İtalya nüfus artış hızı % (URL-33, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
İTALYA	0.001	0.04	0.49	0.30	-0.09	-0.46

Güney Avrupa ülkesi olan İtalya diğer ülkelere kıyasla en çok yaşlı nüfusa sahip ülkedir. 1970 yılında 5 milyon 989 bin 892 olan toplam yaşlı nüfus sayısı, 2020 yılında 13 milyon 852 bin 865 kişiye yükselmiştir.

Tablo 8. İtalya’da yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi) (URL-34, 2021).

	1970	1980	1990	2000	2010	2020
İTALYA	5.989.892	7.538.588	84.344.422	10.411.672	12.108.503	13.852.865

Devletin bakım konusunda yaptığı sosyal yardımlar yetersiz kalmaktadır. İtalyan refah rejiminde aile, refah sunumunda öncelikli bir rol üstlenmektedir (Gökbayrak, 2009: 61). İtalya’da kırsal yaşamın çözülmesi ve sanayileşme sürecinin etkisiyle birlikte eskiden çiftçi olan ailelerdeki kadınlar, enformel işçilere ve ev kadınlarına dönüşmüştür (Andreotti ve Mingione, 2014: 60). Kadın göçmenlerin tam zamanlı “kadın işi” olarak tanımlanan ev içi hizmetlerde çalışmak üzere 1970’li yıllarda İtalya’ya gelişi, İtalya’da kadınların emek piyasalarına katılımlarının artması süreci ile örtüşmektedir (Ihlamur-Öner, 2018: 364).

Kadınların işgücüne artan katılımları, yaşam kalitesinin artması, ev içi işlerde çalışan İtalyan kadınlara yönelik oluşturulan yeni istihdam alanlarının varlığı, bakım hizmetinde özellikle yaşlı bakımı konusunda daha düşük ücretler karşılığında çalışan göçmen ev işçilerine-özellikle kadın işçilere- yönelik talebi artırmıştır. İtalya’nın eski kolonilerinden, Filipinler ve Latin Amerika gibi ülkelerden birçok kadın İtalya’ya ev içi işlerde çalışmak amacıyla göç etmiştir. Ev işçilerinin göçü devlet tarafından desteklenmektedir; bu konuda refah devletinin karşılaması gereken hizmetlere yönelik talep göçmen ev işçilerinin varlığıyla çok daha ucuz bir şekilde karşılanmaktadır (Temel ve Aca, 2022: 456).

Göçmenler İtalya’da ekonominin uzmanlık gerektirmeyen işlerinde çalışmaktadır. Uluslararası göçmenler enformel piyasanın temel işgücü haline gelmektedir (Purkis ve Güngör, 2015: 3). İtalya’da bakım hizmetlerine yönelik olarak artan talep önemli bir ölçüde esnek ve ucuz kadın göçmen emeği ile karşılanmaktadır. Bakım hizmetleri sektöründe çalışanlar ağırlıklı olarak Doğu Avrupa’dan gelen kadın göçmenlerden oluşmaktadır (Pastore ve Piperno, 2006’dan aktaran Ihlamur-Öner, 2018: 367). 2008 yılı Dünya Göç Raporu verilerinde İtalya’da bir milyon dolayında ev hizmeti çalışanı olduğu vurgulanmaktadır, bu çalışanların %50’sinden fazlası ise AB ülkeleri dışından gelen göçmenlerden oluşmaktadır. İtalya’da enformel piyasanın büyüklüğü hem göçmenlerin kayıt dışı çalışmasına ortam hazırlamaktadır hem de ev ve bakım hizmetinde çalışan göçmenlerin sayısının belirlenmesini engellemektedir (IOM, 2008; Gökbayrak, 2009: 61-62).

2011 yılı verilerine göre, nüfusun %7.5’i yabancı yurttaşlardan oluşmaktadır ve bunların %61.2’si İtalya’nın kuzey kesiminde yaşamaktadır. İstatistiklere yansımayan göçmenler ise genelde yaşlı bakımında ve hasta bakıcı olarak çalışmaktadır (Andreotti ve Mingione, 2014: 66). 2015 yılı verilerine göre İtalya’da bulunan göçmen sayısı 5 milyon 788 bin 875 kişidir (URL-35, 2021). Devletin uyguladığı transfer ödemeleri evdeki yaşlıların ve engellilerin bakımını üstlenen göçmenlerin istihdamını

desteklemektedir. Ortalama gelire sahip olan bir aile de bu yolla bakım görevini göçmen bir kadına devredebilmektedir. Bu politika ile birlikte daha çok göçmen bakım emeğinde çalışmaktadır ve bu durum yerli kadınların istihdamda kalabilmelerini sağlamaktadır (Andreotti ve Mingione, 2014: 85).

4.3.2.3. Yunanistan

Yunanistan da İspanya, İtalya gibi göç veren/alan bir ülke konumundadır. Yunanistan'dan 1951-1981 yılları arasında 1.6 milyon kişi göç etmiştir. Uygulanan kısıtlayıcı göç politikaları ve Yunanistan'ın ekonomik ve politik koşullarında meydana gelen iyileşme sonucunda göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna gelmiştir (Çakmak, 2018: 46). 1970-80'li yıllarda Yunanistan'a gelenler daha çok Afrika ve Asya'da bulunan Yunanlılardır. 1990'lı yıllara kadar Yunanistan'a göç başka ülkelerdeki Yunan kökenli kişilerin bu ülkeye göçü şeklinde gerçekleşmiştir. 1990'dan sonra Yunanistan'a iki kitlesel göç olmuştur. Bunlar; 90'lı yılların başında Arnavutlar ve 1995 yıllarında Balkan ülkeleri ve Pakistan'dan gerçekleşen göçlerdir (Kioutsouk, 2013: 59).

Güney Avrupa refah ülkeleri içinde değerlendirilen Yunanistan'da doğum oranları 1995 yılında binde 9.6 iken bu oran 2020 yılında binde 7.9'a (Bk. Tablo 9) düşmektedir.

Tablo 9. Yunanistan doğum oranları (Binde) (URL-36, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
YUNANİSTAN	9.6	9.6	9.8	10.3	8.5	7.9

Doğum oranlarındaki azalmaya bağlı olarak nüfus artış hızı da yavaşlamaktadır. 1995 yılında %0.46 olan nüfus artış hızı, 2020 yılında %-0.19'dur.

Tablo 10. Yunanistan nüfus artış hızı % (URL-37, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
YUNANİSTAN	0.46	0.40	0.29	0.12	-0.65	-0.19

Tablo 11. Yunanistan'da yaşlı nüfus (Milyon Kişi) (URL-38, 2021).

	1970	1980	1990	2000	2010	2020
YUNANİSTAN	894.995	1.202.269	1.383.001	1.777.608	2.129.940	2.384.554

Nüfusu diğer Güney Avrupa ülkelerinden az olan Yunanistan'da yaşlı nüfus oranı, azalan doğum oranları, yaşam süresinin uzaması gibi sebeplere bağlı olarak artmaktadır. 1980 yılında yaşlı nüfus oranı 1 milyon 202 bin 269 kişi iken bu oran 2020 yılında 2

milyon 384 bin 554'e yükselmiştir. Toplam ülke nüfusu 10 milyon 700 bin 556 kişi olan Yunanistan'ın %22.24'ü 65 yaş üstü nüfustan oluşmaktadır.

1990'lardan sonra Yunanistan'da kadınların istihdama katılım oranlarında artış görülmektedir. Bu artışın arkasında eğitim düzeyi, yasal düzenlemeler ve kültürel değişim bulunduğu kadar, bakım ve ev içi hizmetlerin genel olarak göçmenler ve özel olarak da kadın göçmenler tarafından karşılanması da yer almaktadır. Ücretli istihdama kadınların artan katılımı, hanehalkının ihtiyaç duyduğu hizmetlerin göç hareketleri ve göçmenlerle karşılanabilmesinin bir sonucudur (Lyberaki, 2008: 30).

Yunanistan'da yüksek eğitilmiş kadınların istihdama katılım düzeylerindeki artışın son derece sınırlı (1981 yılında % 79.9 iken 2001 yılında %81.7) olduğu düşünüldüğünde, göçmen kadınların Yunan kadınları özgürleştirmekten ziyade enformel bakım konusunda büyükanne ve büyükbabaların yerini aldıkları görülmektedir (Karamessini, 2014: 116).

Özel bakım hizmeti ve ev içi işlerde göçmen kadınların çalıştırılması aslında Yunanistan'daki kamusal bakım sektörünün ve daha genel bir ifadeyle ülkenin refah modelinin yetersizlikleri ile ilişkilidir. Bununla birlikte, yerli kadınların eğitim düzeylerindeki artışla birlikte işgücü piyasasına daha yüksek oranda katılmaları da göçmen kadınların istihdam edilebilirliği üzerinde etkili olmuştur. Bu noktada; Yunanistan'da refah devletinin yeterli kamusal bakım hizmeti sunmaması ve patriyarkal temeldeki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin varlığı da unutulmamalıdır (Anagnostou ve Gemi, 2015:21).

1990'ların başlarından itibaren Yunanistan'a bir milyon göçmenin gelmesi ve çoğunluğun ülkede kalması sonucu, yerli kadınların istihdama katılımını etkileyen faktörler arasına etnik köken de girmiştir. 2009 yılında istihdamda olan kadınların oranı %48.9'dur. Bu kadınların %48.8'i Yunan, %49.2'si ise yabancılardan oluşmaktadır. Göçmen kadınlar genellikle niteliksiz ve düşük ücretli işlerde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca bu işlerin çoğunluğu enformeldir. Bakım hizmetlerinde sosyal bakımın gelişmemiş olması ve ev içi işlerde erkeklerin kadınlar kadar sorumluluk üstlenmemesi bu konuda göçmen kadınların varlığının devamlılığını sağlamaktadır (Karamessini, 2014: 119-120).

2018 yılı itibariyle Yunanistan'da 58 bin göçmen bulunmaktadır. Bu kişilerin uyruklarına bakıldığında ilk sırada Suriyeliler gelmekte, onları Irak, Afganistan, Türkiye, Pakistan, İran ve Filistin vatandaşları izlemektedir (Kathimerini, 2018'den aktaran Çakmak, 2018: 48).

4.3.2.4. Türkiye

Türkiye göç alan ve göç veren bir ülke konumundadır. Dışişleri Bakanlığı'nın 2018 yılı verilerine göre 5 milyon Türk vatandaşı, başta Almanya (2 milyon), Fransa (700 bin), Hollanda (500 bin) olmak üzere yurtdışında özellikle AB ülkelerinde yaşamaktadır (URL-39, 2022). Göç veren/alan ve göçe geçiş sağlayan bir ülke olarak değerlendirilen Türkiye için göç yeni bir olgu değildir. 1920'lerden beri göç olgusu ülke için geçerlidir, fakat son dönemde yaşanan göç hareketleri ilk dönemlerde yaşanan göç hareketlerinden farklılık göstermektedir. Erken dönem göç hareketlerinde Türk ve Müslüman göçmenler yoğunlukta iken günümüzde Türkiye'ye gelen göçmenlerin farklı din ve kökenlere sahip oldukları görülmektedir (Öztürk, 2014: 119).

Sovyetler Birliği'nin yıkılması, AB'nin uyguladığı sıkı göç politikalarının Türkiye'de geçerli olmaması ve enformel piyasanın büyüklüğü gibi sebeplerden dolayı Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Moldova, Romanya, Ukrayna ve Rusya Federasyonu'ndan gelen göçmenler için Türkiye cazip bir hale gelmektedir (Öztürk, 2014: 121). Düzensiz göçmenlerin çoğunluğunu oluşturan kadınlar, ülkede daha çok eski Sovyet ülkelerinden gelen göçmenlerdir (Toksöz ve Ünlütürk-Ulutaş, 2012: 289). Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilen Türkiye en çok göçmen bulunduran ülke konumundadır. Bu durumda etkili olan en önemli etken son on yılda ülkeye gelen düzensiz göçmenlerin varlığıdır. Türkiye'ye gelen göçmenler uyruklarına göre sırasıyla Afganlar, Suriyeliler, Pakistanlılar ve Filistinlilerden oluşmaktadır. Bu kişiler ülkeyi transit geçit için kullanmaktadır.

Türkiye'de kadınların istihdama katılımlarının düşük olması⁷; emek piyasasındaki talep faktörleri, sosyal değerler, toplumsal cinsiyet normları ve aile ilişkileri gibi çeşitli nedenlerle açıklanmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 161). İşlerin cinsiyeti yoktur. Toplumsal cinsiyet eşitliği penceresinden bakıldığında Türkiye'de istihdamda kadın ve erkek eşitliğinden bahsetmek zordur. Türkiye'de 2020 yılında istihdamdaki toplam kadın sayısı 8 milyon 306 bin kişidir. Kadınlar 5 milyon 21 bin kişi (Tablo 13) ile en çok hizmetler sektöründe çalışmaktadır (TÜİK, 2021).

⁷ TÜİK Hanehalkı İşgücüne Katılım Anketlerine göre; 2011 yılında istihdam edilen erkek oranı %70,4 iken kadınlarda bu oran %27,4'dür. 2021 yılı verilerine göre ise istihdamdaki erkeklerin oranı %70,3 iken kadınlarda bu oran %32,8 olarak gerçekleşmektedir (TÜİK, 2021). Kadınların işgücüne katılım oranları artmış olmasına rağmen halen yaklaşık dört kadından biri istihdam edilirken diğer üç kadın istihdam dışı kalmaktadır (Akdemir vd., 2019: 193).

Tablo 12. Türkiye’de kadın istihdamının sektörel dağılımı (bin kişi) (TÜİK, 2021).

Tarım	1.891
Sanayi	1.325
İnşaat	69
Hizmet	5.021

Türkiye’de enformel sektör 1960 ve 1970’li yıllardan başlayarak sanayileşme, kentleşme ve ekonomik kalkınmanın sonucu olarak giderek büyümektedir (Ayata, 1986’dan aktaran Dedeoğlu, 2000: 163). Türkiye’de kayıt dışı istihdamın yaygın olması, göçmenlerin enformel piyasada istihdam edilmelerini kolaylaştırmaktadır (Gökbayrak, 2009: 73). Türkiye’de 2019 yılında 145 bin 232 yabancıya çalışma izni verilmiştir. Bu kişilerin %34.9’u kadın, %65.1’i erkektir. Çalışma izni verilen yabancıların uyruklarına bakıldığında; 2977 kişi ile Azerbaycan vatandaşları ilk sırada yer almaktadır, onları 1466 kişi ile Afganistan vatandaşları izliyor (URL-40, 2020).

Tablo 13. Türkiye doğum oranları (Binde) (URL-41, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
TÜRKİYE	23.55	21.67	19.52	17.91	16.71	15.53

Türkiye’de doğum oranları düşmektedir. Bu durum Tablo 13’de verilen rakamlara bakıldığında görülmektedir. 2020 yılında doğum oranı binde 15.53 olarak gerçekleşmiştir. Diğer Güney Avrupa refah ülkeleriyle kıyaslandığında Türkiye’deki doğum oranları daha yüksektir. Fakat bu durum ülkede doğum oranının azaldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Doğum oranlarındaki azalma tek sebep olmamakla birlikte demografik yapıda değişime neden olmaktadır. Türkiye’deki nüfus artış hızı da doğum oranlarına bağlı olarak azalmaktadır. Tablo 14 ‘den de görüleceği üzere 1995 yılında %1.58 olan nüfus artış hızı, yıllar ilerledikçe azalmaktadır. Bu oranın 2020 yılında %1.08 olduğu görülmektedir.

Tablo 14. Türkiye nüfus artış hızı (URL-42, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
TÜRKİYE	1.58	1.51	1.32	1.40	1.66	1.08

Tablo 15. Türkiye’de yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi) (URL-43, 2021).

	1970	1980	1990	2000	2010	2020
TÜRKİYE	1.392.536	2.073.493	2.483.779	3.852.577	5.215.983	7.574.547

Türkiye’de yaşlı nüfus (65+ nüfus) oranı, 2010 yılında 5 milyon 215 bin 983 kişidir. Bu oran son on yılda %58 artarak, 2021 yılında 8 milyon 245 bin 124 kişi oldu.

Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 2010 yılında %7'dir. 2021 yılında bu oran %9.7'ye yükselmektedir. Yaşlı nüfusun 2021 yılında %44.3'ünü erkek nüfus, %55.7'sini kadın nüfus oluşturmaktadır. TÜİK (2021)'in yaptığı nüfus projeksiyonlarına göre; yaşlı nüfus oranının 2025 yılında %11, 2030 yılında %12.9, 2040 yılında %16.3, 2060 yılında %22.6 ve 2080 yılında %25.6 olacağı öngörülmektedir. Yaşlanan toplumu nedeni ile Türkiye'nin ilerleyen yıllarda yabancı genç işçilere ihtiyacı olacağı açıktır. Ortalama yaşam süresi, endüstri ülkeleriyle karşılaştırıldığında, düşük olmasına rağmen, en ileri yaştaki yaşlılarda görülen artış, ileri yaşlılık olgusunun Türk toplumundaki varlığını ortaya koymaktadır (Tufan, 2014: 53-71). Türkiye'de 85 yaş üstü nüfusun oranı toplam yaşlı nüfus içinde %8'dir (TÜİK, 2021).

Türkiye'de genel kanı yaşlı bireylerin biyolojik aileleri tarafından (genellikle ailenin kadın üyeleri tarafından) bakılması gerektiği yönündedir (V. Yılmaz, 2018: 183). Türkiye'de doğurganlık oranı 1980'lerin başında %4 iken, günümüzde %2.1 oranı ile keskin bir şekilde düşüş göstermektedir (Seçkin ve Georges, 2018:154). İlerleyen yıllarda Türkiye'de doğurganlık oranları azalmaya devam ettikçe, akrabalık bağlarının çözülmesiyle bakım konusunda destek verecek evlat, kardeş çocuğu gibi kişilerin sayısının da azalmasıyla birlikte, muhtaç olan yaşlılara destek verebilecek insan eksikliği ile karşı karşıya gelinecektir (Duben, 2018: 75).

Türkiye'de bakım geleneksel olarak aile üyesi kadınlar tarafından karşılanmaktadır. Esping-Andersen refah ülkeleri ayrımında, bakımı; devlet-piyasa-aile üçlüsü bağlamında ele almaktadır. Bakım konusunun bu üçlü arasında ne şekilde dağıtıldığına göre ülkeleri sınıflandırmaktadır. Bu bağlamda bakıldığına Türkiye'de bakım hizmetinin aile içinde yürütülmesi, bakım hizmetinde devlet ve piyasanın devreye girmediğini/eksik kaldığını göstermektedir. Aile içinde yürütülen bakım işleri, devletin bakım konusundaki hizmetlerinin geri kalmasına engel olmaktadır (Akalin, 2007'den aktaran Demirdizen, 2013: 332). Ev-içi işler gibi geleneksel bağlamda kadınların sorumlu olduğu yeniden üretim işlerinin yine kadınlar tarafından yerine getirilmesi, cinsiyetçi iş bölümünün derinleşmesine yol açmaktadır. Emek piyasasında göçmen kadınlar, daha güvencesiz, düşük ücretli ve niteliksiz emek gerektiren alanlarda yoğunlaşmaktadır (Demirdizen, 2013:3 31). Refah sistemi içinde yaşlı ve çocuk bakımı için sunulan hizmetler sınırlı kalmaktadır. Özellikle bakım hizmetlerinde kadınlara yüklenen "kadın olmanın getirisi" olarak görülen sorumluluklar kadınların istihdama katılmasının önündeki en önemli engellerdendir. Bakım hizmetlerinin hanedeki kadınlar arasında bölüştüğü geniş aile yapısı çözülmeye başlamasına rağmen, Türkiye'de ücretsiz ve nitelikli bakım olanakları yaratılması konusunda eksiklikler

giderilememektedir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 28). Çocuk ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetleri yetersiz kalmaktadır (Gökbayrak, 2009: 71). Kamusal günlük-bakım imkânlarının yetersizliği refah rejimi açısından Türkiye'nin İtalya, İspanya ve Yunanistan ile paylaştığı temel özelliklerdendir (KEIG, 2009'dan aktaran Buğra ve Özkan, 2014: 145). Refah rejimi açısından İtalya ile benzerlik gösteren Türkiye de yaşlanan nüfusa sahip olma özelliğiyle, gelişmiş ülkelere kıyasla yaşlı bakımına ilişkin gereksinimlerin henüz başlangıç aşamasındadır. Türkiye'de yaşlı bakım merkezlerinin yetersiz olması, bakımın çoğunlukla aileye atfedilmesiyle enformel bir şekilde hane içinde karşılanmaktadır (N. Durmaz, 2018: 93). Göçün tarihsel olarak da önemli olduğu Türkiye'ye yönelen yeni göç hareketlerinin sonucunda, kadınların ev ve iş hayatını düzenleme konusunda başvurdukları çözüm yollarının başında göçmen bakım işçisi çalıştırmak gelmektedir (Buğra, 2014: 22). Bakım hizmetini satın alan kişilerin yatılı çalışan tercih etmesi genelde göçmen emeği talebini özelden ise göçmen kadın emeği talebini oluşturmaktadır (Demirdizen, 2013: 332).

Devletin sosyal devlet olma sorumluluğunu piyasaya ve aileye, temelde kadına devretmek isteğinin sonucu olarak göçmen kadınlar bu sektörlerde istihdam edilmeye başlamıştır (Akalın, 2009). Göçmen kadınların Türkiye'de işgücü piyasalarına enformel biçimlerde girmesi; çalışma izni alma sürecindeki zorluklar ile enformel ekonominin büyüklüğü ve bu ekonomideki işgücü talebi ile açıklanmaktadır (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2018: 253). Türkiye'de özellikle büyük şehirlerde çok sayıda göçmen kadının, ev hizmetlerinde yani temizlik, çocuk ve yaşlı bakımında çalıştığı gözlenmektedir (Tosun, 2019: 25). Bakım hizmetlerinde istihdam edilen kadın göçmen oranı belirgin bir artış göstermektedir. Kadın göçmenler, çocuk ve yaşlı bakımında ve ev hizmetlerinde yoğunlaşmaktadır; bu da bakım göçünde Türkiye'nin yakın coğrafyadaki ülkeler için hedef ülke haline geldiğini göstermektedir (Gökbayrak, 2009: 73). Göçmenler uygulanan kısıtlayıcı istihdam politikaları ve iş imkânlarının sınırlı olmasından dolayı kayıt dışı işlere yönelmektedir. Göçmenlerin ve turistlerin ülkeye giriş ve çıkışlarını sınırlandıran göç politikaları göçmenleri enformel sektörlerde çalışmaya itmekte, aynı zamanda onları korunmasız bir duruma düşürmektedir (Coşkun, 2014: 191-193). Ev işçisi göçmenlerin büyük bir kısmının kısa süreli giriş-çıkış yapmaları, kayıt dışı çalışmaları ve bir kısmının tamamen izinsiz olmaları nedeniyle nüfuslarının ne kadar olduğunu hesaplamak güçleşmektedir (Demirdizen, 2013: 333). Türkiye'ye yurtdışından gelen yabancı olarak nitelendirilen, en görünür ev hizmetlisi grubunu Moldovalılar oluşturmaktadır (Akalın, 2009). Ermenistan, Gürcistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Kırgızistan'dan gelen kadınlar ülkeye turist vizesiyle

giriş yapmaktadır (Yalçın, 2015: 53). Ev içi işlerde çalışan kadınlar, enformel sektörde, güvencesiz bir şekilde düşük ücretlerle çalışmaktadır. Türkiye’de ev hizmeti ve bakım sektörü, eğitim düzeyi düşük, vasıfsız ve gelir elde etme ihtiyacı olan yerli ve yabancı kadınların çalışma alanı haline gelmektedir (Yıldırım alp ve İslamoğlu, 2014: 171). Türkiye’de refah devleti hizmetlerinin yetersiz düzeyde olması, kentlerde kadınların işgücüne katılımlarının artması, orta-üst sınıflar için evde çalışan bulundurmanın statü göstergesi haline gelmesi gibi nedenler bu hizmetlerin dışardan ücretli kadın emeği olarak alınmasına neden olmaktadır (Gökbayrak, 2009: 73).

Türkiye’de geçerli bir adresi, ikametgahı ya da kimliği olan çalışma iznine sahip kişi sayısı 1 milyon 792 bin 36 kişidir. Bu sayıya turist vizesiyle, araştırma yapmak ya da okumak amacıyla ülkeye gelenler ve Suriyeliler dâhil değildir. Çalışma izni verilen Suriyeli sayısı ise 31 bin 185 kişi olarak açıklanmıştır (URL 44, 2021). 21 Nisan 2022 itibariyle ülkemizde olan Suriyeli sayısı 3 milyon 762 bin 385 kişi; bu kişilerin, 2 milyon 20 bin 389’u erkek, 1 milyon 734 bin 202’si kadınlardan oluşmaktadır. Suriyeli göçmenlerin %70.9’u kadın ve çocuklardan oluşmaktadır (URL-45, 2022). Türkiye’de hâlâ eski Sovyet ülkeleri, Filipinler gibi ülkelere gelen kadınlar olmasına rağmen Suriyeliler özelinde bakıldığında, özellikle tekstil ve parça başı işlerde çalıştıkları görülmektedir. Suriyeliler geldikleri ülkenin gelenek ve göreneklerini Türkiye’de de devam ettirmektedir. Suriyelilerin kendi toplumlarında var olan dini inançları, kültür yapıları ve toplumsal cinsiyet kalıpları, kadını ev içinde ve erkeğe bağımlı tanımlamaya devam etmektedir. Bu nedenle kadınlar özel alan olan ev içinde kalmaya ve çalışmaları gerektiğinde, genellikle parça başı işlerde, kendi evlerinde çalışmaya devam etmektedir. Ev-içi hizmette Suriyeli kadınlara rastlanmamaktadır.

4.3.2.5. Güney Avrupa Refah Ülkelerinde Bakım ve Kadın Göçmenler

Güney Avrupa refah devletleri tarihsel sürece bakıldığında küçük köylü üretimine dayalı toprak kullanım hakkı modelleriyle geç sanayileşen ülkeler olarak nitelendirilmektedir. Yine de bu ülkelerdeki geç sanayileşmenin zamanlaması ve istihdamın yapısı farklılık göstermektedir (Buğra, 2014: 16).

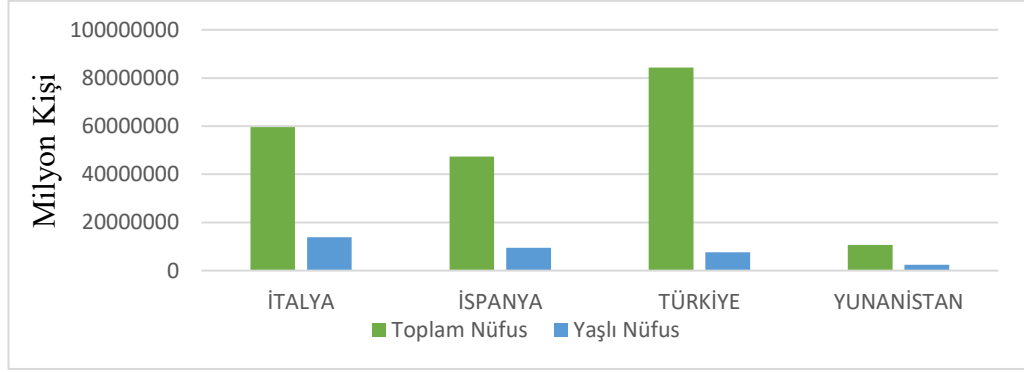
Güney Avrupa nüfusu özellikle de İtalya ve İspanya’nın nüfusu dünyada en hızlı yaşlanan ülkelerdendir (Pringle, 1998’den aktaran Özdemir, 2010: 260). Doğumda beklenen yaşam sürelerinin de uzun olduğu göz önüne alındığında ülke nüfuslarının yaşlandığını söylemek mümkündür. Doğumda beklenen yaşam süresi 2020 yılında Türkiye, İspanya, İtalya ve Yunanistan için sırasıyla; 77.92 yıl (erkeklerde 74.92 yıl, kadınlarda 80.76 yıl), 82.33 yıl (erkeklerde 79.7 yıl, kadınlarda 85.1 yıl), 82.34 yıl

(erkeklerde 80.1 yıl, kadınlarda 84.7 yıl), 81.08 yıl (erkeklerde 78.6 yıl, kadınlarda 83.7 yıl) olarak görülmektedir (URL-46, 2021).

Tablo 16. Güney Avrupa refah devletlerinde yaşlı nüfus (Milyon kişi) (URL-47, 2021).

Ülkeler	1990	2000	2010	2020
Yunanistan	1.383.001	1.777.608	2.219.940	2.384.554
Türkiye	2.483.779	3.852.577	5.215.983	7.574.547
İtalya	8.434.422	10.411.672	12.108.503	13.852.865
İspanya	5.204.505	6.761.414	7.943.308	9.462.080

Tablo 16’da Güney Avrupa refah rejimine dahil ülkelerin 1990-2020 yılları arasındaki yaşlı nüfusu görülmektedir. Tablodan da görülebileceği üzere yaşlı nüfus İtalya ve İspanya’da daha fazladır. Kadınların doğurganlık oranları 1970’de %2.38 iken bu oran 2020 de %1.24 olmaktadır (URL-48, 2021).

Şekil 8. Toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı (Milyon Kişi) (URL-49, 2021).

Şekil 8’de toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranı verilmektedir. 2020 yılı itibariyle İtalya’da yaşlı nüfus oranı toplam nüfusun %23.30’unu; İspanya’da %19.97’sini; Yunanistan’da %22.24’ünü ve Türkiye’de %8.98’ini oluşturmaktadır. Ülkelerde artan yaşlı nüfus oranına paralel şekilde yaşlı bağımlılık oranları da yükselmektedir.

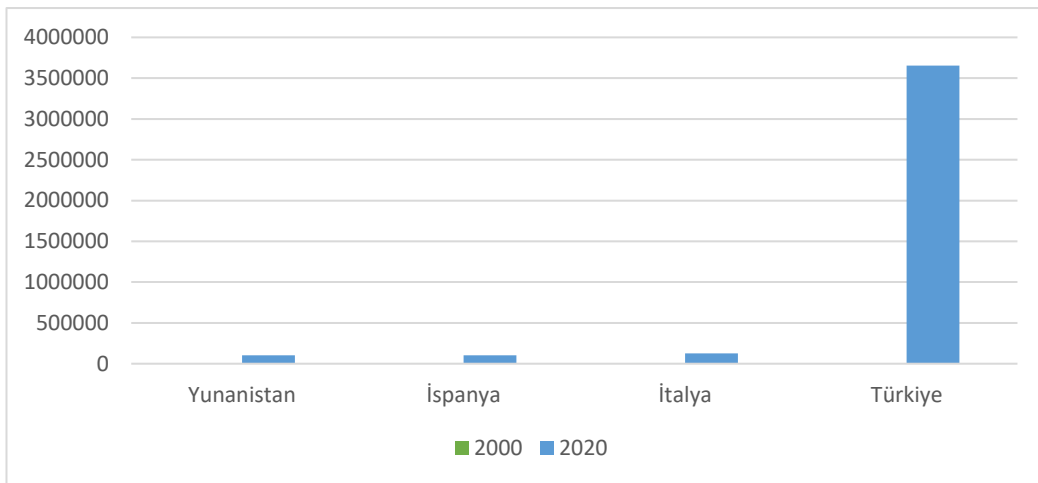
Tablo 17. Yaş bağımlılık oranı-yaşlı (Çalışma çağındaki nüfus %) (URL-50, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
İtalya	24.19	27.13	29.70	31.18	34.11	36.57
İspanya	22.13	24.29	24.14	25.02	28.06	30.44
Türkiye	8.43	9.62	10.31	10.94	11.82	13.38
Yunanistan	21.65	24.02	26.59	29.10	32.22	34.78

Güney Avrupa refah sistemine dahil olan Türkiye, İtalya, İspanya ve Yunanistan’ın yaşlı bağımlılık oranları Tablo 17’de görülmektedir. Ülkelerdeki demografik değişim yaşlı nüfusun artmasına sebep olmaktadır. Bakıma en çok ihtiyaç duyan kesimlerden olan yaşlı nüfusun bağımlılık oranları Türkiye’de diğer ülkelere

kıyasla daha az gibi görünse bile bu ülkedeki yaşlı nüfusun daha az olmasıyla açıklanmaktadır. Ülkelerdeki yaşlı nüfus artmaktadır, yaşlıların bağımlılık oranları yüksektir ve bu da bakım konusunda ailelere ve özelde kadınlara düşen sorumluluğun ilerleyen yıllarda daha çok artacağını göstermektedir. Ülkeler neo-liberal politikalar ve ataerkil yapıyı uyumlaştırma bağlamında kadınların esnek çalışması formülünü benimsemektedir. Yaşlanan nüfusu azaltmak amacıyla doğum oranlarını artırmak istenmekte ve bu bağlamda çeşitli politikalar yürütülmektedir. Ancak hali hazırda nüfusu yaşlı olan İtalya, İspanya, Yunanistan gibi ülkelerde nüfusu artırmak ancak diğer ülkelerden gelen göçmenler ile sağlanabilmektedir. Yaşlanan ve bağımlılığı artan kişilerin bakımı konusunda ilerleyen yıllarda daha çok göçmenin özellikle de kadın göçmenin varlığının belirginleşeceği görülmektedir.

1970’li yıllardan sonra dış göç hareketlerinin azalmasıyla birlikte İtalya, İspanya ve Yunanistan göç almaya başlamıştır. Güney Avrupa’da göçmen artışı her ülkede farklı zamanlama ile yaşanmıştır; İtalya ve İspanya’da 1980’li yıllarda, Yunanistan’da ise 1990’da gerçekleşmiştir. Yabancı sayısı her ülkede benzer şekilde artmaktadır. 2010 yılı verilerine göre Yunanistan’da nüfusun %11’i, İspanya’da %14’ü göçmenlerden oluşmaktadır (İsmu, 2010’dan aktaran Salomoni, 2018: 424). Bu ülkelerdeki hizmetler sektöründe çalışan göçmenlerin çoğu ev işlerinde, özellikle çocuk ve yaşlı bakımında çalışmaktadır (Salomoni, 2018: 418). Bakım hizmetinin formel veya enformel olması, refah rejiminin tarafları olan devlet-piyasa-aile üçlüsünden hangisinin hizmeti üstlendiğine göre değişmektedir (N. Durmaz, 2018: 84).

Şekil 9. Güney Avrupa refah devletlerinde mülteci nüfus (URL-51, 2021).

Tablo 18. Uluslararası göçmen stoğu (Milyon Kişi) (URL-52, 2021).

	1995	2000	2005	2010	2015
İspanya	1.020.067	1.657.285	4.107.226	6.280.065	5.852.953
İtalya	1.774.954	2.121.688	3.954.790	5.787.893	5.788.875
Yunanistan	857.850	1.111.665	1.190.707	1.269.749	1.242.514
Türkiye	1.216.173	1.280.963	1.319.236	1.367.034	2.964.916

Güney Avrupa refah rejimi içinde değerlendirilen İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye için 2019 yılında bir evde yaşayan ortalama kişi sayısına bakıldığında bu oran sırasıyla; 2.5 kişi, 2.3 kişi, 2.6 kişi ve 2.3 kişidir (URL 53, 29 Eylül 2022). Ülkelerdeki geniş aile yapısının bozulduğu; tek ebeveynli aileler ve çekirdek ailelerin oranının yükseldiğini söylemek mümkündür. Buna rağmen ülkelerin dahil oldukları refah rejimi nedeniyle bakım söz konusu olduğunda aile ön plandadır. Yaşlı bireylerin kurumsal bakımdan ziyade evde bakımı tercih ettikleri görülmektedir.

Güney Avrupa tipi bir sosyal refah rejiminin geçerli olduğu ülkelerde, kadınların işgücü piyasalarına artan katılımları, çocuk ve yaşlı bakımına yönelik kamu hizmetlerinin yetersizliği, nüfusun yaşlanması, bakıma muhtaç yaşlı oranının artması, kamusal olarak sunulan refah hizmetlerinin metalaşması, ailede kadınlar tarafından gerçekleştirilen bakım hizmetlerini düşük ücretle sunabilecek yeni bir işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, ev ve bakım işlerinin daha düşük ücretler karşılığında göçmenlere özelde de kadın göçmenlere devredilmesine yol açmaktadır (İhlamur-Öner, 2018: 354). Güney Avrupa ülkelerinde de göçmenlere olan talep, ülkelerin refah rejiminin özelliklerine bağlı olarak artmaktadır. Bu artış İtalya'da çok daha belirgin (yaşlı nüfus İtalya'da daha fazladır, yaşlı nüfus içinde kadınların oranı erkeklerden fazladır) durumdadır (Gökbayrak, 2009: 61).

Göçmen kadınların ülke refahlarına katkısına bakıldığında; az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç eden kadınların köken ülkelerine gönderdikleri döviz, ülkeler açısından bir döviz kaynağı olmaktadır. Geride kalan hanelerin geçimi, çocukların eğitimi gibi konulara büyük oranda katkı sağlamaktadır. Hizmetin sunulduğu (bakımın verildiği) hanelerde; hane içindeki kadınlar (özellikle eğitim seviyesi yüksek olanlar için) kendi mesleklerini yapabilmekte hem de hanedeki erkekler cinsiyete dayalı iş bölümünün devam etmesinden kaynaklı aile içindeki bakım sorumluluklarını paylaşmaktan kurtulmaktadır. Devlet özelinde bakıldığında; bakımın göçmen kadınlar tarafından verilmesi, kreş, huzurevi vb. yerleri açmak için gereken maliyetleri azaltmaktadır ve devletin bu konudaki eksikliğini gidermektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç; yaşanan savaşlar, ekonomik sorunlar, iletişim ve ulaşım araçlarının kanallarının yaygınlaşması (teknolojinin ilerlemesi, görüntülü telefonlar vb.) ile birlikte daha fazla insanın hayatını etkiler hale gelmiştir. İnsanların bir yerden başka bir yere hareketi olarak tanımlanan göç uzun yıllardır ülkeleri meşgul eden bir olgudur. Göç yazınında kadının 1990'lı yıllara kadar önemsenmemesi ve bağımlı nüfus olarak ele alınması büyük bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadının birey olarak göç etmesi ve gittiği ülkede emek piyasalarında görünür olmaya başlamasıyla birlikte göç ve kadın üzerine araştırmalar başlamış ve "göçün kadınsılaşması" olgusu feminist yazarlarca ön plana çıkarılmıştır. Göçü sadece ekonomik yönüyle ele alan ve erkek çevresinde tanımlayan teorilerin yerini kadınları birey olarak ele alan ve göçün hâlâ neden devam ettiğini araştıran teoriler ön plana çıkmaktadır.

Göç sadece ekonomik motivasyonlarla gerçekleşmediği gibi göç eden kişiler de sadece erkekler değildir. Kadınlar da erkekler kadar göç etmektedir. 1980 sonrası ülkeler sosyo-ekonomik yönden değişim ve dönüşümlere (artan özelleştirmeler, Sivil Toplum Kuruluş (STK)'larının kapatılması vb.) maruz kalmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yerli kadınların işgücüne katılımlarının artması, yaşam süresinin uzaması ile birlikte yaşlı nüfusta belirgin bir artış yaşanmıştır. Aile içinde kadınlar tarafından yerine getirilen bakım konusunda bir bakım krizi ortaya çıkmıştır. Neo-liberal küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içindeki bölgeler arasında ekonomik eşitsizlikler artmış ve bu dönemde çok sayıda insan işsiz kalmıştır. Bireyler, geçimini sağlayabilmek amacıyla emek göçmeni haline gelmektedir. 1980 sonrası dönem ev içi ve bakımda kadın göçmenlerin varlığının arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde küreselleşen dünya ile birlikte daha çok kadın kendi ailelerini geride bırakarak başka ülkelere göç etmekte ve genellikle o ülkelerde vasıf gerektirmeyen işlerde enformel piyasalarda çalışmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki kadınların istihdama katılımlarının artması da ev içi sorumluluklarını ülkeye gelen göçmen kadınlara devretmesi ile doğru orantılı olarak gerçekleşmektedir. Yerli kadınların yaşadıkları toplumda onların sorumluluğu olarak addedilen bakım işlerini göçmen kadınlara devrettikleri görülmektedir.

Bakım; sevgi vermek, ilgi göstermek gibi sadece fiziksel olmayan yönleriyle çocuk, yaşlı, engelli bireylerin giyim, yemek, temizlik vb. işlerini içeren geniş bir

konudur. İnsanlar engelli veya yaşlı olmasalar bile hayatlarının belli bir noktasında bakım almaktadır. Bakım konusu duygusal emeği içermesi ve karşılıksız olarak verilmesi nedeniyle kadınların doğasından kaynaklanan anneliğin bir getirisi olarak görülmektedir. Bakım piyasalaşsa dahi büyük oranda kadınların görevi olarak görülmeye devam etmektedir. Kadınların istihdama katılmaları noktasında sadece çocukların varlığı değil yaşlı bireylerin bakımı konusu da engel olarak karşılına çıkmaktadır. İstihdama katılsalar dahi toplumsal cinsiyetçi yapısı nedeniyle kadınların ücretli işte çalışmalarına ek olarak ev içi işler de kadınların sorumluluğu olarak kalmaya devam etmektedir. İşgücüne katılmak, birey olarak var olmak isteyen kadınlar bunu ancak ev içi görevlerini başka bir kadına devrederek gerçekleştirebilmektedir.

Ülkelerin dâhil oldukları refah sistemi içinde bakım konusunu ele aldıkları görülmektedir. Devlet-piyasa-aile üçlüsünde bakım konusunu kimin üstlendiği ülkelerin içinde oldukları refah sistemine göre değişmektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Güney Avrupa refah sistemini bakım hizmetleri konusunda değerlendirecek olursak; aile bağlarının sıkı olduğu ve yaşlı bakım konusunda sorumluluğun büyük oranda aileye bırakıldığını ve ailenin bakımda merkezi bir rol üstlendiğini belirtmek mümkündür. Aile, akrabalar veya yakın çevre tarafından verilen bakım enformel bir yapı kazanmakta; formel olan ve devlet kurumları ya da piyasa tarafından verilen bakım hizmetlerine tercih edilmektedir.

Dünyadaki yaşlı nüfus oranı giderek artmaktadır. 2020 yılı itibariyle dünyadaki toplam yaşlı nüfus oranı 723 milyon 184 bin 486 kişidir. Yaşlı nüfus içinde kadınların payı %55 ile %45 olan erkeklerden daha fazladır. İleri yaştaki yaşlılar arasında bu oran daha hissedilir durumdadır. Bu da toplumsal cinsiyet rolleri ve ataerkil yapı nedeniyle hassas bir konumda olan kadınların yaşlılıktaki bağımlı konumunu artırmaktadır. Güney Avrupa refah sistemi içinde değerlendirilen İtalya, İspanya, Yunanistan ve Türkiye'de doğum oranları düşmektedir, buna bağlı olarak nüfus artış hızı da azalmaktadır. İtalya, İspanya ve Yunanistan'da nüfus artış hızı 2020 yılında eksi olarak gerçekleşmiştir. Ülkeler doğum oranlarını %2.1'in üzerine çıkararak nüfuslarını artırmayı isteseler de, hali hazırda nüfusu yaşlı olan ülkeler için bu durum oldukça zordur. Türkiye'de nüfus artış hızı görece daha fazla olsa bile, 2050 yılı için yapılan tahminlere bakıldığında yaşlı nüfus oranının daha da artacağı görülmektedir. Güney Avrupa refah ülkelerinde refah sağlayıcı olarak ailenin ön plana çıkarılması, var olan ataerkil yapı nedeniyle bakımın kadınların görevi olarak addedilmesine ortam sağlamaktadır. Bu bağlamda her ne kadar İtalya'da devlet yaşlı bakımında diğer ülkelere kıyasla daha fazla sorumluluk olsa da esas sorumluluk ailenin, özelde de kadınların üzerindedir. Kadınlar yaşlı ve çocuk

bakımı ile ev içi işleri ancak başka bir kadına devrederek istihdama katılabilmektedir. Bakımın, özel alan olarak tanımlanan ev içinde verilmesi nedeniyle; bu konuda yerli kadınlardan daha çok göçmen kadınlar tercih edilmektedir. Bakım duygusal emek gerektiren yapısı ve kadının sorumluluğu olarak görüldüğü için değersizleştirilmektedir. Bu nedenle bakım piyasalaştığında bile ailelerin özel alan olan evde bakımı almaları nedeniyle bakım enformel ve düşük ücretli yapısını korumaktadır. Bakım verecek kişilerin yatılı olarak kalması tercih edilmektedir. Bu nedenle genellikle göçmen kadınların tercih edildiği alanlar olarak ev içi işler ve bakım konusu karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye için değerlendirecek olursak; aileye yönelik hizmetlerin artırılması, nesiller arası uyumlaştırma ve yakınlaştırma, genç nüfus yapısının korunmaya çalışılması gibi politikalar kadının esnek çalışmasının yolunu açmakta, toplumda var olan ataerkil yapı neo-liberal politikalarla bu şekilde uyum sağlamaktadır. Türkiye’de nüfusu artırmaya yönelik gerçekleştirilen doğum oranının artırılması için izlenen politika kadını yine evin içinde tutan ve aile içinde eriten bir anlayışla ele alınmaktadır. Yaşlı bakımı konusunda Türkiye’de uygulanan politika genelde ailenin bu konuda desteklenmesidir. Aileye yapılan nakdi destek kadınlar üzerinden tanımlanmakta ve kadınların bakım veren konumlarını derinleştirmektedir. İtalya için bakıldığında yapılan yardımların aileyi desteklediği ve evde bakım alan yaşlılara yönelik olduğu görülmektedir. Bu sayede yoksul olan aileler de bakım konusunda göçmen kadın çalıştırabilmektedir.

Devletler sosyal refah sağlayıcı rollerini (yaşlı bakım evleri açmak, kreş ve gündüz bakım evleri vb.) yerine getirmemektedir, bu konuda aileyi merkeze almaktadır. Bakım veren kişiler olarak kadınlar, kendi çözümlerini, bakım sorumluluklarını göçmen kadınlara devrederek bulmaktadır. Devletlerin yaşlanmakta olan nüfusları için hizmetleri sınırlı kaynak kullanarak, daha az maliyetlerle karşılama isteği göçmen bakım işçilerini sosyal refahın sağlanması konusunda bir çözüm yolu haline getirmektedir. Ülkeye gelen kadın göçmenler, kaynak ülke için bir döviz kaynağı olmakta; hedef ülke için ise var olan toplumsal cinsiyet kalıplarını korumaları ve devletin üstlenmesi gereken sorumlulukları çok daha ucuza sağlamaları dolayısıyla tercih edilmektedir. Ülke nüfuslarının yaşlandığı, yaşlanan nüfus içinde kırılabilirliği yüksek olan kadınların nüfusunun daha fazla olduğu göz önüne alındığında, ilerleyen yıllarda yaşlı bağımlılığının çok daha fazla hissedileceği aşikârdır. Bu konuda devletlerin sorumluluk almaması ve maliyetleri en aza indirme arzusu nedeniyle göçmen kadınların bakım konusundaki varlığının çok daha fazla hissedileceğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen göç: konuk işçilikten bitmeyen yurttaşlığa*. (3. Baskı), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Açıklın, M. (2018). *Uluslararası göçün toplumsal cinsiyet boyutu: Karaman örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- Adıgüzel, Y. (2010). *Küreselleşme çağında göç*. İstanbul Üniversitesi açık ve uzaktan eğitim fakültesi, <https://ebs.istanbul.edu.tr/home/izlence/?id=652842&bid=1270>.
- Akalın, A. E. (2009). Ev işlerinde yeni emek çağı. *Express Dergisi*, 99.
- Akalın, A. E. (2014). *Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların toplumsal ve iktisadi varoluş stratejileri üzerine sosyolojik bir analiz*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akdemir, S. Özaktaş, F. ve Aksoy, N. (2019). Türkiye’de ve seçilmiş ülkelerde kadının işgücü piyasasındaki yeri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 43, 184-202. <http://dx.doi.org/10.17.498/kdeniz.535058>
- Akduran, Ö. (2011). *Bakım emeği: Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kapsamında bir değerlendirme*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akis, Y. (2018). *Uluslararası zorunlu göç literatüründe toplumsal cinsiyet: başlıca yaklaşımlar ve eleştiriler*. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), *Küreselleşme çağında göç içinde* (ss. 379-399). İstanbul, 4. Baskı, İletişim yayınları.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Aldemir, Ç. (2016). *Kadının görünmeyen emeğinin görünür kılınması: Ev içi emeğin ücretlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Amini, R. (2019). *Türkiye’de göçün işgücü piyasasına etkisi: Ampirik bir analiz*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi SBE, Kastamonu.
- Anagnostou, D., ve Gemi, E. (2015). Monitoring and assessing the integration of vulnerable migrants in greece. ASSESS integration of vulnerable migrants project by eliamep&european commission.

- Andreotti, A. ve Mingione, E. (2014). *İtalya'da kadın istihdamının modernizasyonu: tek ülke iki seyir*. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), Akdeniz'de kadın istihdamının seyri içinde (ss. 57-91), İstanbul, İletişim yayınları, 1. Baskı.
- Aslan, M. ve Hocaoğlu, Ç. (2017). Yaşlanma ve yaşlanma dönemiyle ilişkili psikiyatrik sorunlar. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 53-62.
- Aşkın, E. Ö. ve Aşkın, U. (2019). İşgücü piyasasında enformel kadın işgücü: ev eksenli çalışan kadınlara yönelik bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(Ek Sayı 1), 977-1001.
- Aydın, E. (2009). *Formel ve enformel sektör ücret farklılıkları: Katmanlı işgücü piyasası kuramının Türkiye emek piyasasına uygulanması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (412071009).
- Aykaç, M. ve Yertüm, U. (2017). Yaşlanmanın emek piyasasına etkisi: G8 ülkeleri örneği. *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 167-181.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 61-82.
- Barbaros, H. (2009). *Düzensiz göç sürecinde kadın göçmenler: İstanbul'dan bir kesit*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-56.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış göçün sosyo-ekonomik etkileri: Görece göçmen konutlarında (İzmir) yaşayan Bulgaristan göçmenleri örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Bilir, N. (2018). *Yaşlılık tanımı, yaşlılık kavramı, epidemiyolojik özellikler*. A. Ertürk, A. Bahadır ve Koşar F. (Der.), Yaşlılık ve solunum hastalıkları içinde (ss. 13-31). Tüsad, ISBN: 978-605-4899-68-5
- Buğra, A. (2014). *Giriş*. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), Akdeniz'de kadın istihdamının seyri içinde (ss. 9-29), İstanbul, İletişim yayınları, 1. Baskı.
- Buğra, A. ve Özkan Y. (2014). *Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde modernleşme, dini muhafazakârlık ve kadın istihdamı*. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), Akdeniz'de kadın istihdamının seyri içinde (ss. 125-155), İstanbul, İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Bütün, M. (2010). *Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden çocuk bakım hizmetleri: farklı ülke uygulamaları*. Uzmanlık tezi, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, (ISBN 978-975-19-4967-7).

- Canbeyli, R. (2018). *Biyolojik saat ve yaşlılık*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 29-45). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M. (2008). Modern dünyada uluslararası göç hareketleri. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1991).
- Chatzidakis A., Hakim J., Littler J., Rottenberg C. ve Segal L. (2020). The care manifesto. (G. Acar Savran, Çev.). Ankara, Dipnot Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2020).
- Coşkun, E. (2005). *Uluslararası göç teorilerinde kadınlar, batı Avrupa ülkelerine göç, göçmen politikaları ve kadın göçmenlerin ekonomiye katkısı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Coşkun, E. (2014). Türkiye'de göçmen kadınlar ve seks ticareti. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3, 185-206.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 17, 67-91.
- Çakmak, G. A. (2018). Avrupalılaşmanın aşıl tendonu: Göç politikaları ve Yunanistan örneği. *Mukaddime*, 9(1), 39-57.
- Çelik, R. (2020). *Refah devletleri modeli ekseninde kadın istihdamı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çubukçu, S. U. (2013). Küreselleşme, Göç ve Kadın Üzerine. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 227-233.
- Danacıoğlu, L. (2019). *Refah rejimleri açısından bakım politikaları: Güney Avrupa ve Türkiye mukayeseli analiz*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, (2501170075).
- Dedeoğlu, S. (2000). *Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği*. F. Ercan ve Ş. Özar (Der.), Toplum ve bilim içinde (ss. 139-171). İstanbul, Birikim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2017). *Türkiye'de refah devleti, toplumsal cinsiyet ve kadın istihdamı*. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.), Türkiye'de refah devleti ve kadın içinde (ss. 211-230). İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- Dedeoğlu, S. (2018). *Toplumsal cinsiyet*. Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim rehberi içinde (ss. 18-25). ILO: Ankara Ofisi. ISBN: 978-92-2-830947-8.
- Dedeoğlu, S. ve Bayraktar S. S. (2018). *Tarımsal üretimde Suriyeli göçmen kadın emeği: bereketli topraklarda zehir gibi yaşamlar*. Ç. Ünlütürk-Ulutaş (Der.),

- Feminist sosyal politika: bakım, emek ve göç içinde (ss. 247-281), İstanbul, Nota Bene, 1.Baskı.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, Ç. E. (2020). *Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: kadınların yeri*. K. Biehl ve D. Danış (Der), Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye’de göç araştırmaları içinde (18-38). İstanbul, Su-Gender.
- Demir, H. ve Sırım, V. (2020). Göçün nedenleri ve sosyoekonomik etkileri: Tekirdağ ili odaklı bir inceleme. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 79-89.
- Demirdizen, D. (2013). Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar: yeni düzenlemelerle yarı köle emeğine doğru mu. <https://www.researchgate.net/publication/322500282>
- Deniz, A. (2018). Türkiye’de Filipinli dadı göçü: Aracı firmaların rolünü anlamak. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 16(2), 289-301.
- Develi, E. (2017). 21. Yüzyılda göç olgusu: Uluslararası göç teorilerinin ekonomi politiği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(Göç Özel Sayısı), 1343-1353.
- Dinç, L. (2010). Bakım kavramı ve ahlaki boyutu. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 74-82.
- Dinçer, C. G. (2015). *Türkiye Gürcistan bağlamında göçmen kadın emeği: Güvencesizliğin ve belgesizliğin mekânı olarak ev içi alan*. L. Körükmez (Der.), Göçler Ülkesi içinde (ss. 95-117). Ayrıntı yayınları, 1. Baskı.
- Duben, A. (2018). *Türkiye ve Avrupa’da nüfus yaşlanması, aile, piyasa ve devlet*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 67-79). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Durmaz, A. (2018). Beşeri sermaye kaynağı olarak diaspora: Almanya’daki Türkiye kökenli bilim insanlarının Türkiye ile olan bağlarının tersine beyin göçü üzerine etkileri. 1. Baskı, İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Durmaz, N. (2018). *Tamamlanmamış Devrim’in Türkiye yansımaları*. Ç. Ünlütürk-Ulutaş (Der.), Feminist sosyal politika: Bakım, emek ve göç içinde (ss. 67-99), İstanbul, Nota Bene, 1.Baskı.
- Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç*. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Der.), Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde (ss. 2-32), Eskişehir, Açıköğretim fakültesi yayınları.
- Engin, C. ve Konuk, T. (2020). Türkiye ekonomisinde uluslararası göçün işsizlik ve ekonomik büyüme üzerine etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(1), 103-123.

- Erdem, Z. ve Şahin, L. (2008). Ev hizmetlerinde yabancı işgücü istihdamı. *Kamu-İş*, 10(2), 43-78.
- Erder, S. (2011). *Zor Ziyaret: Nataşa Mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi*. S. Sancar (Der), Birkaç arpa boyu: 21. Yüzyıla girerken Türkiye’de feminist çalışmalar içinde (ss. 181-208), Koç Üniversitesi yayınları, 1. Baskı.
- Erdut, T. (2005). İşgücü piyasasında enformelleşme ve kadın işgücü. *Çalışma ve Toplum*, 3, 11-49.
- Erdut, Z. (2007). Enformel istihdamın ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 53-82.
- Ergüder, B. (2006). *Türkiye’de kadın emeğinin değişen yapısı: Enformel kesimde kadın emeği ve kadın emeğine talep*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (2501030688).
- Ergül, E. (2012). Uluslararası hukuk ve Türk mevzuatında yabancı kavramı ve türleri. *Türk İdare Dergisi*, 475, 213-228.
- Ersin, İ. ve Baş, H. (2019). Güney Avrupa refah ülkelerinde sosyal harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sosyal güvenlik dergisi*, 9(1), 193-213.
- Fidan, F. ve Özdemir, M. Ç. (2011). Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar ya da Evlerin Kadınları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 2(1), 79-89.
- Gökbayrak, Ş. (2009). Refah devletinin dönüşümü ve bakım hizmetlerinin görünmez emekçileri göçmen kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2, 55-82.
- Gökbunar, R., Özdemir, H. ve Uğur, A. (2008). Küreselleşme kısılacındaki refah devletinde sosyal refah harcamaları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 158-173.
- Gökçek-Karaca, N. ve Kocabaş, F. (2009). Ev hizmetlerinde çalışanların karşılaştıkları sorunların Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Kamu-İş Dergisi*, 10(4), 161- 176.
- Gökkaya, V. B. (2014). Cam tavan, kadın ve ekonomik şiddet. *The journal of academic social science studies*, 26, 371-383.<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2385>
- Göktepe, E. A. (2011). Formel ve enformel çalışan kadınların istihdam edilme biçimlerinin iş doyum düzeyleri üzerindeki etkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-12.
- Gönül, S. (2020). *Zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet: Suriyeli kadınların evlilik deneyimleri*. K. Biehl ve D. Danış (Der.), Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye’de göç araştırmaları içinde (ss. 80-100). İstanbul, Gar ve SU Gender yayını. ISSN: 978-605-2095-56-0.

- Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi politiği ve uluslararası göç kuramları üzerine bir değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 53-85.
- Güneş, F. (2017). Feminist kuramda ataerki tartışmaları üzerine eleştirel bir inceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 245-256.
- Güngör, Y. (1999). Enformel Sektör, enformel istihdam, korunmasız işgücü ve korunmasızlığa yönelik önlemler. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 1, 119-127.
- Günindi Ersöz, A. (2015). Özel alan/kamusal alan dikotomisi: Kadınlığın "doğası" ve kamusal alandan dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
https://www.eliamep.gr/wp.content/uploads/2015/03/ASSESSNatl.Report.Phase2_.FINAL_.pdf, (Erişim tarihi 12.08.2022).
- Ihlamur-Öner S. (2018). *Göçün kadınlaşması ve sosyal refah rejiminin dönüşümü: İtalya örneği*. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. ÖNER (Ed.), Küreselleşme çağında göç içinde (ss. 353-378). İstanbul, 4. Baskı, İletişim yayınları.
- IOM (2008), World migration report 2008. <http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/offonce/pid/1674?entryId=20275>
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydingün, İ. (1998). Türkiye’de içgöç ve içgöçün işçi hareketine etkisi. A. İçduygu, İ. Sirkeci ve İ. Aydingün (Der.), *Türkiye’de içgöç: Türkiye’de içgöç, sorunsal alanları ve araştırma yöntemleri konferansı 6-8 Haziran 1997 Bolu-Gerede* içinde (ss. 207-244), İstanbul: Tarih Vakfı yurt yayınları.
- İlkkaracan, İ. (2018). *Toplumsal cinsiyet eşitlikçi, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma için mor ekonomi*. Ç. Ünlütürk-Ulutaş (Der.), Feminist sosyal politika: Bakım, emek ve göç içinde (ss. 31-67), İstanbul, Nota Bene, 1.Baskı.
- Kalaycı, İ. (2013). Büyük durgunluk ve Avrupa refah devleti modeli açısından Norveç, Yunanistan ve Türkiye: Diyalektik ilişkiler. *Sayıştay Dergisi*, 90, 19-47.
- Kara, C. (2015). *Göç bağlamında uluslararası iş birliği ve Türkiye’nin politikaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Kara, P. ve Korkut, R. (2010). Türkiye’de göç, iltica ve mülteciler. *Türk idare dergisi*, 467, 153-162.
- Karamessini, M. (2014). *Yunanistan’da kadın istihdamının sergilediği eğilimler ve izlediği yollar: Kadınların ekonomik bağımsızlığa giden zorlu yolculuğu*. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), Akdeniz’de kadın istihdamının seyri içinde (ss. 91-125), İstanbul, İletişim yayınları, 1. Baskı.

- Karcıoğlu, F. ve Lelebici, Y. (2014). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: “Cam tavan sendromu” Üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 28(4), 1-20.
- Karluk, R. (2016). Türkiye ekonomisini dışa açan 24 Ocak 1980 istikrar kararları: Öncesi ve sonrasında ekonomik durum. Proceedings of International Turgut Ozal Symposium, 3 Mart 2016, Ankara, s. 218-225.
- Kioutsouk, C. (2013). *Türkiye ve Yunanistan’da uygulanan göç politikaları (1990 sonrası)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Koçak, Y. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *KAÜ İİBF Dergisi*, 3(3), 163-184.
- Korkmaz, A. ve Başer, M. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ataerkillik ve iktidar ilişkileri. *Sted*, 28(1), 71-75.
- Korkmaz, B. (2020). *Küreselleşme-göç-yoksulluk ilişkisi: Türkiye’de kadınlar üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi SBE, Kırklareli.
- Kurdoğlu, A. (2011). *Kent yaşamı*. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Der.), Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde (ss. 106-130), Eskişehir, Açıköğretim fakültesi yayınları.
- Kurt, A. (2014). *Küreselleşme kapsamında göç ve emeğin feminizasyonu (kadınsılaşması): Trabzon hizmet sektöründe yabancı göçmen kadın emeği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- Küçük, H. (2022). Toplumsal cinsiyet bağlamında göç sürecinde kadın ve erkek. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 26-37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpd>
- Lecaj, F. (2019). Küreselleşme göç ve kadın. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 3(1), 49-58.
- Llyod, A. T. ve Sirkeci, İ. (2022). Ukrayna’dan toplu göç dalgasının göç-çatışma modeli açısından değerlendirilmesi. *Göç dergisi*, 9(2), 265-280. <https://doi.org/10.33182/gd.v9i2.828>
- Lordoğlu, K. (1998). Enformel istihdam ve güvenlik sorunu. *Ekonomik Yaklaşım*, 9(31), 5-23.
- Lyberaki, A. (2008). “Deae ex Machina”: migrant women, care work and women’s employment in Greece. GreeSE Paper No:20. Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe.
- Marangoz, Ş. (2001). *Refah devleti: Gelişimi, oluşumu, modelleri ve güncel değişimler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Massey, Arango, J., Hugo, G., Kouacouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, J. E. (2014). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- Memiş, E. (2018). *Türkiye’de kadın istihdamının durumu*. Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim rehberi içinde (ss. 25-36). ILO: Ankara Ofisi. ISBN: 978-92-2-830947-8.
- Memiş, E. ve İzdeş, Ö. (2018). *Türkiye’de yaşlı bakımı ve kadın istihdamı*. Ç. Ünlütürk-Ulutaş (Der.), Feminist sosyal politika: Bakım, emek ve göç içinde (ss. 99-141), İstanbul, Nota Bene, 1.Baskı.
- Mercan, P. (2009). Küreselleşmenin aile yapısı, kadının toplumdaki yeri ve kadın eğitimi üzerine etkileri. *Human Beings, Society, Intercultural Dialogue And Education At The Beginnings Of The 21st Century*, 8-11 Ekim, 2009, Bursa, ss.130-142.
- Özbek, Ç. ve Köşk, U. C. (2018). Yeniden üretim döngüsü içinde göçmen kadınlar. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(1), 39-58.
- Özbey, K. (2017). Göç, çalışma hayatı ve toplumsal cinsiyet: Karşılaştırmalı perspektiften Hopa’da yerli ve kayıt dışı kadın işgücü. *Karadeniz Araştırmaları Merkezi*, 14(56), 105-121.
- Özcan, E. D. E. (2016). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4), 183-215.
- Özcan, M. (2018). *Göç eden kadınların aile geçim stratejilerindeki rol değişimleri: İstanbul’da yaşayan Suriyeliler örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, S. (2010). Sosyal gelişim düzeyleri farklı refah devletlerinin sınıflandırılması üzerine bir inceleme. *Journal of social policy conferences*, 0(49), <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/897/10024>.
- Özdil, S. (2019). ABD işgücü piyasasında ücretler ve göç ilişkisi: Neo-klasik göç teorisi. 4(2), 264-276. <https://dx.doi.org/10.30784/epfad.538389>.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi/erkek işi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(21), 15-24.
- Özşuca, Ş. T. ve Toksöz, G. (2003). *Sosyal koruma yoksunluğu enformel sektör ve küçük işletmeler*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, ISBN 482-615-3, Ankara, 160s.
- Öztepe, N. D. (2018). *Hizmetler sektörünün eğreti işlerinde kadın istihdamı ve çalışma koşulları*. Ç. Ünlütürk-Ulutaş (Der.), Feminist sosyal politika: Bakım, emek ve göç içinde (ss. 171-199), İstanbul, Nota Bene, 1.Baskı.

- Öztürk, G. Ö. (2014). İspanya göç politikaları ve göçmen hayatlar: İspanya örneği Türkiye için bir model olabilir mi. *Nüfus Bilim Dergisi*, 36, 103-135.
- Parlak, N. K. ve Çiftçi, A. N. (2022). Pandeminin kayıt dışı istihdamı dışlama etkisi: Türkiye’de formel-enformel emek piyasalarındaki ayrışma. *Sosyal siyaset konferansları dergisi*, 82, 93-135. <https://doi.org/10.26650/jspc.2022.82.105110>
- Pazarlıoğlu, V. (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi dergisi*, 14(1), 121-135.
- Purkis, S. ve Güngör, F. (2015). İtalya, Milano’da yaşayan Türkiyelilerin göçmenlik deneyimleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53, 1-29.
- Salido, O. ve Moreno, L. (2014). *İspanya’da kadın istihdamı ve İspanyol refah rejiminin gelişimi*. A. Buğra ve Y. Özkan (Der.), Akdeniz’de kadın istihdamının seyri içinde (ss. 29-57), İstanbul, İletişim yayınları, 1. Baskı.
- Salomoni, F. (2018). *Göç verenden göç alan ülkeye geçiş: Akdeniz modeli ve İtalya örneği*. S. G. İhlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.). Küreselleşme çağında göç içinde (ss. 417-439). İstanbul, 4. Baskı, İletişim yayınları.
- Salur, G. (2018). *Yaşlılık ve bilişsel süreç*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: Disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 1-25). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Sancar, S. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle baş etme strateji ve politikaları*. Ankara: CEİD yayınları. ISBN: 978-625-7666-06-0.
- Sancar, S. ve Göç-Bilgin, M. (2021). *Erkekler, erkeklikler ve toplumsal cinsiyet eşitliği*. Ankara: CEİD yayınları. ISBN: 978-625-7666-12-1.
- Seçkin, A. ve Georges, P. (2018). *Türkiye’de nüfus yaşlanmasının ekonomik sonuçları*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: Disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 153-173). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Sirkeci, İ. ve Göktuna, Y. F. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve Temel kavramlar. 10 Aralık 2020 tarihinde, <https://www.researchgate.net/publication/331998854.html> adresinden erişildi.
- Sirkeci, İ. ve Yaylacı, F. T. (2019). Küresel hareketlilik çağında göç kuramları ve temel kavramlar. F. Göktuna (Ed.), Kuramsal ve uygulama boyutları ile Türkiye’de sığınmacı, mülteci ve göçmenlerle sosyal hizmetler içinde (ss. 15-39). London: Transnational Press London.
- Somuncu, B. (2006). *Türkiye’nin Avrupa birliğine tam üyelik sürecinde uluslararası göç politikası*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Soyuer, A. ve Soyuer, F. (2008). Yaşlılık ve fiziksel aktivite. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 15(3), 219-224.
- Şeker, D. ve Uçan, G. (2016). Göç sürecinde kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 199-214.
- Tamer M. (2020). Göç, göçün nedenleri ve uluslararası göç üzerine kavramsal bir analiz. 7(60), 2808-2818. <https://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2070>
- Temel, K. ve Aca, Z. (2022). Güney Avrupa modeli mi? Türkiye’de göçmenlere yönelik sosyal koruma rejiminde değişim ve işgücü piyasalarına etkileri. *İçtimaiyat sosyal bilimler dergisi*, Göç ve Mültecilik özel sayısı, ss. 448-478. <https://doi.org/10.33709/ictimaiyat.1111726>
- Tılıç, H. R. ve Kalaycıoğlu, S. (2012). Enformel sektörde yapılanan bir iş biçimi olan ev işçiliğinde değişen dinamikler. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12(44), 10-15.
- Tiyek, R. ve Yertüm, U. (2016). Güney Avrupa refah rejimi bağlamında Türkiye: Bir değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 27-51.
- Toksöz, G. ve Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2013). Göç kadınlaşıyor Mu? Türkiye’ye yönelen düzensiz göçe ilişkin yazına toplumsal cinsiyet ve etnisite temelinde bakış. 7.09.2021 tarihinde http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2013/02/Gulay-Toksoz-Cagla-Unluturk-Goc-Kadinlasiyor-mu_.pdf adresinden erişildi.
- Topateş, A. K. (2016). Latin Amerika ülkelerinde enformel sektör, sosyal güvenlik ve örgütlenme. *Emek Araştırma Dergisi*, 2, 23-49.
- Toprak, D. (2015). Uygulamada ortaya çıkan farklı refah devleti modelleri üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 151-175.
- Tosun, E. (2019). Çocuklar, kadınlar ve göçmenler ekseninde Türkiye’de enformel sektör sorunsalı. 31(1), 22-27. <https://dx.doi.gov.tr/10.13140/RG.2.2.12150.55368>
- Tufan, İ. (2014). Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi. İstanbul: Koç Üniversitesi yayınları, 1.Baskı.
- TÜİK. (2021). Türkiye İstatistik Kurumu Veri Portalı, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021> adresinden erişildi.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4),1347-1359.

- Uğur, S. ve Yanık, S. C. (2016). Ev hizmetlerinde göçmenlerin istihdamına yönelik sorunlarının değerlendirilmesi. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(2), 65-77.
- UNDP. (2019). Göç ve göçmenler küresel bakış, 20 Ekim 2020 (No. 2). Ankara, Uluslararası Göç Örgütü.
- URL-1. www.tdk.gov.tr. 5 Mayıs 2021.
- URL-2. <https://gocmenburo.com>. 20 Haziran 2021.
- URL-3. www.iom.int. 25 Haziran 2021.
- URL-4. www.goç.gov.tr. 26 Haziran 2021.
- URL-5. www.goçgov.tr. 26 Haziran 2021.
- URL-6. www.iom.int. 20 Mayıs 2021.
- URL-7. www.hukukidestek.com. 2022.
- URL-8. www.tdk.gov.tr. 2021.
- URL-9. www.multeci.org.tr. 2021.
- URL-10. www.dw.com.tr. 2021.
- URL-11. www.dw.gov.tr. 2021.
- URL-12. www.trthaber.com.tr. 2021.
- URL-13. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-14. www.migrationpolicy.org. 2020.
- URL-15. <https://www.dogrulukpayi.com>. 30 Ekim 2021.
- URL-16. www.tdk.gov.tr. 2022.
- URL-17. www.tüik.gov.tr. 2015.
- URL-18. www.uplifers.com.tr. 2022.
- URL-19. www.acikders.ankara.edu.tr. 2022.
- URL-20. www.ourworldindata.org. 2019.
- URL-21. www.tüik.gov.tr. 2022.
- URL-22. www.databank.worlddata.org.tr. 2021.
- URL-23. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-24. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-25. www.databank.worlddata.org.tr. 2021.
- URL-26. www.csgeb.gov.tr. 2020.
- URL-27. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-28. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-29. www.databank.worlddata.org.tr. 2021.
- URL-30. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-31. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.

- URL-32. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-33. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-34. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-35. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-36. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-37. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-38. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-39. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-40. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-41. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-42. www.hurriyet.com.tr. 2022.
- URL-43. www.csgeb.gov.tr. 2020.
- URL-44. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-45. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-46. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-47. www.csgeb.gov.tr. 2021.
- URL-48. www.multeciler.org.tr. 2022.
- URL-49. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-50. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-51. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-52. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-53. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-54. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-55. www.databank.worldbank.org.tr. 2021.
- URL-56. <https://www.drdatastats.com/avrupada-evlerde-ortalama-kac-kisi-ikamet-ediyor-hanehalki-ortalamasi/>. 2022.
- Uyanık, Y. (1999), Dualist (ikili) işgücü piyasası teorisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(99), 1-8.
- Ülgen, G. ve Özalp, A. (2017). Refah rejimleri sınıflandırma çalışmaları: Cinsiyet boyutları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(2), 637-656. <http://dx.doi.org/10.14780/muiibd.377131>
- Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2010). *Ev içi işyeri: Ev hizmetleri, ücretli emek ve göçmen kadın emeği*. S. Dedeoğlu ve M. Y. Öztürk (Der.), Kapitalizm, ataerkillik ve kadın emeği: Türkiye örneği içinde. İstanbul, Birinci Basım, Sosyal Araştırmalar Vakfı.

- Ünlütürk-Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri, *Fe Dergi*, 1(2), 13-28.
- Üstek, F. (2015). Sosyal politika açısından Türkiye’de ev işçiliği. <https://research.gold.ac.uk/id/eprint/17941/> adresinden 20 Nisan 2022 tarihinde erişildi.
- Vardar, N. (2015). *Mülteci, göçmen ve sığınmacı arasındaki farklar*. Bağımsız İletişim Ağı (BİANET) adresinden 27.02.2021 tarihinde erişildi.
- Wise, R. (2018). *Yaşlanmanın Psikolojisi*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: Disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 47-67). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları.
- Yalçın, Ç. (2015). Türkiye’de ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar ve ekonomik şiddet. *Fe Dergi*, 7(1), 50-60.
- Yıldırım, B. ve Şahin, F. (2019). Esping-Andersen’in refah devleti sınıflandırması ve makro sosyal hizmet uygulamaları temelinde Türkiye’nin konumu. *Uluslararası Toplum Araştırma dergisi*, 11(18), 2525-2554. <http://dx.doi.org/10.26466/opus.542395>
- Yıldırım, S. ve İslamoğlu, E. (2014). “İnsana yakışır iş” kavramı bağlamında Türkiye’de ev hizmetinde çalışan kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(2), 145-175.
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası göç: Çeşitleri, nedenleri ve etkileri. *Turkish Studies*, 9(2), 1685-1705.
- Yılmaz, B. O. (2013). Kadınların sosyal vatandaşlığı ve bakım emeğine yönelik tartışmalar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(12), 139-154.
- Yılmaz, V. (2018). *Sosyal politika ve yaşlanma*. A. Duben (Der.), Yaşlanma ve yaşlılık: Disiplinlerarası bakış açıları içinde (ss. 173-191). İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayımları.
- Zengin, G. G. (2020). Göç ve toplumsal cinsiyet sorunları bağlamında duvara karşı filmi incelemek. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 10(4), 441-451. <http://dx.doi.org/0000-0003-1699-9878>

ÖZGEÇMİŞ

Gülperi AKTAŞ Lise eğitimini Bayburt Lisesi Fen bölümünde, lisans eğitimini Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde tamamlamıştır. Temel seviyede İngilizce bilmektedir.

